

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

**VYJADŘOVÁNÍ KAUZÁLNÍCH VZTAHŮ
V TEXTECH ODBORNÉHO FUNKČNÍHO STYLU**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Renáta Nejedlá

*Specializace v pedagogice
obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání*

Vedoucí bakalářské práce: *PhDr. Jana Vaňková*

Plzeň, 2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 31. března 2013

.....

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala PhDr. Janě Vaňkové za cenné rady, které mi dala při psaní této práce.

Obsah

ÚVOD	3
1 ADVERBIALE	5
1.1 ADVERBIALE LOCI.....	5
1.2 ADVERBIALE TEMPORIS	5
1.3 ADVERBIALE MODI.....	6
1.4 ADVERBIALE CAUSAE.....	7
2 VZTAHY POVAHY PŘÍČINNÉ	8
2.1 KAUZACE A MOTIVACE.....	8
2.2 KAUZÁLNÍ VZTAH.....	8
3 URČENÍ PŘÍČINNÁ V ŠIROKÉM SMYSLU	10
3.1 URČENÍ VLASTNÍ PŘÍČINY	10
3.1.1 VZTAH DŮVODOVÝ	12
3.1.2 VZTAH DŮSLEDKOVÝ	12
3.2 URČENÍ PŘÍČINY NEÚČINNÉ (PŘÍPUSTKA).....	12
3.3 URČENÍ PODMÍNKY	14
3.3.1 URČENÍ PODMÍNKY OTEVŘENÉ	14
3.3.2 URČENÍ OTEVŘENÉ PODMÍNKY NEÚČINNÉ.....	16
3.3.3 URČENÍ PODMÍNKY NEREÁLNÉ	16
3.3.4 URČENÍ NEREÁLNÉ PODMÍNKY NEÚČINNÉ.....	17
3.3.5 URČENÍ PODMÍNKY SPLNĚNÉ.....	18
3.4 URČENÍ DŮVODU	18
3.5 URČENÍ ÚČELU	19
4 ATRIBUT NEKONGRUENTNÍ	21
5 NADVĚTNÁ SYNTAX	22
5.1 JUNKCE.....	22
5.2 KONEXE.....	22

6	METODY PRÁCE	24
6.1	STANOVENÍ KRITÉRIÍ PRO ANALÝZU.....	24
6.2	VÝBĚR JAZYKOVÉHO MATERIÁLU.....	25
7	VLASTNÍ ANALÝZA	26
7.1	ANALÝZA JAZYKOVÉHO MATERIÁLU Z HISTORICKÉHO TEXTU.....	26
7.2	ANALÝZA JAZYKOVÉHO MATERIÁLU Z LÉKAŘSKÉHO TEXTU.....	29
7.3	ANALÝZA JAZYKOVÉHO MATERIÁLU Z PŘÍRODOVĚDECKÉHO TEXTU.....	32
7.4	ANALÝZA JAZYKOVÉHO MATERIÁLU ZE SPOLEČENSKOVĚDNÍHO TEXTU.....	35
7.5	SOUHRNNÁ CHARAKTERISTIKA.....	37
	ZÁVĚR	41
	RESÜMEE	44
	LITERATURA	45
	PŘÍLOHY	I

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma Vyjadřování kauzálních vztahů v textech odborného funkčního stylu.

Cílem této práce bylo podat všestranné informace o kauzálních vztazích a nastínit možnosti vyjadřování příčinných vztahů v textech odborného funkčního stylu. Práci jsme rozdělili na část teoretickou a část praktickou. V teoretické části jsme se pokusili vymezit základní pojmy v problematice kauzálních vztahů a v praktické části jsme se zabývali rozdílností vyjadřování kauzálních vztahů v jazykovém materiálu excerpovaném ze čtyř odlišných textů odborného funkčního stylu.

V přípravné fázi jsme shromáždili veškerou dostupnou odbornou literaturu vztahující se k dané problematice, důkladně ji prostudovali a excerpovali z ní potřebné informace. Vycházeli jsme především z publikace Skladba češtiny od autorů M. Grepla a P. Karlíka z roku 1998, kterou vydalo nakladatelství Votobia v Olomouci. Tato literatura seznamuje čtenáře velice podrobně s problematikou kauzálních vztahů, vysvětluje veškeré potřebné jevy a pro pochopení uvádí nespočet příkladů.

Práci jsme rozdělili na 7 kapitol. V první kapitole nazvané Adverbiale jsme okrajově charakterizovali základní typy příslovečných určení¹ a jejich podtypy.

V druhé kapitole jsme se pokusili vysvětlit základní terminologii vztahující se ke vztahům povahy příčinné. Vymezuje zde kauzaci a motivaci a snažili jsme se objasnit pojem kauzální vztah.

Třetí kapitola je velice obsáhlá. Věnujeme se v ní příčinnému určení v širokém smyslu. Záměrem této kapitoly bylo podat ucelené informace o určení vlastní příčiny, určení přípustky, určení podmínky, určení důvodu a určení účelu. Tyto typy kauzálních vztahů podrobně charakterizujeme a pro lepší orientaci uvádíme dané typy na příkladech. V naší práci předkládáme informace potřebné pro pochopení kauzálních souvislostí, avšak v odborné literatuře je problematika kauzálních vztahů probírána v širších souvislostech.

Ve čtvrté kapitole jsme se věnovali atributu nekongruentnímu. Stručně jsme ho charakterizovali a zabývali jsme se kauzálními vztahy, které můžeme v rámci atributu nekongruentního vyjádřit.

¹ Rozlišujeme určení místa (loci), času (temporis), způsobu (modi) a příčinnosti (causae).

V páté kapitole rozvádíme problematiku nadvětné syntaxe a pojmy junkce a konexe (vztahující se k problematice vztahů povahy příčinné).

V praktické části bakalářské práce jsme si za cíl stanovili provést syntaktickou analýzu jazykového materiálu pocházejícího ze čtyř odlišných komunikátů odborného funkčního stylu, a to podle stanovených kritérií. V kapitole Metody práce pojednáváme o kritériích pro syntaktickou analýzu a charakterizujeme vybrané komunikáty, z kterých pocházel jazykový materiál analyzovaný v této práci. Analyzovali jsme celkem 1 200 větných celků, ve kterých jsme vyhledávali kauzální souvislosti a způsoby vyjádření kauzálních vztahů.

V závěru se snažíme vyhodnotit poznatky získané jak prostudováním odborné literatury, tak analýzou celkového zkoumaného vzorku. Naším cílem bylo vyhodnotit jazykový materiál na základě stanovených kritérií jak kvantitativně, tak kvalitativně, charakterizovat daný typ komunikátu z pohledu užitých jazykových prostředků a provést popis a utřídění jevů.

1 ADVERBIALE

Adverbiale neboli „přísllovečné určení je termín, jímž označujeme tvarově neřízené doplnění slovesa, adjektiva nebo adverbia v jakékoli větněčlenské platnosti“ (Grepl a kol., 1995, s. 436). Jedná se tedy o rozvíjející větný člen, který závisí nejčastěji na slovese, přídavném jméně nebo příslovci (Havránek, 1990).

Na přísllovečné určení se ptáme otázkami typu *kde, kdy, proč, za jaké podmínky, za jakým účelem?*

Primárně jsou adverbiale vyjadřována adverbii (*Šel domů*), prostými a předložkovými pády (*Psal perem; Psal na psacím stroji*), vedlejší větou (*Seděl tam, kde sedávala maminka*), infinitivem (*Jel nakoupit*) (Vaňková, Vejvodová, 2004).

Adverbiale vyjadřuje různé okolnosti dějů nebo stavů, např. místo (*Odešel domů*), čas (*Přijdeme zítra*), způsob (*Čte rychle*), míru (*Pracuje moc*), příčinu (*Plakal radostí*), podmínku (*Pracuje jen za peníze*).

Existují čtyři základní druhy. Rozlišujeme přísllovečné určení místa (loci), času (temporis), způsobu (modi) a příčinnosti (causae). V rámci každého základního typu můžeme vymezit řadu podtypů.

1.1 ADVERBIALE LOCI

Přísllovečné určení místa vyjadřuje místní okolnosti dějů či stavů. Rozlišujeme adverbiale loci statické a dynamické. Na adverbiale loci statické se ptáme pomocí otázky *kde?* (*Stojí na pasece*). Adverbiale loci dynamické dělíme na direktivní a nedirektivní (Vaňková, Vejvodová, 2004). Na adverbiale loci dynamické direktivní se ptáme otázkou *kam?* (*Lod' směřovala do přístavu*) a otázkou *odkud?* (*Vrátil se z výletu*). Na adverbiale loci dynamické nedirektivní se ptáme pomocí otázky *kudy?* Ptáme se na prostor, který je slovesným dějem překonáván (*Šel ulicemi*).

1.2 ADVERBIALE TEMPORIS

Přísllovečné určení času „označuje různé časové úseky nebo body, k nimž se vztahuje obsah větného členu vyjádřeného slovesem nebo adjektivem nebo celé věty“ (Grepl a

kol., 1995, s. 443). Rozlišujeme adverbialie časově orientující a časově limitující. Na určení časově orientující se ptáme otázkou *kdy?* (*Přijel včera*) a na určení časově limitující se ptáme otázkou *dokdy, odkdy?* (*Udělám to za sobotu*). Existují další typy, které se rozdělují podle otázky, kterou použijeme, když se na určení času ptáme. Zmínila bych příslovečné určení času, které podněcuje opakování děje v čase (*Chodil k nám rok co rok; Navštěvoval ji denně*).

1.3 ADVERBIALE MODI

Příslovečné určení způsobu označuje kvalitu dějů a vlastností (Grepl a kol., 1998). Základní rozdělení je adverbialie modi vlastního způsobu a adverbialie modi míry. Na adverbialie modi vlastního způsobu se ptáme otázkou *jak?* Nejčastěji bývá vyjádřeno příslovcem (*Píše úhledně*), ustrnulými pády substantiv (*Běžel klusem*), výrazy s frazeologickou povahou (*Smál se na plnou pusou*), vedlejší větou (*Postupoval tak, jak mu poradili*).

Adverbialie modi míry označuje kvantitu či intenzitu dějů, vlastností a okolností (Grepl a kol., 1998). Určení může být vyjádřeno buď přímo (*Vstupenka stojí stovku*), kvantitativním výrazem (*Velmi pěkný obraz*) nebo vedlejší větou (*Věra se loudala k tabuli, co noha nohu mine*).

K adverbialie modi bývají řazeny další podtypy.

Adverbialie modi nástroje a prostředku „označuje v širokém smyslu prostředek, pomocí něhož se uskutečňuje děj“ (Grepl a kol., 1998, s. 283). Může vyjadřovat objekty hmotné povahy, nástroje umožňující realizaci děje (*Napsal to perem*), materiály sloužící k realizaci děje (*Namaloval to temperami*), předměty a živé bytosti, pomocí nichž se lze přemísťovat (*Cestujeme vlakem*), děje, pomocí nichž nastává realizace děje (*Lze to vyřešit domluvou*) a měřítko, podle kterého něco hodnotíme (*Stáří stromu určíme podle letorostů*).

Adverbialie modi výsledku děje označuje výsledek slovesného děje. Stojí u sloves, která mají ve svém významu rys změny (*Změnila se v půvabnou dívku*).

Adverbialie modi původu „označuje něco, co je východiskem pro vznik něčeho jiného“ (Grepl a kol., 1998, s. 284) (*Postavil hrad z písku*).

Adverbialie modi původce děje se rozlišuje na původce personálního a nepersonálního (Grepl a kol., 1998). Personální původce se vyskytuje jen ve větách pasivních s pří-

sudkem ve tvaru *být* + participium trpné (*Byl zabit nepřítelem*). Nepersonální původce „označuje bezděčného původce děje“ (Grepl a kol., 1998, s. 286). Bývá vyjádřen instrumentální formou (*Byl soužen starostmi*).

Adverbiale modi účinku označuje okolnosti, které vyplývají z velké nebo malé míry intenzity děje (*Odřel si ruce do krvava*). Má velmi blízko k adverbiale modi míry. Může být vyjadřováno i vedlejší větou účinkovou (*Tolik se bála, že tam raději ani nešla*).

Adverbiale modi zřetele vyjadřuje, se zřetelem „k čemu platí nějaký děj, stav či vlastnost“ (Grepl a kol., 1998, s. 286). Rozlišujeme určení zřetelově vymežovací, srovnávací a autorizující. Určení zřetelově vymežovací vymezuje oblast, vzhledem k níž platí děj, stav nebo vlastnost (*Akce mě finančně zruinovala*). Určení zřetelově srovnávací vymezuje něco, co slouží jako východisko, vůči němuž se srovnává vyjadřovaný děj, stav či okolnost (*Brno je krásné jako Praha; Jsem starší než ty; Na doktorku píše dobře*). Určení zřetelově autorizující vymezuje někoho, kdo je původcem hodnocení (*Kniha je pro mě nejlepší přítel*) (Grepl a kol., 1995).

Adverbiale modi průvodních okolností označuje okolnosti, za kterých probíhá nějaký děj (*Odešel bez zaplacení; Přijel s maminkou; Četla vleže*). Mohou být vyjádřeny i vedlejší větou se spojkou *aniž* (*Host odešel z restaurace, aniž by zaplatil*).

1.4 ADVERBIALE CAUSAE

Příslušné určení příčinnosti je nadřazený pojem pro všechny typy kauzálních vztahů. Rozlišujeme adverbiale causae vlastní příčiny, účelu, podmínky a přípustky. Všechny typy kauzálních vztahů důkladně charakterizujeme v následujících kapitolách.

2 VZTAHY POVAHY PŘÍČINNÉ

Jedním z hlavních cílů vědeckého bádání, je zjišťování příčinných souvislostí mezi pozorovanými jevy. I když se nám skutečnost jeví jako něco velmi složitého, snažíme se ji redukovat na množinu vztahů. Mezi nimi zaujímá přední místo vztah příčinný. Je založen na lidské zkušenosti a z ní plynoucího přesvědčení, že je-li nějaký jev provázen nějakým jevem jiným, pak jeden z těchto jevů vyvolává druhý: první z nich představuje příčinu, druhý je jejím následkem (Daneš a kol., 1999).

Mezi vztahy povahy příčinné řadíme příslovečná určení příčinná, která se tradičně dělí na určení vlastní příčiny (důvod), podmínky, přípustky, účelu. Určení příčinná označují děje, stavy či situace, které jsou „v široce pojímaném kauzálním vztahu k přísudkovému ději nebo stavu“ (Grepel a kol., 1995, s. 469).

2.1 KAUZACE A MOTIVACE

Ve své práci musím upozornit na jeden důležitý pojmově-terminologický rozdíl. A to na rozdíl mezi kauzací a motivací, tedy mezi příčinou a motivem či důvodem. Tyto dva pojmy se v praxi často překrývají. Na příčinu i motiv se ptáme otázkou *proč?* a odpovídáme na ni výroky obsahujícími výrazy typu *protože*. Přesněji řečeno tyto dva pojmy se vyjadřují stejnými jazykovými prostředky, někdy se i věcně překrývají a rozdíl mezi nimi je neutralizován. Pokud jde o termíny příčina a důvod, neměli bychom je v jasných případech zaměňovat (Daneš a kol., 1999).

př.: Pokoušíme se zjistit hlavní příčinu, proč je výskyt těchto chorob tak vysoký.

2.2 KAUZÁLNÍ VZTAH

Kauzální vztah je „kategorie lidského myšlení, reflektující poznání, zkušenost nebo víru, že jeden jev (p) je obvykle doprovázen jiným jevem (q), a to tak, že jev *p* vyvolává jev *q*, a na základě tohoto poznání nebo víry umožňuje člověku interpretovat evidentní nebo domnělé vztahy mezi ději a stavy ve světě. Relace kauzující – kauzované postihuje vztahy mající povahu přírodních zákonů, relace motivující – motivované naproti tomu vztahy povahy pravidel, norem, zákonů a maxim lidského myšlení“ (Grepel a kol., 1998, s. 291).

„Příčinná určení se tradičně dělí na určení podmínky, vlastní příčiny/důvodu a účelu. Zvláštní postavení má určení tzv. přípustky“ (Grepl a kol., 1995, s. 469).

Příčinná určení mají ve větách různou podobu. Primárně mají podobu vedlejší věty. Mohou být také vyjádřeny větným členem, infinitivem a mohou zastávat i funkci věty hlavní.

3 URČENÍ PŘÍČINNÁ V ŠIROKÉM SMYSLU

3.1 URČENÍ VLASTNÍ PŘÍČINY

„Příčina označuje okolnost kauzující/motivující (p) a vyjadřuje ji tak, že tato okolnost platí; tedy protože *p*, tak *q*“ (Grepel a kol., 1998, s. 303).

Ptáme se na ně otázku *proč, z jaké příčiny, z jakého důvodu se něco stalo?*

Vztah příčiny se vyjadřuje především spojením dvou vět, z nichž jedna vyjadřuje příčinu a druhá následek. Jedná se o vedlejší věty příčinné.

př.: Mám velký hlad, protože jsem od rána ještě nejedl.

Věta *Mám velký hlad* je následek a věta *protože jsem od rána nejedl* je příčina. Mezi těmito větami existuje kauzální souvislost, která říká, že pokud platí, že *od rána nic nejedl* (kauzující/motivující), tak musí být vyvolán očekávaný následek *mít hlad* (kauzovaný/motivovaný) (Grepel a kol., 1995).

„Příčina se primárně vyjadřuje vedlejšími větami příčinnými“ (Grepel a kol., 1995, s. 478). „Věta příčinná (důvodová) vyjadřuje příčinu (důvod) obsahu věty řídicí“ (Havránek, 1990, s. 180). Základní výrazovou formou je hypotaktické spojení. Nejtypičtější je kauzální spojka hypotaktická *protože*.

př.: Tělesa padají svisle k zemi, protože gravitace působí tím směrem.

Jak můžeme vidět, vedlejší věta uvozená spojkou *protože* zde vyjadřuje příčinu, zatímco věta hlavní následek.

Dalšími spojkami jsou: *poněvadž, jelikož, ježto, že* (Hauser, 2008).

Příčinné věty mohou být uvozeny také složenými spojovacími prostředky: *z toho, že; od toho, že; za to, že; nad tím, že; proto, že*.

př.: Byla zoufalá z toho, že ten jazyk neumí.

Patří sem také výrazy s nepůvodními předložkami: *kvůli tomu, že; vinou toho, že; vlivem toho, že; díky tomu, že; zásluhou toho, že; v důsledku toho, že; následkem toho, že; vzhledem k tomu, že*.

př.: Kvůli tomu, že máš starosti, nemusíš být smutný.

Dále sem patří i výrazy: *z toho důvodu, že; z té příčiny, že* (Grepel a kol., 1998).

Chceme-li obrátit pozornost na moment časový, lze užít místo spojky *protože* spojku *když* (Grepl a kol., 1998).

př.: Rád bych dnes navštívil pana rotmistra, když/protože jsem ho poprvé nezastihl.

Spojovací výraz *tím spíše*, *že* vyjadřuje, že následek vyvolaný příčinou je zcela samozřejmý.

př.: Tento zákrok bylo nutné provést tím spíše, že jinak hrozilo nebezpečí smrti.

Výpovědi se strukturou příčinného souvětí mají různé komunikační a kompoziční funkce² (Grepl a kol., 1998).

Méně četné je vyjádření určení příčiny pomocí adverbálních výrazů: *pro + Ak, na + Ak, z + Ak, za + Ak, Instr, od + Gen, skrz + Ak*.

př.: Byl zatčen pro krádež.

př.: Zemřel na rakovinu.

„U jmen označujících psychosomatické stavy často konkuruje Instr desubstantivní příslovce“ (Grepl a kol., 1995, s. 479).

př.: Třásl se strachem/strachy.

Pro příčinné vztahy jsou typické určité sekundární předložky: *kvůli, za příčinou, z důvodu, z titulu, díky, díky, zásluhou, vinou, vlivem, pod vlivem, následkem, v důsledku* (Komárek, 1986). Pozornost zasluhují výrazy obsahující nepůvodní předložku: *díky + Dat, kvůli + Dat, vinou + Gen, zásluhou + Gen, vlivem + Gen, vzhledem k + Dat, v důsledku + Gen, z důvodu + Gen* (Grepl a kol., 1998).

př.: Díky tobě jsem to dokázal.

př.: Jen zásluhou Petra jsem se uzdravil.

Velmi zřídka se příčinný vztah vyjadřuje asyndeticky (Daneš a kol., 1987).

př.: Jeho dva společníci si oddychli, nebyli vybráni.

Asyndetické jsou i věty s částicemi *beztoho, beztak a stejně*.

² a) vysvětlení – *př.: Nezaměstnanost stoupá, protože neprosperující firmy vyhlásí bankrot.*

b) ospravedlnění – *př.: Přišel jsem pozdě, protože nejezdily tramvaje.*

c) zdůvodnění – *př.: Houby rostou, protože celý minulý týden přelo a je teplo.*

př.: Je dobře, že jsi zůstal doma, beztak bys ten vlak stejně nestihl.

3.1.1 VZTAH DŮVODOVÝ

Druhá věta v souvětí vyjadřuje příčinu nebo důvod věty první. Vymezuje spojení důvodové a vysvětlovací (Hauser, 2008):

- důvodové spojení: Důvodovou spojkou je *neboť*, nebo zastaralá spojka *neb*.
př.: Byla dosud tma, neboť zima se již přibližovala.
- vysvětlovací spojení: Spojovacími výrazy jsou *vždyť*, *totiž*.
př.: Brambory byly tvrdé, chlapci totiž zapomněli přikládat na oheň.

3.1.2 VZTAH DŮSLEDKOVÝ

Druhá věta v souvětí vyjadřuje důsledek, který vyplývá z děje věty první. Nejčastějšími spojkami jsou *proto*, *a proto*, *tedy*, *a tedy*, *a tak*, *tudíž* (Hauser, 2008).

př.: Neměla jsem peníze na autobus, a tak jsem musela jít pěšky.

3.2 URČENÍ PŘÍČINY NEÚČINNÉ (PŘÍPUSTKA)

„Leckdy potřebujeme vyjádřit tu okolnost, že jistý, obecně předpokládaný výsledek nenastal, přestože příslušná příčina nebo podmínka existovala, resp. byla splněna“ (Daneš a kol., 1999, s. 130). Přípustka tedy označuje neúčinnou příčinu a jedná se tedy o nesplnění očekávané kauzální souvislosti. „Neúčinná příčina označuje okolnost kauzující/motivující (*p*) a vyjadřuje ji tak, že tato okolnost platí, ale přesto nevyvolává následek očekávaný na základě kauzálního vztahu, jestliže *p*, tak *q*, tedy ačkoli *p*, tak *non q*“ (Grepl a kol., 1998, s. 305).

př.: Petr k nám nepřišel, ačkoli jsme ho pozvali.

Pokud je někdo někam pozvaný (kauzující/motivující), očekává se, že pozvaný přijde (kauzované/motivované). Pokud ovšem pozvaný jedinec nepřijde, i když stále platí, že jsme ho pozvali (kauzující/motivující), není vyvolán očekávaný následek, tj. že nepřišel (kauzované/motivované) (Grepl a kol., 1998).

Přípustka se primárně vyjadřuje vedlejšími větami přípustkovými. Základní koncesivní spojky jsou *ač*, *ačkoli(v)*, *třebaže*, *třeba(s)*, *přestože*, *jakkoli(v)*, *jak*, *i když*, *i kdyby* (Grepl a kol., 1995).

př.: Ačkoli představení trvalo do půlnoci, nikdo se nenudil.

př.: Paní, jak byla stará, červenala se.

Vedlejší věty mohou být uvozeny také složenými spojovacími prostředky: *přesto*, *že*; *navzdory tomu*, *že*; *vzdor tomu*, *že*; *v rozporu s tím*, *že*; *bez ohledu na to*, *že*.

př.: Vydali se na cestu navzdory tomu, že pršelo.

Vedlejší větám vyjadřujícím přípustku odpovídají hlavní věty spojené souřadnými výrazy (Grepl a kol., 1995):

a) Větě s *ačkoli* odpovídá první věta a po ní následující věta s *ale*, *avšak*, *však*.

př.: Ačkoli mě pozvali, přesto jsem tam nešel – Oni mě sice pozvali, ale já jsem tam přesto nešel.

b) Větě s *ačkoli* odpovídá druhá věta. Obsah první věty se dostává do rozporu s očekáváním plynoucím z obsahu věty druhé, připojené výrazem *a přitom* až *dodatečně*.

př.: Bude jmenován vedoucím, ačkoli ještě nezvládl základy účetnictví – Bude jmenován vedoucím, a přitom ještě nezvládl základy účetnictví.

c) Větě s *ačkoli*, která vyjadřuje děj, který se neuskutečnil, odpovídá věta s *místo aby*, resp. *místo co* + kondicionál. Druhá věta vyjadřuje nežádoucí děj, který se uskutečnil místo děje neuskutečněného.

př.: Ačkoli se měl připravovat na zkoušky, mazal celou noc karty – Místo aby se připravoval na zkoušky, mazal celou noc karty.

d) Větě s *ačkoli* vyjadřující děj, který je konfrontován s dějem vyjádřeným ve větě řídicí, odpovídá věta se spojkou *zatímco*.

př.: Ačkoli se svými kolegy si hotelový sluha pochutnával na plattdeutsch, se mnou mluvil spisovnou němčinou – Zatímco se svými kolegy si hotelový sluha pochutnával na plattdeutsch, se mnou mluvil spisovnou němčinou.

e) Větě s *ačkoli*, která vyjadřuje neočekávaný následek děje vyjádřeného ve větě řídicí, odpovídá věta s *když*.

př.: Sparta nakonec zápas prohrála, ačkoli ještě v poločase vedla – Sparta nakonec zápas prohrála, když ještě v poločase vedla.

Sekundárně se určení přípustky vyjadřuje adverbialními výrazy: *přes + Ak, proti + Dat, při + Lok* nebo pádovými formami ve spojení s částicí *i* nebo *ani* (Grepl a kol., 1998).

př.: Přes moje námitky mi položil ruku na ramena.

„Pro publicistický a odborný styl jsou typické výrazy obsahující nepůvodní předložky *bez ohledu na + Ak, navzdory + Dat, vzdor + Dat, v rozporu s + Instr, za cenu + Gen*“ (Grepl a kol, 1995, s. 483).

př.: Navzdory velké reklamě neměl film úspěch.

3.3 URČENÍ PODMÍNKY

„Velmi důležitou modifikací kauzálního vztahu je vztah podmínkový“ (Daneš a kol., 1999, s. 129). V textech se s nimi shledáváme, když potřebujeme říci, že uskutečnění nějakého děje nebo nastání nějakého stavu závisí na jisté okolnosti. Podmínka je potenciální kauzální souvislost (Daneš a kol., 1987). Věty podmínkové nevypovídají o tom, že se daný děj uskutečnil nebo uskuteční, nýbrž vyjadřují jen uvažovaný předpoklad. V odborné literatuře se dočteme o různých variantách určení podmínky.

3.3.1 URČENÍ PODMÍNKY OTEVŘENÉ

„Otevřená podmínka označuje okolnost kauzující/motivující (*p*) a vyjadřuje ji tak, že na jejím uskutečnění závisí uskutečnění děje nebo stavu *q*; tedy jestliže *p*, tak *q*“ (Grepl a kol., 1995, s. 470).

Vyjadřuje se vedlejšími větami podmínkovými, které jsou uvozeny kondicionálními spojkami typu *jestliže (-li; pokud; když; pakliže; v případě, že; za předpokladu, že; za podmínky, že)* s indikativem nebo typu *kdyby (jestliže; -li; pokud; když; pakli; v případě, kdyby/že; za předpokladu, kdyby/že)* s kondicionálem přítomným (Grepl a kol., 1995).

př.: Jestliže prší, rád sedávám doma.

Dále může být uvozena adverbialními výrazy *při + Lok, za + Gen, bez + Gen, s + Instr, v případě + Gen*.

př.: při dobré vůli, za deště, bez peněz, s tvým souhlasem, v případě požáru.

- **Otevřená podmínka reálná:**

Používá se, pokud autor chce vyjádřit kauzální vztah jako obecně platný (zákony, normy, zvyklosti).

př.: Jestliže dáme do vody cukr, rozpustí se.

Ve výpovědích s povahou lidových pranostik bývá spojka vynechána (Grepl a kol., 1995).

př.: Únor bílý, pole sílí.

Patří sem také hlavní věty s imperativem.

př.: Pust' psa pod stůl, poleze i na stůl.

- **Otevřená podmínka možná:**

Používá se, pokud autor neví, zda se jev, na jehož uskutečnění závisí uskutečnění jiného jevu, uskutečnil (Grepl a kol., 1995).

př.: Kdybyste k nám přišli, uvařím vám kávu.

Podmínku otevřenou možnou vyjadřuje i infinitiv, který může mít funkci příslovečného určení, být výsledkem náhrady vedlejší věty podmínkové, nebo může mít funkci samostatné výpovědi.

př.: Byl bys hloupý, jezdit za ním.

„Některým podmínkovým souvětím odpovídají souvětí souřadná“ (Grepl a kol., 1995, s. 472).

- Souřadná souvětí slučovací se spojkou *a* – pokud je uskutečněna podmínka, je uskutečněn jev hodnotitelný jako pozitivní.

př.: Jestliže se budeš dobře učit, dostaneš vyznamenání – Musíš se dobře učit, a dostaneš vyznamenání.

- Souřadná souvětí vylučovací se spojkou *nebo*, s příslovcem *jinak*, *sice* – pokud se uskuteční podmínka, uskuteční se jev hodnotitelný jako negativní.

př.: Jestliže budeš toho psa dráždit, tak tě kousne – Nedráždi toho psa, jinak tě kousne.

- Souřadná souvětí odporovací se spojkou *ale*, *avšak* + modální sloveso *muset*, *nesmět*.

př.: Jestliže se budeš dobře učit, dostaneš vyznamenání – Vyznamenání dostaneš, ale musíš se dobře učit.

3.3.2 URČENÍ OTEVŘENÉ PODMÍNKY NEÚČINNÉ

„Neúčinná otevřená podmínka vyjadřuje, že rovněž v případě, že nastane kauzující/motivující (*p*), které je na základě předpokladu kauzální souvislosti „jestliže *p*, tak *q*“ optimální pro nastání kauzovaného/motivovaného (*q*), nastane proti očekávání non *q*; tedy i když *p*, tak non *q*“ (Grepl a kol., 1998, s. 296).

Vyjadřuje se vedlejšími větami, uvozenými spojovacím výrazem složeným z částice *i* a spojky *když* (s indikativem nebo kondicionálem přítomným) nebo *kdyby* (s kondicionálem přítomným). Při negaci se *i* mění na *ani*, nemusí stát před vlastní spojkou, nebo někdy ve větě chybí (Grepl a kol., 1998).

př.: I když se bude sebevíc snažit, mě nepřemluví.

Neúčinná podmínka může být vyjádřena pomocí konstrukce *i/ani* + adjektivum/adverbium typu *sebelepší*, *sebelépe* (Grepl a kol., 1995).

př.: Ani seberyhlejší běžec leopardovi nestačí.

3.3.3 URČENÍ PODMÍNKY NEREÁLNÉ

„Nereálná podmínka označuje okolnost kauzující/motivující a vyjadřuje ji tak, že tato okolnost neplatí; tedy *kdyby* bylo *p*, tak by bylo *q*“ (Grepl a kol., 1998, s. 296).

př.: Kdybys mlčel, zůstal bys filozofem.

Rekonstruujeme, že je faktem, že nemlčel a že nezůstal filozofem, a zároveň se dovidáme, co by nastalo v případě opačném.

Vyjadřuje se vedlejšími větami podmínkovými. Jsou uvozeny spojkami (*kdyby*; *jestliže*; *-li*; *pokud*; *když*; *pakli*; *v případě*, *že*; *za předpokladu*, *že*) s kondicionálem (Grepl a kol., 1998).

př.: Kdybych ho nezadržel, spadl by pod tramvaj.

Může být také uvozena adverbialními výrazy *při* + *Lok*, *za* + *Gen*, *bez* + *Gen*, *s* + *Instr.*

př.: při dobré vůli, za špatného počasí, bez tvé pomoci, s tvým souhlasem.

Určení podmínky nereálné je v odborných publikacích rozebíráno v širších souvislostech³.

„Význam nereálné podmínky mají také hlavní věty“ (Grepl a kol., 1998, s. 298).

- hlavní věty s infinitivem:

př.: Kvést růže, byl bych tam šel hned;

- první věta v souřadných souvětích slučovacích se spojkou *a* + modální sloveso *mít* v minulém čase:

př.: Měls dávat víc pozor, a nepostříkal bys mě;

- druhá věta v souřadných souvětích odporovacích se spojkou *ale*:

př.: Byl bych přišel, ale Eva mi v tom zabránila.

3.3.4 URČENÍ NEREÁLNÉ PODMÍNKY NEÚČINNÉ

Neúčinná nereálná podmínka vyjadřuje, že „v teoreticky možném, ale nerealizovaném případě (p), který je na základě předpokladu kauzální souvislosti „jestliže p, tak q“ optimální pro nastání kauzovaného/motivovaného (q), by nastalo – proti očekávání – non q; tedy i kdyby bylo p, tak by bylo non q“ (Grepl a kol., 1998, s. 299).

Vyjadřuje se vedlejšími větami, uvozenými spojovacím výrazem složeným z částice *i* a spojky *kdyby* s kondicionálem přítomným nebo minulým (Grepl a kol., 1995).

- Podmínka uskutečnitelná, ale neuskutečňená:

³ Vymezuje nereálnou podmínku uskutečnitelnou a neuskutečnitelnou.

př.: I kdybychom ho byli pozvali, nebyl by přišel/nepřišel by; I kdybychom ho pozvali, nebyl by přišel;

- Podmínka neuskutečnitelná, a tedy neuskutečněná:

př.: I kdybych měl dvacet životů, nebyl bych to dokázal ani přečíst/nedokázal bych to ani přečíst/nedokázal jsem to ani přečíst/nedokážu to ani přečíst.

3.3.5 URČENÍ PODMÍNKY SPLNĚNÉ

Jde „o souvětí, v nichž se větou se spojkou *když* vyjadřuje platnost děje/stavu jen jako okolnosti, z níž se odvozuje to, co se říká ve větě hlavní“ (Grepl a kol, 1995, s. 476).

- Spojce *když* konkurují spojky *jestliže*, *-li*, *jak*:

př.: Když/jestliže/jak pršelo, určitě porostou houby.

- Spojce *když* žádné spojky nekonkurují:

př.: Proč bych tam chodil, když mě nepozvali.

- Spojka *když* tvoří s původní partikulí *už* spojovací výraz *když už*:

př.: Když už jsi tady, tak si sedni.

3.4 URČENÍ DŮVODU

Od určení vlastní příčiny je třeba odlišovat určení důvodu. Ptáme se na ně otázkou typu *proč z jakého důvodu?* Důvod označuje okolnost kauzovanou/motivovanou a vyjadřuje ji tak, že tato okolnost platí, platnost kauzovaného/motivovaného je pak argumentem svědčícím ve prospěch předpokladu, domněnky, že platí kauzující/motivující, tedy protože *q*, tak asi *p*. Určení důvodu se vyjadřuje pouze vedlejšími větami. Důvodové věty jsou uvozeny stejnými spojovacími prostředky jako věty příčinné (Grepl a kol., 1998).

př.: Talent jistě (určitě, asi) měla/musela mít, protože (poněvadž) všechny zkoušky splnila.

3.5 URČENÍ ÚČELU

Účel neoznačuje kauzující/motivující, nýbrž kauzované/motivované (Grepl a kol., 1998). Lidé při své činnosti zpravidla sledují jistý cíl, kterého chtějí dosáhnout. „Tento zamýšlený výsledek jejich záměrné činnosti se chápe jako účel“ (Daneš a kol., 1999, s. 132). Účel je nejen zamýšleným výsledkem činnosti, ale i zároveň jejím motivem, tím co člověka vede k této činnosti. Člověk něco dělá, aby tím něčeho dosáhl, něco získal. „Účel je cílově orientovaná kauzální souvislost“ (Daneš a kol., 1987, s. 493).

Na účel se ptáme otázkou *proč, nač, z jakého důvodu, za jakým účelem* či *s jakým cílem se něco děje?*

př.: Z jakého důvodu k nám přišel? – Přišel k nám proto/z toho důvodu, aby se s námi domluvil na příští schůzce/kvůli domluvě na příští schůzce.

Účel se primárně vyjadřuje vedlejší větou účelovou. Základním prostředkem pro vyjádření účelu je finální spojka *aby*. Spojka *aby* obsahuje kondicionálovou částici – *by*, a proto mají vedlejší účelové věty s *aby* vždy kondicionál.

př.: Každý si rychle přisedával, aby lépe viděl a slyšel.

Spojka *aby* je někdy doplňována různými výrazy a spolu pak vytvářejí složené spojovací prostředky: *k tomu, aby; s tím, aby; od toho, aby; na to, aby; proti tomu, aby; před tím, aby; proto, aby.*

př.: Jsi tady od toho, abys dával pozor.

Dále sem patří výrazy s nepůvodní předložkou: *za účelem toho, aby; z toho důvodu, aby; v zájmu toho, aby; ve jménu toho, aby.*

př.: Uzavřeli most v zájmu toho, aby byla zajištěna bezpečnost silničářů.

„Účelová věta může být uvozena také spojkou *že*, je-li v řídicí větě výraz *s cílem*“ (Grepl a kol., 1995, s. 484).

př.: Říkal nám to s cílem, že nám objasní důvody, které ho k tomu vedly.

Pokud řídicí věta obsahuje imperativ nebo modální sloveso, je možné v účelové větě užít výrazů *ať, necht'.*

př.: Musíme si pospíšet, ať nás Norbert nehledá.

Určení účelu se vyjadřuje adverbialními výrazy: *pro + Ak, na + Ak, k + Dat, proti + Dat, před + Instr.*

př.: Připil mu na zdraví.

Ve funkci určení účelu se užívá dějových jmen *na – ná*.

př.: Šel do světa na zkušenou.

Časté je užití adverbialních výrazů obsahujících nepůvodní předložku: *za účelem + Gen, v zájmu + Gen, ve prospěch + Gen, na znamení + Gen, kvůli + Dat, ve jménu + Gen, z důvodu + Gen* (Grepl a kol., 1998).

př.: Dával jim zlato na znamení úcty.

Účel lze vyjádřit i výrazem *s cílem + infinitiv/dějové substantivum*.

př.: Výzkumy byly prováděny s cílem zvýšení výnosů/zvýšit výnosy.

Určení účelu má také formu prostého infinitivu a to po slovesech pohybu a přemísťování.

př.: Běžel nakoupit.

Po slovesech označující pohyb pro vykonání nějaké činnosti má určení účelu formu *na + Ak*, u živých bytostí *za + Instr* (Grepl a kol., 1995).

př.: Šel nakoupit/na nákup.

př.: Jela za babičkou.

Pohyb za účelem přinesení něčeho nebo přivolání někoho je vyjadřován formou *pro + Ak*.

př.: Běžel pro doktora.

V určitém kontextu se používá forma *na + Lok, s + Instr*, předložka *před*.

př.: Je na pivě.

př.: Petr šel se smetím.

Účelový vztah může být vyjádřen i asyndetonicky a paratakticky. Z obsahu vět musí být ale zřejmé, že děj jedné věty je zaměřen k cíli, který vyjadřuje druhá věta. V první větě bývá často výzva k realizování nějakého děje (Daneš a kol., 1987).

4 ATRIBUT NEKONGRUENTNÍ

Kauzální souvislosti můžeme nalézt i u atributu nekongruentního. Vymezuje atribut nekongruentní s pádově fixovanou formou a s pádově nefixovanou formou. Atribut nekongruentní s pádově nefixovanou formou označuje různé okolnostní významy (Grepl a kol., 1998).

Neshodný přívlastek může označovat: místo (*dům naproti*), čas (*nákup v sobotu*), způsob (*hovor nahlas*), míru (*práce za tři*), původ (*dům z cihel*), následek děje (*proměna v labuť*), prostředek (*jízda vlakem*), původce děje (*otrava houbami*), průvodní okolnosti (*odchod bez zaplacení*), zřetel (*právo volného rozhodování*).

Pro naši bakalářskou práci jsou ovšem důležité kauzální vztahy, které můžeme v rámci neshodného přívlastku vyjádřit:

- příčina

př.: zatčení pro krádež, soud kvůli milicím, sešlost věkem, nevolnost z horka;

- podmínka

př.: jízda za mokra, sestava jednotky mimo boj;

- přípustka

př.: víra navzdory poznání, úspěch navzdory všem, chování v rozporu s dobrými mravy;

- účel

př.: cesta kvůli studiu, polibek za odměnu, postřík proti škůdcům, revoluce ve jménu republiky, cvičení pro posílení svalů, prášek na praní, stroj na pletení, koš na odpadky, sál na hodování (Komárek, 1986).

5 NADVĚTNÁ SYNTAX

Nadvětná syntax neboli hypersyntax je syntax zkoumající stavbu celků vyšších než věta (Zouharová, 2002). Kauzální souvislosti vymezujeme také mezi dvěma výpovědními celky. Mezivýpovědní vztahy lze shrnout do čtyř základních druhů: enumerativní (výčtové), explikativní (vysvětlovací), temporální (časové), kauzální (příčinné). Všechny vztahy mohou být vyjádřeny explicitně, konektory a jinými lexikálními prostředky, nebo jsou implicitní (Hrbáček, 1994).

Prostředky, které vyjadřují vztah explicitně, mají buď funkci sémanticky vztahovou, nebo jsou stavebními jednotkami výpovědi, anebo zastávají obě tyto funkce⁴.

Formální textové spojení výpovědí se realizuje řazením výpovědí⁵. Řazení je lineární přidávání jedné výpovědi k druhé, čímž se text rozvíjí v jedné promluvové linii. Řazení se realizuje juncí, konexí nebo juxtapozicí⁶ (Hrbáček, 1994).

5.1 JUNKCE

Junkce je spojování výpovědí pomocí spojovacích prostředků, junktorů, které vyjadřují koordinační, popř. determinační vztahy. Vzniká tím výpovědní spojení realizované souvětím. Junktory stojí mezi dvěma výpověďmi, které spojují. Vyjadřují sémantické vztahy mezi výpověďmi uvnitř výpovědního celku. Funkci junktorů mohou plnit spojky, částice a některá příslovce či předložkové zájmenné výrazy (Hrbáček, 1994).

př.: Slunce svítí, ale vítr fouká.

5.2 KONEXE

Konexe je připojování výpovědi po koncovém signálu pomocí připojovacích prostředků, konektorů. Konektory jsou prostředky, které slouží navazování textových jednotek

⁴ To znamená, že vyjadřují jak mezivýpovědní vztah (pojmenovávají významový vztah mezi výpověďmi), tak jsou i větným členem větné výpovědi.

⁵ Spojení výpovědí se realizuje také podřazováním a vsouváním.

⁶ Juxtapozice je postavení výpovědí, které nejsou v koordinačních nebo determinačních vztazích, vedle sebe v textu bez spojovacích prostředků. O juxtapozici jde, jestliže se významový vztah nedá vyjádřit jednoznačně spojovacím výrazem nebo jde-li o vztah volný. Výpovědi se oddělují čárkou nebo tečkou (př.: *Máte hodně známých, proč za některým nezajdete*).

(Hošnová, 2005). Konektory jsou součástí výpovědi, kterou připojují k předcházejícímu textu. Vyjadřují sémantické vztahy mezi výpověďními celky („přes tečku“) nebo výpověďním celkem a větším úsekem textu. Funkci konektorů mohou plnit spojky, příslovce, částice a i hypotaktická spojka *takže* s významem důsledkovým (uvozující nepravou vedlejší větu) (Hrbáček, 1994).

př.: Slunce svítí. Ale vítr fouká.

Konektory mají pouze vyjadřovat vztah mezi výpověďními celky, nemají funkci větněčlenskou.

Mezi nejčastější sémantické vztahy, které se vyjadřují konektory, patří i vztah přípustkově odporovací (*přece, ale přesto, přesto, a přece*), důsledkový (*tak, a tak, tedy, tudíž, proto, takže*), důvodový (*neboť, vždyť*), vysvětlovací (*totiž, ostatně, tedy*).

Je-li však oddělena vedlejší věta od své řídící věty, jde o parcelaci výpovědi (nikoliv o jev textový).

př.: Náš nový most je už v opravě. Protože neměl pevné základy.

6 METODY PRÁCE

6.1 STANOVENÍ KRITÉRIÍ PRO ANALÝZU

Naším cílem v praktické části bakalářské práce bylo analyzovat jak kvalitativně, tak kvantitativně jazykový materiál excerpovaný ze čtyř textů odborného funkčního stylu, a to podle stanovených kritérií.

Pro naši syntaktickou analýzu jsme zvolili tato kritéria:

- vyjadřování kauzálních vztahů vedlejší větou,
- vyjadřování kauzálních vztahů větným členem,
- vyjadřování kauzálních vztahů infinitivem,
- vyjadřování kauzálních vztahů mezi hlavními větami,
- vyjadřování kauzálních vztahů v nadvětné syntaxi.

Na základě prvního kritéria jsme vyhledávali kauzální vztahy, které byly vyjádřeny vedlejšími větami. Zaměřili jsme se především na vedlejší věty příslovečné příčinné, podmínkové, účelové a přípustkové. Zabývali jsme se také spojovacími výrazy, kterými byly vedlejší věty uvozeny.

Druhé kritérium bylo nejobsáhlejší a zahrnovalo tři okruhy vyhledávání kauzálních vztahů. Vymezuje zde větné členy vyjádřené bezpředložkovým pádem, pomocí výrazů s primární nebo sekundární předložkou.

Na základě třetího kritéria jsme vyhledávali kauzální vztahy vyjádřené infinitivem.

Na základě čtvrtého kritéria jsme vyhledávali kauzální vztahy mezi hlavními větami. Zaměřili jsme se na poměry mezi hlavními větami, a to na poměr důvodový a důsledkový. Zajímalo nás také, jakými spojovacími výrazy či parataktickými spojkami, byly hlavní věty připojovány.

Na základě pátého kritéria jsme vyhledávali kauzální vztahy mezi dvěma výpovědními celky. Zaměřili jsme se na konektory a sémantické vztahy jimi vyjadřované.

6.2 VÝBĚR JAZYKOVÉHO MATERIÁLU

Jak jsme již zmínili v úvodu a kap. 6.1, analyzujeme jazykový materiál excerpovaný ze čtyř komunikátů odborného funkčního stylu. Každý rozebíraný text obsahoval 300 větných celků. Celkem jsme tedy analyzovali 1 200 větných celků ze čtyř vzájemně nesouvisejících komunikátů, jejichž kompletní podoby uvádíme v přílohách. Jazykový materiál jsme podrobili analýze na základě kritérií, která uvádíme v kap. 6.1.

Výběr komunikátů podléhal několika aspektům. Především se muselo jednat o komunikáty odborného funkčního stylu. Dalším požadavkem bylo, aby každý komunikát pocházel z jiné tematické oblasti. Zvolili jsme tedy komunikáty z oblasti historie, lékařství, přírodních a společenských věd. Každý analyzovaný celek obsahuje 300 větných celků souvislého textu.

První jazykový materiál pochází z publikace F. Čapka *Dějiny českých zemí 1800–1919*. Tato publikace byla vydána v roce 2003 Masarykovou univerzitou v Brně. Jedná se o odborný text, který pojednává o dějinách českých zemí. Jazykový materiál pro naši analýzu jsme čerpali z kapitoly *České země a Rakousko v přelomových letech 19. a 20. století (1891–1914)*.

Druhý analyzovaný text pochází z publikace I. Slaměníka *Emoce a interpersonální vztahy*. Tuto publikaci vydalo nakladatelství Grada Publishing, a.s., v Praze v roce 2011. Jedná se o společenskovědní text, který si klade za cíl objasnit problematiku emocí a jejich roli v interpersonálních vztazích. Jazykový materiál pro naši analýzu jsme excerpovali z kapitoly *Emoce v interpersonálních vztazích*.

Třetí analyzovaný text pochází z publikace *Vývoj života: deset velkých vynálezů evoluce*, jejímž autorem je uznávaný anglický biochemik N. Lane. Tuto publikaci vydalo nakladatelství Kniha Zlín ve Zlíně v roce 2011. Jedná se o přírodovědecký text, ve kterém autor rekonstruuje dějiny života a popisuje deset největších vynálezů evoluce, které měly dopad na živý svět a měly velký význam pro živé organismy. Jazykový materiál pro naši analýzu jsme excerpovali z kapitoly *DNA, kód života*.

Čtvrtý analyzovaný text pochází z publikace *Tělo v psychoterapii*, jejímž autorem je americký psychoterapeut E. W. L. Smith. Tuto publikaci vydalo nakladatelství Portál, s.r.o., v Praze v roce 2007. Jedná se o uznávané dílo na poli psychoterapie zaměřené na práci s tělem. Jazykový materiál pro naši analýzu jsme excerpovali z kapitoly *Čtení z těla*.

7 VLASTNÍ ANALÝZA

Analyzovali jsme celkem 1 200 větných celků obsažených ve čtyřech vzájemně obsahově nesouvisejících komunikátech odborného funkčního stylu. V kap. 6.1 se věnujeme kritériím, podle kterých jsme texty analyzovali. V předešlé kapitole 6.2 charakterizujeme komunikáty, ze kterých jazykový materiál pochází. Jejich kompletní podoby uvádíme v přílohách.

Při analýze přistupujeme ke každému zkoumanému komunikátu zvlášť. Každý komunikát jsme zkoumali podle stanovených kritérií jak kvalitativně, tak kvantitativně. V jazykovém materiálu jsme nejdříve vyhledali veškeré kauzální souvislosti a v další fázi jsme nalezené kauzální vztahy rozřídili podle stanovených kritérií. Charakterizovali jsme daný komunikát podle jazykových prostředků, provedli jsme popis a utřídění jevů.

Každý analyzovaný jazykový materiál obsahuje 300 větných celků. Zkoumaný celek jsme podrobili částečné syntaktické analýze. Nevěnovali jsme se kompletnímu syntaktickému rozboru, nýbrž jsme se zaměřili pouze na vyjadřování kauzálních souvislostí. Vyhledávali jsme pouze kauzální vztahy a zajímalo nás, jaký způsob vyjádření kauzálních souvislostí bude nejfrekventovanější.

Při souhrnné charakteristice komunikátů vycházíme z výsledků analýz jazykových materiálů. Snažili jsme se o srovnání užitých jazykových jevů. Naším cílem bylo zachytit a definovat nejčastější formy vyjadřování jednotlivých sémantických typů a podtypů kauzálních vztahů.

7.1 ANALÝZA JAZYKOVÉHO MATERIÁLU Z HISTORICKÉHO TEXTU

První zkoumaný celek pochází z publikace Dějiny českých zemí 1800–1918, jejímž autorem je F. Čapka. Jedná se o učebnicový text, který pojednává o dějinách českých zemí. Učební styl má zprostředkovat předání informací, ale také aktivizovat zájem o ně a kontrolovat postup osvojení informací. Učební styl má tedy funkci odborně informativní, zároveň ale musí záměrně působit na adresáta (Čechová a kol., 2003).

Při analýze daného jazykového materiálu jsme zaznamenali poměrně nízký výskyt kauzálních vztahů. Zkoumaný celek obsahoval nejméně vyjadřovaných kauzálních souvis-

lostí ze všech čtyř analyzovaných komunikátů. Autor F. Čapka má výpovědní celky velmi bohaté z hlediska počtu slov, větné celky jsou dlouhé, ovšem bez vyjadřování kauzálních souvislostí. Autor nemá potřebu vyjadřovat, proč či za jakých podmínek a okolností se daný jev uskutečnil. Jednotlivé popisované dějinné události explicitně neuvádí do vzájemných souvislostí a vztahů.

Podle našich kritérií, která jsme specifikovali v kap. 6.1, jsme se nejdříve zaměřili na kauzální vztahy vyjadřované vedlejšími větami. V jazykovém materiálu převažují vedlejší věty příslovečné přípustkové (věty koncesivní)⁷ uvozené hypotaktickou spojkou *i když* (*V politice jako takové odmítal všechny formy radikalismu, i když jeho poměr k revoluci nebyl vždy jednoznačný (uznával např. správnost, zásluhy i význam revoluce 1848)*). Dále jsme v textu našli koncesivní spojku *přestože* (*Přestože si tento návrh získal značnou podporu u veřejnosti, neměl naděje na prosazení v parlamentu*) a složený spojovací prostředek *přesto, že*⁸ (*Mladočeši se v reakci na neúspěšné jednání opět vrátili k mírné obstrukci, a to přesto, že Koerber jmenoval se svým progresivním hospodářským programem zvelebování země*).

Ve zkoumeném celku se vyskytují tři případy vedlejších vět příslovečných podmínkových (vět kondicionálních), které jsou uvozeny hypotaktickými spojkami *tehdy, když* (*Zdůrazňoval, že tu samostatnost musejí připustit a chtít i Němci, kteří ji přijmou tehdy, když mezi námi nastane spravedlivé a rozumné dohodnutí*); *-li* a složeným výrazem *v případě, kdy*. Je zde zastoupena také jedna vedlejší věta příslovečná účelová (věta finální) uvozená hypotaktickou spojkou *aby* (*Sám císař vyzval Gautschovu vládu, aby volební právo reformovala*). V jazykovém materiálu jsme neobjevili ani jeden případ výskytu vedlejších vět příslovečných příčinných (vlastní příčina).

V sedmi případech jsme objevili nepravou větu vedlejší uvozenou vztažným výrazem *příčemž*.

Na základě druhého kritéria jsme v textu vyhledávali kauzální vztahy vyjádřené větným členem. V jazykovém materiálu nezaznamenáváme ani jeden případ výskytu kauzálních vztahů vyjádřených bezpředložkovým pádem. Ve zkoumaném komunikátu

⁷ Terminologii vztahující se ke kauzálním vztahům jsme čerpali z publikace M. Zouharové Zvláštnosti pojmu-termínu ve vyučování. Kapitola Slovník frekventovaných syntaktických termínů obsahuje veškeré důležité terminologické výrazy, týkající se kauzálních souvislostí.

⁸ Složený spojovací prostředek *přesto, že* se skládá z odkazovacího výrazu ve větě řídicí a ze spojky *že* (Grepl a kol., 1998).

nacházíme adverbialie causae podmínky, účelu a vlastní příčiny. V textu jsou druhy příslovečných určení zastoupeny téměř ve stejném poměru. Ovšem pokud se zaměříme na zastoupení primárních a sekundárních předložek ve složených výrazech příslovečných, tak zcela dominují předložky primární.

Adverbialie causae podmínky je v jazykovém materiálu vyjádřeno pomocí primární předložky *za* (*Díky velkostatkářské kurii však ani za těchto okolností české strany netvořily majoritu*) a *pod* a pomocí sekundární předložky *na základě* (*Z vraždy (a to údajně rituální) byl na základě pochybných indicií obviněn židovský mladík Leopold Hisner*) a *pod vlivem* (*Agrární strana se na rozdíl od katolických stran postupně vyčleňovala z mladočeské strany, proces vyčleňování agrárního křídla započal již v 80. letech 19. století pod vlivem sedláka Alfonse Šťastného z Padařova (u Tábora)*).

Adverbialie causae vlastní příčiny je v komunikátu vyjádřeno pomocí sekundární předložky *v důsledku* (*V důsledku sociálně ekonomických a politických změn i proměn uvnitř české i německé společnosti v našich zemích se zde vytvořil v posledním desetiletí 19. století nový stranicko-politický systém*), *z iniciativy* a *díky* (*Díky velkostatkářské kurii však ani za těchto okolností české strany netvořily majoritu*).

Adverbialie causae účelu je vyjádřeno pomocí primární předložky *na* (*Podobně bylo mnoho milionů uvolněno na asanaci Prahy, velkostatkáři byli uspokojováni zvýšenou vládní dotací na melioraci půdy*), *za* a sekundární předložky *v zájmu* (*Proto sdílel i Palackého nevíru v samostatnost Čech a podporoval zachování monarchie nejen v zájmu samotné existence českého národa, ale i celé Evropy*). Užitím sekundárních předložek autor dosahuje vyšší kondenzace textu.

Kauzální vztahy jsou v analyzovaném textu doloženy též v konstrukcích s atributem nekongruentním. Nalézáme zde dva okolnostní významy, které nekongruentní atribut vyjadřuje. Jedná se o význam vlastní příčiny a účelu. Příčinný vtať je vyjádřen pomocí primárních předložek *pro* (*S většinou z nich byl pak v únoru 1894 inscenován před zvláštním senátem zemského soudu v Praze monstrproces pro údajnou účast na protistátním spiknutí v organizaci Omladina (tuto organizaci si policie vymyslela)*) a *za*. Účelový vztah je vyjádřen pomocí primárních předložek *na* (*Na jaře 1893 podali mladočeši ústy jindřichohradeckého poslance Jana Slavíka (a také šesti slovinských poslanců) návrh na zavedení všeobecného rovného a přímého hlasovacího práva pro volby do říšské rady*), *za*

a proti (*Toto napětí se přeneslo do vídeňských ulic, kde docházelo k demonstracím s útočnými projevy proti českým hordám*).

Na základě třetího kritéria jsme v textu vyhledávali kauzální vztahy vyjádřené infinitivem. Ve zkoumaném celku ovšem nezaznamenáváme ani jeden případ výskytu tohoto typu.

Podle čtvrtého kritéria jsme se zaměřili na kauzální vztahy mezi hlavními větami. Zaznamenáváme vysoký výskyt obsahového poměru důsledkového. V jazykovém materiálu dominuje konkluzivní spojky *tedy* (*Jeho kabinet dokázal za relativně dlouhou dobu 14 let zajistit nejstabilnější éru v dějinách Předlitavska (v letech 1867–1918 se zde vystřídalo 27 vlád, tedy průměrná doba fungování jednoho vládního kabinetu byla zhruba 22 měsíců, tedy necelé dva roky)*). Dále se zde vyskytuje spojka *proto* (*Masaryk odmítal nacionalní a nacionalistický radikalismus, proto ve své knize Naše nynější krize kritizoval pokrokaře i Omladinu*) a složený výraz *a proto*.

V této souvislosti je zajímavá vysoká frekvence hypotaktické spojky důsledkové *takže* (*Místo hledání kompromisu došlo k vyhocení celého problému, takže Němci extrémně požadovali němčinu jako státní jazyk, a naopak Češi žádali uznání češtiny jako vnitřní úřední řeči*) a vyjádření významu důsledkového pomocí vztažného výrazu *což* (*Tento kompromis neuspokojoval ani českou, ani německou stranu, což vedlo k demisi vlády barona Gautsche, jazyková nařízení byla v polovině října 1899 zrušena*).

V rámci nadvětné syntaxe jsme zaznamenali dva případy výskytu připojovacích prostředků (konektorů). V prvním případě je konektor vyjádřen spojkou *tedy* (*Byla tedy etapová politika novou variantou drobečkové politiky*), která vyjadřuje důsledkový vztah mezi výpovědními celky. V druhém případě je konektor vyjádřen spojkou *proto* (*Proto sdílel i Palackého nevíru v samostatnost Čech a podporoval zachování monarchie nejen v zájmu samotné existence českého národa, ale i celé Evropy*) a vyjadřuje také důsledkový vztah.

7.2 ANALÝZA JAZYKOVÉHO MATERIÁLU Z LÉKAŘSKÉHO TEXTU

Druhý zkoumaný celek pochází z publikace *Tělo v psychoterapii*, jejímž autorem je E. W. L. Smith. Jedná se o odbornou studii, která pojednává o psychoterapii zaměřenou na

práci s tělem. Vzhledem k tomu, že se jedná o vědeckou publikaci, která řeší teoreticky závažný problém, je text důkladně kompozičně i jazykově propracovaný. Jazyk je vědecký a hojně využívá mezinárodní terminologii (Čechová a kol., 2003).

Při analýze jazykového materiálu jsme zaznamenali větší výskyt vyjadřování kauzálních vztahů než u jazykového materiálu excerpovaného z historického textu.

V jazykovém materiálu zcela dominují kauzální vztahy podmínkové, které jsou vyjádřeny jak vedlejšími větami, tak větnými členy. Autor se snažil o přesné vyjádření daných skutečností. Upozorňuje, že daný jev se uskuteční pouze za určitých okolností, které musí být přesně charakterizovány.

V jazykovém materiálu zcela převládají vedlejší věty příslovečné podmínkové (věty kondicionální) uvozené hypotaktickou spojkou *pokud* (*Pokud existují psychobiologické charakteristiky, které odpovídají tělesným typům, může čtení těla odhalit organismický syndrom*). Dále jsme v textu našli kondicionální spojky *když* (*Když má člověk vysoký stupeň ektomorfie a nízký stupeň zbylých dvou komponent, je štíhlý, křehký, má plochou hrud' a je celkově jemný*), *-li* a složené spojovací prostředky *a pokud* a *a když* (*Při normálním vývoji je postupně každé stadium primárním ohniskem energie, a když se vývoj člověka přesune k dalšímu stadiu, dřívější zóny zůstávají důležitým zdrojem rozkoše*).

Ve zkoumeném celku se vyskytují dva případy vedlejších vět příslovečných přípustkových (vět koncesivních), které jsou uvozeny hypotaktickou spojkou *ačkoli* (*Ačkoli psychoanalytická literatura obsahuje odkazy i na další charakterové typy (kompulzivní, hysterický masochistický), nevznikl žádný integrovaný systém*).

V jazykovém materiálu zjišťujeme také velmi častý výskyt vedlejších vět příslovečných účelových (vět finálních) a vedlejších vět příslovečných příčinných (ve významu vlastní příčiny), a to v poměru 5:7. Vedlejší věty příslovečné příčinné jsou nejčastěji uvozeny kauzální spojkou *protože* (*Jeho hodnocení je také nejsubjektivnější, protože jde v podstatě o index estetické půvabnosti*) a vedlejší věty příslovečné účelové finální spojkou *aby* (*Kromě nalezení pancíře pomocí pohledu a dotyku můžeme pacienta vyzvat, aby popsal symptomy, které mohou přinést důkaz pro přítomnost pancíře*).

Ve dvou případech jsme objevili nepravou větu vedlejší uvozenou vztažným výrazem *příčemž* (*Somatotyp je pak charakterizován třemi čísly od jedné do sedmi, přičemž první číslo vyjadřuje endomorfii, druhé mezomorfii a třetí ektomorfii*).

Na základě druhého kritéria jsme v textu vyhledávali kauzální vztahy vyjádřené větným členem. V jazykovém materiálu nezaznamenáváme ani jeden případ výskytu kauzálních vztahů vyjádřených bezpředložkovým pádem. Ve zkoumaném komunikátu nacházíme adverbiale causae podmínky, účelu a vlastní příčiny.

Mezi větnými členy vyjádřenými pomocí primární předložky převládají adverbiale causae podmínky a účelu. U kauzálních vztahů podmínkových se vyskytovala nejčastěji primární předložka *při* (*Při čtení těla definuje přítomnost určité kombinace strukturních rysů tělesné typy*) a pouze v jediném případě je zaznamenán výskyt primární předložky *ve*. Adverbiale causae účelu je v komunikátu vyjádřeno pouze pomocí primární předložky *pro* (*Hall a Lindzey definují, že konstituční psycholog je ten, kdo zkoumá biologický podklad člověka a hledá v něm faktory, jež jsou důležité pro vysvětlení lidského chování*). V textu jsme evidovali pouze jeden případ primární předložky vztahující se ke kauzálnímu vztahu příčinnému, a to byla předložka *za* (*Odmítnutím je dítě trestáno za pouhou svoji existenci, a proto v sobě začne zadržovat všechny svoje pocity, spoutávat veškerou energii*).

V konstrukcích vyjadřujících kauzální vztahy obsahuje text větší počet primárních předložek než předložek sekundárních. Zaznamenali jsme pouze sedm případů výskytu sekundárních předložek vztahujících se ke kauzálním vztahům. Nejčastěji nacházíme sekundární předložku *díky* (*Díky proporčně velkému povrchu jsou snadno zahlceni podněty z okolí*), která označuje vztah příčinný. V textu evidujeme kauzální vztahy podmínkové vyjádřené větným členem obsahujícím sekundární předložku *v případě* (*V případě neuspokojení je člověk neukojitelný a neustále se snaží získat jednou poznané uspokojení*). Součástí jazykového materiálu je i sekundární předložka *s cílem* (*U viscerotonie pak můžeme očekávat pohyb směrem k lidem s cílem získání výživy a podpory*), která označuje kauzální vztah účelový.

V analyzovaném textu jsme vyhledávali kauzální vztahy vztahující se k atributu nekongruentnímu. Zaznamenali jsme výskyt jak kauzálních vztahů podmínkových vyjádřených primární předložkou *při* (*Posun směrem k přesnosti a objektivitě při vytváření tělesných typologií pokračoval prací německého psychiatra Kretschmera*) a sekundární předložkou *pod vlivem* (*Toto očekávání je souhrnným označením toho, co Sheldon zjistil o somatotonickém temperamentu: láska k dominanci, neohrožený a přímý způsob chování, kompetitivní agresivita, necitlivost, lhostejnost, somatotonní extravertizace, asertivita a agresivita pod vlivem alkoholu, potřeba akce, pokud má člověk starosti*), tak také kauzální

vztah účelový vyjádřený primární předložkou *pro* (*Kromě nalezení pancíře pomocí pohledu a dotyku můžeme pacienta vyzvat, aby popsal symptomy, které mohou přinést důkaz pro přítomnost pancíře*).

Na základě třetího kritéria jsme v textu vyhledávali kauzální vztahy vyjádřené infinitivem. Ve zkoumaném celku ovšem nezaznamenáváme ani jeden případ výskytu tohoto typu.

Podle čtvrtého kritéria jsme se zaměřili na kauzální vztahy mezi hlavními větami. Zaznamenáváme pouze výskyt poměru důsledkového. V jazykovém materiálu dominuje hypotaktická spojka důsledková *takže* (*Kretschmer vnímal normalitu a psychózu jako kontinuum, takže hovořil o následujících dimenzích: (normální) – schizotymní – schizoidní – schizofrenie a (normální) – cyklotymní – cykloidní – maniodepresivní*). Dále se zde vyskytují parataktické spojky důsledkové *tedy, proto, tudíž* a složené výrazy *a tak a a proto*.

V analyzovaném jazykovém materiálu nalézáme kauzální sémantické vztahy také v rámci nadvětné syntaxe. V textu zaznamenáváme připojovací prostředky (konektory) *takže* (*Takže somatotypický skór obsahuje informaci o míře (od jedné značící minimální míru po sedm označující maximální míru), v jaké je každá z primárních komponent tělesného typu přítomna ve specifickém fenotypu*), *tedy, proto a následkem*, které vyjadřují důsledkový vztah mezi výpovědními celky.

7.3 ANALÝZA JAZYKOVÉHO MATERIÁLU Z PŘÍRODOVĚDECKÉHO TEXTU

Třetí zkoumaný celek pochází z publikace *Vývoj života: deset velkých vynálezů evoluce*, jejímž autorem je N. Lane. Jedná se o populárně naučnou publikaci, která se snaží o rekonstrukci dějin planety a života organismů. Komunikáty populárně naučného stylu se obracejí k zájemci, který má jen nevelké poznatky z oboru. Tomu se podřizuje jak výběr faktů, tak i forma zpracování. Na rozdíl od odborných studií je zde použito méně terminologických výrazů a populárně naučné práce nejsou tak důkladně jazykově a kompozičně zpracovány (Čechová a kol., 2003).

V analyzovaném celku jsme našli více jak 100 případů výskytu vyjadřování kauzálních vztahů. Zaznamenáváme velký výskyt kauzálních vztahů vyjádřených vedlejšími větami. V jazykovém materiálu zcela dominují vedlejší věty příslovečné podmínkové

(věty kondicionální) uvozené hypotaktickou spojkou *pokud* (*Pokud se oplodněné vajíčko vyvíjí jako ženské embryo, je k vytvoření nové buňky vajíčka potřeba asi třiceti opakování buněčného dělení; a počet mutací se při každém z nich zvyšuje*).

Při analýze zjišťujeme pestrý repertoár hypotaktických spojek, které uvozují vedlejší větu příslovečnou podmínkovou. V textu jsme našli kondicionální spojku *kdyby* (*Kdyby měl pro srovnání podobné přesnosti dosáhnout písař, musel by s maximálně jednou chybou 280krát přepsat Bibli*), *-li, když, jestli* a složené spojovací prostředky *za předpokladu, že* a *než kdyby* (*Jsou-li tyto změny přirozeným výběrem vyřazovány, pak si přežijí sekvence musí být navzájem podobnější, než kdyby změny probíhaly bez omezení; znovu se dostáváme k vyrovnávacímu efektu přirozeného výběru*).

Ve zkoumeném celku nalézáme vedlejší větu příslovečnou příčinnou (větu kauzální) ve dvanácti případech. Nejčastěji byla uvozena kauzální spojkou *protože* (*Protože je v DNA tolik rozdílností, každý z nás má svůj unikátní DNA „otisk“*) či spojovacím výrazem *proto, že*.

Zvláštností textu je téměř stejný počet vedlejších vět příslovečných přípustkových a účelových. Vedlejší věta příslovečná přípustková (věta koncesivní) je nejčastěji uvozena hypotaktickými spojkami *i když* (*Možností je nekonečně mnoho, i když ty nejrazantnější změny jsou jen vzácně slučitelné se životem*), *ačkoli, přestože* a spojovacím výrazem *přesto, že*. U vedlejších vět příslovečných účelových převládá finální spojka *aby* (*Abych si to vynahradil, začal jsem místo toho s horolezectvím*).

Ve dvou případech jsme objevili nepravou větu vedlejší uvozenou vztažným výrazem *přičemž* (*Každé písmeno se s bezmála závažnou přesností kopíruje a znovu vytváří přesnou podobu originálu, přičemž k chybě dochází jen zhruba u jednoho písmena z miliardy*).

Při analýze jazykového materiálu podle druhého kritéria docházíme ke zjištění, že text je velmi chudý na sekundární předložky. Je zde zastoupen pouze kauzální vztah příčinný, který je vyjádřen větným členem (adverbiale causae vlastní příčiny) pomocí sekundární předložky *díky* (*Byla tak působivá, že život díky ní začal připomínat umění*) a *ve snaze* (*Jejich myšlenka může být chybná, ale domnívám se, že právě po takovém druhu teorie bychom se ve snaze objasnit původ kódu života měli poohlížet*). Text není bohatý ani na kauzální vztahy vyjadřované bezpředložkovým pádem. Zvláštním typem vyjadřování kauzálních vztahů je spojení dvou výpovědí, jejichž součástí je lexém *příčina* (*Další, méně*

vážné mutace mohou být v pozdějším životě příčinou onemocnění) a lexém *proč* (*Proč jen jedna pohroma, proč ne hned několik*).

Mezi kauzálními vztahy vyjádřenými větným členem pomocí primární předložky zcela dominují kauzální vztahy účelové vyjádřené pomocí primární předložky *pro* (*Kdyby měl pro srovnání podobné přesnosti dosáhnout písař, musel by s maximálně jednou chybou 280krát přepsat Bibli*) a *k*. Dále se v jazykovém materiálu vyskytují kauzální vztahy podmínkové a přípustkové, a to v poměru 6:2. U kauzálních vztahů podmínkových se vyskytoval pestrý repertoár primárních předložek (*při, s, v, bez, za*). Kdežto adverbialie causae přípustky je v komunikátu vyjádřeno pouze pomocí primární předložky *i přes* (*Nehledě na uvedené odlišnosti lze stále ještě hovořit o „lidském genomu“; i přes přítomnost snipů je v nás 999 písmen z 1000 identických*).

V analyzovaném textu jsou doloženy kauzální vztahy v konstrukcích s atributem nekongruentním. Zaznamenali jsme několik případů výskytu kauzálního vztahu účelového vyjádřeného primární předložkou *pro* (*Nebyl by žádný důvod pro existenci „selektivního bodu“, v němž by jedna z verzí kódu měla, jak řekl Crick, „takovou selektivní výhodu nad všemi svými konkurenty, že se jí jako jediné podařilo přežít“*).

Na základě třetího kritéria jsme v textu vyhledávali kauzální vztahy vyjádřené infinitivem. Tento způsob vyjádření jsme našli pouze v jediném případě. Jednalo se o kauzální vztah účelový (*Crick přirovnával mediátorovou RNA v cytoplazmě k prasnici ve chlévě – stejně jako jsou cecíky prasnice připraveny k tomu, aby se k nim přisála selátka, jsou kodony mediátorové RNA připraveny navázat na sebe transferovou RNA*).

Podle čtvrtého kritéria jsme se zaměřili na kauzální vztahy mezi hlavními větami. Zcela převládá důsledkový poměr vyjádřený konkluzivní spojkou *tedy* (*Například 15 aminokyselin, nejpravděpodobněji kódovaných raným dubletovým kódem, si mezi sebou rozebralo 53 ze 64 možných trojic, v průměru tedy na jednu aminokyselinu připadá 3,5 kodonu*). Dále se v analyzovaném materiálu vyskytují složené výrazy *a tak, a tedy*. V analyzovaném textu je vysoká frekvence hypotaktické spojky důsledkové *takže* (*Pokud vyřadíme 5 nejsložitějších aminokyselin (takže nám jich zbude 15 a jeden zastavovací kodon), vzorce spojené s prvními dvěma písmeny kódu se stanou ještě významnějšími*). Ve třech případech se vyskytuje poměr důvodový vyjádřený spojkou *neboť* (*Ten u prvního písmena je nejvýznamnější, neboť souvisí s procesem, kterým se jednoduchý prekurzor přemění na aminokyselinu*).

V rámci nadvětné syntaxe nalézáme šest případů vztahujících se ke kauzálním vztahům. V textu zaznamenáváme připojovací prostředky (konektory) *tedy* (*Kód se tedy ve skutečnosti očividně nepřekrýval*), *proto*, *a tak*, které vyjadřují důsledkový vztah mezi výpovědními celky.

7.4 ANALÝZA JAZYKOVÉHO MATERIÁLU ZE SPOLEČENSKOVĚDNÍHO TEXTU

Čtvrtý zkoumaný celek pochází z publikace *Emoce a interpersonální vztahy*, jejímž autorem je I. Slaměník. Jedná se o odbornou monografii, která se snaží objasnit problematiku emocí a jejich roli v interpersonálních vztazích. Vzhledem k tomu, že se jedná o vědeckou publikaci, která řeší teoreticky závažný problém, je publikace důkladně kompozičně i jazykově propracovaná. Jazyk je vědecký a hojně využívá mezinárodní terminologii (Čechová a kol., 2003).

Analyzovaný jazykový materiál obsahoval největší počet kauzálních vztahů ze všech čtyř analyzovaných jazykových komunikátů. Autor měl potřebu text doplnit o kauzální souvislosti a přesně vyjádřit za jakých podmínek se daný jev uskuteční. Pokud charakterizuje určitý jev, upozorňuje na příčiny vzniku, za jakým účelem vzniká a jaké budou následky, pokud se daný jev uskuteční.

V jazykovém materiálu zcela dominují kauzální vztahy podmínkové. V textu nalézáme přes 60 případů kauzálních vztahů povahy podmínkové. Text je velmi bohatý na počet vedlejších vět. Zaznamenáváme pestrý repertoár druhů vedlejších vět vztahujících se ke kauzálním vztahům. Vyskytují se zde jak vedlejší věty příslovečné podmínkové, příčinné, účelové, tak i přípustkové. V jazykovém materiálu zcela převládají vedlejší věty příslovečné podmínkové (věty kondicionální) uvozené hypotaktickými spojkami *pokud* (*Pokud se tak nestane, prožívá jedinec zklamání*) a *když* (*Emoce facilitují i inhibují interpersonální interakce, mohou jim prospívat stejně jako škodit, když jsou projeveny v nevhodnou chvíli nebo v nevhodné intenzitě*). Dále jsme v textu našli kondicionální spojky *jestliže*; *-li*; *kdyby* a složené spojovací prostředky *a pokud* a *tehdy*, *když*.

V jazykovém materiálu se vyskytují vedlejší věty příslovečné účelové (věty finální), vedlejší věty příslovečné příčinné (věty kauzální) a vedlejší věty příslovečné přípustkové (věty koncesivní), a to v poměru 8:7:3. Tyto vedlejší věty jsou uvozeny hypotaktic-

kými spojkami typickými pro dané kauzální vztahy. Vedlejší věty příslovečné příčinné jsou nejčastěji uvozeny kauzální spojkou *protože* (*Lidé vyhledávají a navazují těsné vztahy s lidmi přibližně stejné fyzické i osobní atraktivity a socioekonomického statusu, protože je spojuje stejné nebo podobné vidění světa a vzájemně se tím odměňují*), vedlejší věty příslovečné účelové finální spojkou *aby* (*Vrátíme-li se k možným záměrům sdělování emocí původcem, může např. nastat situace, kdy původce sděluje příjemci svůj emoční stav, aby předurčil ráz komunikace*) a vedlejší věty příslovečné přípustkové koncesivní spojkou *ačkoli* (*Tyto události, o kterých třeba jen slyšíme, prožíváme intenzivně, ačkoli se dotýkají lidí neznámých*).

V čtyřech případech jsme objevili nepravou větu vedlejší uvozenou vztažným výrazem *příčemž* (*Sdílení emoce a poskytnutí útěchy posilují pouto mezi dvěma lidmi, přičemž na straně povzbuzujícího jde často o značnou psychickou investici*).

Na základě druhého kritéria jsme v textu vyhledávali kauzální vztahy vyjádřené větným členem. Text není bohatý na kauzální vztahy vyjádřené bezpředložkovým pádem. Nacházíme zde pouze kauzální vztahy vlastní příčiny, které jsou vyjádřeny adverbem *proč* (*Proč lidé v interakcích vyjadřují vlastní emoce a sdílí emoce jiných*).

V jazykovém materiálu zcela dominují kauzální vztahy podmínkové vyjádřené větnými členy pomocí primární předložky *při* (*Dochází-li k emočnímu sblížení při společně prožívaných událostech, znamená to zároveň názorovou blízkost projevující se v podobném hodnocení situace*). Dále se zde vyskytují primární přeložky *v a s*.

Ani další kauzální vztahy nejsou ve zkoumaném jazykovém materiálu opomenuty. Nalézáme zde kauzální vztahy příčinné vyjádřené větným členem pomocí primární předložky *pro* (*Vyjádření negativních stejně jako pozitivních emocí má důležitou roli pro psychickou pohodu jedince i pro jeho vztahy* (Gottman, 1994)) a *ze*, kauzální vztahy přípustkové vyjádřené pomocí primární předložky *i přes* a kauzální vztahy účelové vyjádřené pomocí primární předložky *pro a k* (*Lidé používají určité techniky k navození, udržení nebo ukončení emočních stavů*).

Ve srovnání s ostatními analyzovanými komunikáty je tento jazykový materiál bohatý na výskyt sekundárních předložek. Užitím nepůvodních prepozic se autor snažil o vyšší kondenzaci textu. V případě kauzálních vztahů podmínkových jsme zaznamenali sekundární předložku *v případě* (*Excitační potenciál se může sčítat v případě pozitivních i negativních emocí, tj. když stávající emoční naladění je vystaveno nové události stejného*

emočního ladění) a za přítomnosti. Kauzální vztahy účelové byly vyjádřeny sekundárními předložkami *s cílem* („*Osvědčené“ scénáře typu „výbuch hněvu“ nebo „tiché domácnosti“ s cílem získat pozornost jsou zcela vědomé a jejich záměrem je manipulace s okolím*), za záměrem a kauzální vztahy příčinné byly vyjádřeny sekundárními předložkami *v důsledku* a *díky* (*Samy o sobě jsou většinou dobře rozlišitelné a identifikovatelné díky sociální a kulturní zkušenosti*).

V analyzovaném textu jsou doloženy kauzální vztahy vztahující se k atributu nekongruentnímu. Zaznamenali jsme jak kauzální vztah účelový vyjádřený primární předložkou *pro* (*V těsných vztazích lidé spolu většinou tráví hodně času a střetávají se s různými emočními událostmi, které vytvářejí možnost pro sbližování emočních reakcí*), tak také kauzální vztah příčinný vyjádřený sekundární předložkou *v důsledku* (*Příčinou může být nepochopení situace druhých, ale také jeho nevnímavost či nepřístupnost v důsledku vlastních, většinou v danou chvíli odlišných starostí, zájmů, potřeb, cílů*).

Na základě třetího kritéria jsme v textu vyhledávali kauzální vztahy vyjádřené infinitivem. Ve zkoumaném celku ovšem nezaznamenáváme ani jeden případ výskytu tohoto typu.

Na rozdíl od ostatních komunikátů není jazykový materiál bohatý na kauzální vztahy mezi hlavními větami. Zaznamenáváme jen dva případy výskytu poměru důsledkového vyjádřeného souřadícími spojkami *a tak a a proto* (*Bývají příznačné pro daný vztah, a proto nemusí být srozumitelné vnějšímu pozorovateli*).

V analyzovaném jazykovém materiálu nalzáme pouze jeden případ výskytu vyjádření kauzálních vztahů v rámci nadvětné syntaxe. Jedná se kauzální vztah příčinný (*Proto nepřekvapuje, že psychologická literatura věnuje až dvojnásobně více pozornosti negativním oproti pozitivním emocím, jejich porozumění a vlivu na jedince, ačkoli pozitivní emoce jednoznačně přispívají k psychickému zdraví a kvalitě života (Fredrickson, 1998)*).

7.5 SOUHRNNÁ CHARAKTERISTIKA

V této kapitole se pokusíme o srovnání všech čtyř analyzovaných jazykových komunikátů z pohledu vyjadřování kauzálních vztahů. Při souhrnné charakteristice zohledňujeme předešlé analýzy jazykových materiálů. Zaměřili jsme se jak na společné, tak i odlišné rysy zkoumaných celků. Snažili jsme se poukázat na odlišné zastoupení kauzálních

vztahů v jednotlivých komunikátech a zajímal nás také formální aspekt vyjadřování kauzálních vztahů.

Pokusíme-li se o srovnání všech čtyř jazykových komunikátů, docházíme k následujícím závěrům.

Nejvíce kauzálních vztahů v nejrůznějších formách jsme našli v jazykovém materiálu excerpovaném ze společenskovedního textu (zaměřeného na psychologii). V jazykovém materiálu excerpovaném z historického textu byl naopak zaznamenán nejmenší výskyt kauzálních vztahů. Jako druhý komunikát s největším výskytem kauzálních vztahů byl zjištěn jazykový materiál excerpovaný z přírodovědeckého textu.

Z hlediska zastoupení vedlejších vět převažuje vedlejší věta příslovečná podmínková, ovšem v jazykovém materiálu pocházejícím z historického textu převažuje vedlejší věta příslovečná přípustková. Ve zkoumaném celku zcela dominuje kondicionální spojka *pokud*, dále spojka *když* a *kdyby*. Ostatní spojky uvozující vedlejší větu příslovečnou podmínkovou jsou zastoupeny v mnohem menším měřítku.

Druhou nejpočetnější skupinou vedlejších vět jsou vedlejší věty příslovečné příčinné, které jsou téměř ve všech případech uvozeny kauzální spojkou *protože*. Zvláštností zkoumaného vzorku je absence vedlejších vět příslovečných příčinných v jazykovém materiálu excerpovaném z historického textu. Zde nebyl nalezen ani jeden případ výskytu vedlejší věty příslovečné příčinné.

Pokusíme-li se o srovnání vedlejších vět příslovečných účelových a přípustkových, docházíme k závěru, že se v textu nacházejí téměř ve stejném měřítku. Vedlejší věta příslovečná účelová je zcela výhradně uvozena finální spojkou *aby* a u vedlejší věty příslovečné přípustkové dominují koncesivní spojky *ačkoli* a *přestože*.

Ohledně vyjadřování kauzálních vztahů pomocí vedlejších vět vykazují zkoumané jazykové komunikáty jeden společný rys. Frekventovaným typem jsou nepravé vedlejší věty uvozené vztahným výrazem *příčemž*. Obecným rysem tohoto typu nepravých vedlejších vět je kondenzace vyjádření. Současně ale u nich sledujeme přítomnost sémantického rysu vysvětlování.

Největší zastoupení kauzálních vztahů vyjádřených větným členem obsahujícím primární předložku zaznamenáváme v jazykovém materiálu excerpovaném ze společenskovedního textu. V ostatních komunikátech je tento typ vyjádření poloviční. V jazykovém

materiálu excerpovaném ze společenskovedního a lékařského textu dominují kauzální vztahy podmínkové vyjádřené větným členem obsahujícím primární předložku *při*. V jazykovém materiálu pocházejícím z historického a přírodovědeckého textu převažují kauzální vztahy účelové.

Při analýze jsme zaznamenali kauzální vztahy vyjádřené bezpředložkovým pádem. Tento způsob se vyskytl pouze v jazykovém materiálu excerpovaném ze společenskovedního a přírodovědeckého komunikátu. Kauzální vztahy jsou vyjadřovány přímo lexémy *proč* a *příčina*. Často jsou tyto lexémy v platnosti jiných větných členů než příslovečných určení.

Při analýze jsme zaznamenali nízký výskyt sekundárních prepozic. Největší výskyt zastoupení kauzálních vztahů vyjádřených větným členem pomocí sekundární předložky nacházíme v jazykovém materiálu excerpovaném ze společenskovedního komunikátu. Velmi zajímavým zjištěním bylo, že ani v jednom ze zkoumaných celků nebyl nalezen kauzální vztah přípustkový vyjádřený sekundární prepozicí, ačkoli, jak uvádí Grepl (1998), jsou pro odborný text typické. Sekundární prepozice jsme nejčastěji objevili u kauzálních vztahů příčinných. Jednalo se o sekundární předložky *díky* a *v důsledku*. Nepůvodní předložka *v důsledku* se v odborném stylu hojně využívá (Grepl a kol., 1998). Kauzální vztahy účelové byly vyjádřeny sekundární prepozicí *s cílem*, *za záměrem* a *v zájmu*. U kauzálních vztahů podmínkových jsme zaznamenali pestřejší repertoár sekundárních prepozic. Nejčastěji byla zastoupena sekundární předložka *v případě*.

Při analýze jazykového materiálu jsme došli k velmi překvapivému zjištění při vyjadřování kauzálních vztahů infinitivem. Ve všech analyzovaných jazykových celcích jsme našli pouze jediný výskyt tohoto typu, a to v jazykovém materiálu excerpovaném z přírodovědeckého komunikátu. Jednalo se o kauzální vztah účelový, pro který je použití infinitivu nejběžnější.

Společným znakem všech zkoumaných materiálů jsou kauzální vztahy mezi hlavními větmi. V každém analyzovaném komunikátu se vyskytuje důsledkový poměr. Hlavní věty jsou do souřadného souvětí spojeny nejčastěji parataktickou spojkou *tedy* a hypotaktickou spojkou důsledkovou *takže*. V jazykovém materiálu excerpovaném z přírodovědeckého textu se objevuje také poměr důvodový se spojkou *neboť*. Ačkoli je jazykový materiál pocházející ze společenskovedního textu celkově nejbohatší na kauzální vztahy, obsahuje nejméně kauzálních vztahů mezi hlavními větami.

Pokud se zaměříme na kauzální vztahy v rámci nadvětné syntaxe, docházíme k následujícímu závěru. V jazykovém materiálu excerpovaném ze společenskovedního komunikátu jsme zaznamenali pouze jeden případ výskytu kauzálních vztahů. Nejvíce sémantických vztahů mezi výpovědními celky obsahoval komunikát pocházející z lékařské oblasti. Nejčastějšími konektory byly spojky *tedy* a *takže* vyjadřující důsledkový vztah.

ZÁVĚR

V této práci jsme si stanovili za cíl podat ucelené informace o vyjadřování kauzálních vztahů v textech odborného funkčního stylu. Pokusili jsme se o srovnání zkoumaného jazykového materiálu, upozornili jsme na společné rysy, ale také na odlišnosti ve vyjadřování těchto vztahů. V rámci kauzálních vztahů vyjádřených vedlejšími větami jsme vymezili nejčastěji se vyskytující typ vedlejších vět a nejfrekventovanější hypotaktické spojky, kterými byly vedlejší věty uvozeny. Zaměřili jsme se také na primární a sekundární předložky a na základě analýzy jsme stanovili, pomocí jakých předložek se kauzální vztahy vyjadřují nejčastěji. Dále jsme vyhledávali kauzální vztahy mezi hlavními větami a vymezili jsme nejčastěji se vyskytující poměry mezi hlavními větami.

Excerpcí jazykového materiálu ze čtyř odlišných typů textů odborného funkčního stylu docházíme k následujícím závěrům.

Nehledě na formální aspekt vyjadřování kauzálních vztahů převládají v kompletním jazykovém celku kauzální vztahy podmínkové. Kauzální vztahy účelové a příčinné byly v analyzovaném vzorku zastoupeny téměř ve stejném měřítku. Nejmenší výskyt jsme zaznamenali u kauzálních vztahů přípustkových.

Pokud se zaměříme na kauzální vztahy podmínkové, zjišťujeme, že jsou v jazykovém materiálu nejčastěji vyjádřeny vedlejšími větami příslovečnými podmínkovými uvozenými kondicionální spojkou *pokud*. Nezaznamenali jsme ani jeden případ výskytu kauzálních vztahů podmínkových vyjádřených bezpředložkovým pádem nebo infinitivem. Kauzální vztahy podmínkové byly v jazykovém materiálu hojně vyjádřeny větným členem obsahujícím primární předložku *při*. Celkově bylo v textu nalezeno 11 případů výskytu kauzálních vztahů vyjádřených větným členem obsahujícím sekundární předložku. Nejčastěji byla v textu zaznamenána sekundární předložka *v případě*.

Pokud se zaměříme na kauzální vztahy účelové, zjišťujeme, že jsou v jazykovém materiálu nejčastěji vyjádřeny větným členem obsahujícím primární předložku. V jazykovém materiálu se nejvíce vyskytuje primární předložka *pro*. Dále byly kauzální vztahy účelové vyjádřeny vedlejšími větami příslovečnými účelovými uvozenými finální spojkou *aby*. Jazykový materiál obsahoval velmi nízký počet kauzálních vztahů vyjádřených větným členem obsahujícím sekundární předložku. Nejčastěji se vyskytovala sekundární předložka *s cílem*. Kauzální vztahy vyjádřené bezpředložkovým pádem nebyly nale-

zeny v žádném jazykovém materiálu. Ve všech čtyřech analyzovaných celcích jsme našli pouze jeden případ výskytu kauzálních vztahů vyjádřených infinitivem. Jednalo se právě o kauzální vztah účelový.

Pokud se zaměříme na kauzální vztahy příčinné, zjišťujeme, že jsou v jazykovém materiálu nejčastěji vyjádřeny vedlejšími větami příčinnými uvozenými kauzální spojkou *protože*. Kauzální vztahy vyjádřené větným členem obsahující sekundární či primární předložku byly v jazykovém materiálu nalezeny téměř ve stejném měřítku. Nejčastěji byly použity primární předložky *za* a *pro* a sekundární předložka *díky*. Kauzální vztah vyjádřený infinitivem nebyl v jazykovém materiálu nalezen. Ve zkoumaném vzorku byly nalezeny také kauzální vztahy vyjádřené bezpředložkovým pádem. Tyto kauzální vztahy jsou vyjadřovány přímo lexémy *proč* a *příčina*.

Pokud se zaměříme na kauzální vztahy přípustkové, zjišťujeme, že jsou v jazykovém materiálu nejčastěji vyjádřeny vedlejšími větami příslovečnými přípustkovými uvozenými koncesivní spojkou *i když*. Dále byly kauzální vztahy hojně vyjádřeny větným členem obsahujícím primární předložku *přes*. Kauzální vztahy přípustkové jsou ve zkoumaném celku zastoupeny nejméně. Nezaznamenáváme ani jeden případ výskytu kauzálních vztahů vyjádřených bezpředmětovým pádem, infinitivem ani větným členem obsahujícím sekundární předložku.

Pokusíme-li se o srovnání všech čtyř analyzovaných jazykových materiálů, docházíme k následujícím závěrům. V jazykovém materiálu excerpovaném ze společenskovedního textu (zaměřeného na psychologii) byl zaznamenán největší výskyt kauzálních vztahů. Naopak jazykový materiál excerpovaný z historického textu obsahuje nejméně kauzálních souvislostí.

První odlišnosti mezi jazykovými materiály jsme zaznamenali již při vyhledávání kauzálních vztahů vyjádřených vedlejšími větami. Jazykové materiály excerpované z lékařského, společenskovedního (zaměřeného na psychologii) a přírodovědeckého textu obsahují jak vedlejší věty příslovečné podmínkové, účelové, příčinné, tak i přípustkové a jsou nejbohatší na kauzální vztahy vyjádřené vedlejšími větami příslovečnými podmínkovými. Jazykový materiál excerpovaný z historického textu se od nich odlišuje. Neobsahuje žádnou vedlejší větu příčinnou a má nejméně vedlejších vět příslovečných přípustkových. Ačkoli jsou vedlejší věty v ostatních jazykových celcích nejčastěji uvozeny hypotaktickou

spojkou *pokud*, v jazykovém materiálu excerpovaném z historického textu jsme nezaznamenali ani jeden případ výskytu této spojky.

Pokud se zaměříme na kauzální vztahy vyjádřené bezpředložkovým pádem, zjišťujeme, že tímto způsobem nejsou kauzální vztahy vyjádřeny v jazykovém materiálu excerpovaném z historického a lékařského textu. Ve společenskovedním a přírodovědeckém textu nacházíme kauzální vztahy příčinné vyjádřené lexémem *proč* a *příčina*.

Odlišnosti nalézáme, i pokud se zaměříme na kauzální vztahy vyjádřené větným členem obsahujícím primární předložku. Ve společenskovedním textu (zaměřeném na psychologii) jsou zastoupeny kauzální vztahy podmínkové, účelové, přípustkové i příčinné, v lékařském a historickém textu není zastoupen kauzální vztah přípustkový a v přírodovědeckém textu jsme nenalezli kauzální vztah příčinný.

V jazykovém materiálu se také vyskytují kauzální vztahy vyjádřené větným členem obsahujícím sekundární předložku. Jedná se o kauzální vztahy podmínkové, příčinné a účelové. Sekundární předložkou nejsou vyjádřeny kauzální vztahy přípustkové. Jazykový materiál excerpovaný z přírodovědeckého textu obsahuje pouze kauzální vztahy příčinné.

V rámci kauzálních vztahů mezi hlavními větami docházíme k velmi zajímavým zjištěním. V každém analyzovaném celku se vyskytuje důsledkový poměr. Ačkoliv je jazykový materiál excerpovaný z historického textu celkově nejchudší na kauzální vztahy, obsahuje nejvíce kauzálních vztahů mezi hlavními větami. Kdežto jazykový materiál pocházející ze společenskovedního textu (zaměřeného na psychologii), který je celkově nejbohatší na kauzální vztahy, obsahuje nejméně kauzálních vztahů mezi hlavními větami. V jazykovém materiálu excerpovaném z historického, přírodovědeckého a lékařského textu se vyskytuje parataktická spojka *tedy* a hypotaktická spojka důsledková *takže*, kdežto v jazykovém materiálu excerpovaném ze společenskovedního textu (zaměřeného na psychologii) jsou nejčastěji využity spojky *a tak* a *proto*. V jazykovém materiálu excerpovaném z přírodovědeckého textu se objevuje také poměr důvodový se spojkou *neboť*.

Jazykový materiál excerpovaný ze společenskovedního textu (zaměřeného na psychologii) se od ostatních jazykových materiálů odlišuje v rámci nadvětné syntaxe. Obsahuje totiž pouze jeden případ výskytu kauzálních vztahů v této oblasti. Nejvíce konektorů jsme našli v jazykovém materiálu excerpovaném z lékařského textu, kde převažuje konektor *takže*, kdežto v jazykovém materiálu excerpovaném z přírodovědeckého textu převažuje konektor *a tak*.

RESÜMEE

Der Gegenstand meiner Bachelorarbeit ist die Darstellung der Kausalbeziehungen in den Texten des funktionalen Fachstils. Das Ziel dieser Bachelorarbeit bestand darin, komplette Informationen über Kausalbeziehungen näherzubringen und die Möglichkeiten ihrer Äußerungen zu zeigen.

Der theoretische Teil befasste sich mit den Grundbegriffen der Problematik der Kausalbeziehungen. In den ersten Kapiteln charakterisierten wir die Grundtypen der Adverbialbestimmungen und wir beschäftigten uns mit der Erklärung der Grundterminologie der Kausalbeziehungen. Wir widmeten uns weiter der Kausalbestimmung in dem breiten Sinne. In dem theoretischen Teil folgte die Annäherung der Problematik des Attributs inkongruent und der Hypersyntax.

In dem praktischen Teil analysierten wir nach den festgestellten Kriterien das von vier unterschiedlichen Diskursen des funktionalen Fachstils exzerpierte Sprachmaterial. Wir analysierten insgesamt 1 200 Satzkomplexe, in denen wir Kausalzusammenhänge nachgeschlagen. Wir orientierten uns auf ihre Äußerungs- und Darstellungsform in den gegenseitig unzusammenhängenden Diskursen.

Die Bachelorarbeit umfasst vier Analysen des unterschiedlichen Sprachmaterials und die Gesamtcharakteristik. Auf Grund den festgestellten Kriterien strebten wir in der Gesamtcharakteristik nach der Auswertung des analysierten Sprachmaterials sowohl qualitativ als auch quantitativ.

LITERATURA

- BLATNÁ, Renata. *Víceslovné předložky v současné češtině*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 2006. 351 s. ISBN 80-7106-865-9.
- ČECHOVÁ, Marie., CHLOUPEK, Jan., KRČMOVÁ, Marie a kol. *Současná česká stylistika*. 1. vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2003. 342 s. ISBN 80-86642-00-3.
- ČECHOVÁ, Marie., CHLOUPEK, Jan., KRČMOVÁ, Marie a kol. *Stylistika současné češtiny*. 1. vydání. Praha: ISV nakladatelství, 1997. 282 s. ISBN 80-85866-21-8.
- DANEŠ, František., ČMEJRKOVÁ, Světla., SVĚTLÁ, Jindra. *Jak napsat odborný text*. 1. vydání. Praha: Leda, 1999. 255 s. ISBN 80-85927-69-1.
- DANEŠ, František., HLAVSA, Zdeněk., GREPL, Miroslav a kol. *Mluvnice češtiny 3*. 1. vydání. Praha: Academia, 1987. 746 s.
- GREPL, Miroslav., HLADKÁ Zdeňka., JELÍNEK, Milan a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vydání. Brno: Nakladatelství lidové noviny, 1995. 800 s. ISBN 80-7106-134-4.
- GREPL, Miroslav., KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998. 503 s. ISBN 80-7198-281-4.
- HAUSER, Přemysl. *Základy skladby češtiny*. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 108 s. ISBN 978-80-210-4691-7.
- HAVRÁNEK, Bohuslav., JEDLIČKA Alois. *Stručná mluvnice česká*. 22. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1990. 224 s. ISBN 80-04-24906-X.
- HOŠNOVÁ, Eva. *Studie z vývoje novočeské syntaxe: konjunkce, pronominalizace*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005. 139 s. ISBN 978-802-4608-587.
- HRBÁČEK, Josef. *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. 1. vydání. Praha: Trizonia, 1994. 134 s. ISBN 80-85573-51-2.
- KOMÁREK, Miroslav., KOŘENSKÝ, Jan., PETR, Jan a kol. *Mluvnice češtiny 2*. 1. vydání. Praha: Academia, 1986. 536 s.
- VAŇKOVÁ, Jana., VEJVODOVÁ, Jana. *Soubor příkladů k syntetické analýze textů I*. 2. vydání. Plzeň: Západočeská univerzita, 2004. 124 s. ISBN 80-7043-325-6.
- ZOUHAROVÁ, Marie. *Zvláštnosti pojmu-termínu ve vyučování se zvláštním zřetelem k syntaxi*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 95 s. ISBN 80-244-0434-6.

EXCERPOVANÁ LITERATURA

ČAPKA, František. *Dějiny českých zemí 1800–1918*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 228 s. ISBN 80-210-3078-X.

LANE, Nick. *Vývoj života: deset velkých vynálezů evoluce*. 1. vydání. Zlín: Kniha Zlín, 2011. 404 s. ISBN 978-80-87162-85-9.

SLAMĚNÍK, Ivan. *Emoce a interpersonální vztahy*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. 208 s. ISBN 978-80-247-3311-1.

SMITH, Edward W. L. *Tělo v psychoterapii*. 1. vydání. Praha: Portál, s.r.o., 2007. 205 s. ISBN 978-80-7367-144-0.

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA č. 1: Jazykový materiál excerpovaný z historického textu.

ČAPKA, František. *Dějiny českých zemí 1800–1918*.

Brno: Masarykova univerzita, 2003.

kapitola: České země a Rakousko v přelomových letech 19. a 20. století (1891–1914): politicko-sociální situace v českých zemích

1. Mladočeské vítězství v parlamentních volbách v roce 1891 vyjadřovalo zřetelně protipunktační smýšlení většiny českého voličstva.
2. Devadesátá léta 19. století představovala dramatické a bouřlivé desetiletí v českých zemích i v celém Rakousku, přinášející vzruch, a to jak ve společenské, tak i v celé duchovní sféře, spolu s další modernizací celé společnosti.
3. Začaly se formovat nové politické reprezentace.
4. Na pozice mladočechů přešla celá řada bývalých staročechů a také se s nimi spojili realisté.
5. Mladočeši postupně představovali široké uskupení různých proudů a směrů.
6. Vedle původních mladočechů do Národní strany svobodomyšlné dále vstupovala nová vlna mladších stoupenců, pokrokaři, mluvčí rodícího se agrárního hnutí, sociální reformátoři různého druhu, nacionalisté apod.
7. Neméně pestré bylo i jejich sociální složení: jednalo se o část českých podnikatelů, živnostníků, rolníků a různých kategorií české inteligence.
8. Vůdci strany se hlásili k pozitivní práci.
9. Jejich programové prohlášení (formulované profesorem právnické fakulty pražské univerzity Josefem Kaizlem) představovalo syntézu státoprávních a národně politických požadavků.
10. Uvnitř strany se vykristalizovaly dva směry: 1. zpočátku převládal radikálně opoziční proud (vytvořil se v boji proti staročeské drobečkové politice, představiteli byli bratři Grégrové a později poslanec Jan Vašatý), nacionálně zaměřený až protiněmecký i antisemitský, 2. postupně se prosazovalo druhé, realistické křídlo (reprezentované J. Kaizlem, poslancem K. Kramářem a novinářem G. Eimem), tito mla-

- dočeští realisté pochopili, že prosazování státního práva přímým postupem či jednorázovým aktem není za dané situace možné.
11. Jejich metodou se stalo přibližování se k cíli postupnými kroky.
 12. Byl to právě J. Kaizl, který v roce 1895 vyhlásil tzv. etapovou politiku, která umožňovala pružnější postoj strany k vládě, nahrazení čisté opoziční politiky politikou podpory vlády v případech, kdy tato prosazovala opatření příznivá českému programu.
 13. Byla tedy etapová politika novou variantou drobečkové politiky?
 14. Ano i ne.
 15. Realističtí mladočeši věděli, že návrat ke státoprávní rezistenci z 60. a 70. let není možný a v tomto smyslu skutečně navázali na staročeské dědictví z posledního desetiletí, kdy tato strana hrála ještě vůdčí roli.
 16. Svou etapovou politiku však přece chápali poněkud jinak, mnohem pružněji a volněji.
 17. Zejména se nechtěli vázat jednou provždy na vládu nebo na určitou parlamentní většinu.
 18. Od počátku své účasti v říšské radě střídavě hlasovali pro vládu, či proti ní, a to podle konkrétní situace a podle toho, jaké stanovisko zaujímá vláda k jejich požadavkům.
 19. Další podstatný rozdíl spočíval v tom, že se mladočeši neomezovali jen na parlamentní a sněmovní činnost, ale mnohem větší význam přikládali také orgánům výkonné moci (ministrům).
 20. Pro nejbližší období si vytkli dva nejbližší úkoly: 1. reformu volebního práva, 2. úpravu jazykových poměrů.
 21. Do říšské rady vstoupili mladočeši po úspěšných volbách v březnu 1891 se státoprávním ohrazením, obdobným, jaké podával po řadu let jednotný Český poslanecký klub (s převahou staročechů).
 22. Postavení mladočechů ve sněmovně se zásadně lišilo od staročechů – neměli zde žádného spojence a netěšili se přízni vlády ani panovníka.
 23. Jedinou jejich silou byla důvěra české veřejnosti.
 24. Opoziční hnutí mladočechů pokračovalo i během roku 1892, v dubnu t. r. byl publikován Manifest mladočeské strany, který byl naladěn v ostré konfrontační poloze.

25. V květnu 1893 zahájili mladočeši formální obstrukci v českém zemském sněmu (měla zmařit projednávání vládního návrhu o zřízení německého krajského soudu v Trutnově), při jednání sněmu 17. května došlo dokonce k násilnostem a vřavě, která znemožnila další průběh schůze, takže český zemský sněm byl na příkaz vlády rozpuštěn.
26. Bouřlivá atmosféra se přenesla do pražských ulic.
27. Praha zažila jednu z nejpodivnějších svatojánských poutí v historii.
28. Tato násilná obstrukce byla definitivní tečkou za punktacemi.
29. Na jaře 1893 podali mladočeši ústy jindřichohradeckého poslance Jana Slavíka (a také šesti slovinských poslanců) návrh na zavedení všeobecného rovného a přímého hlasovacího práva pro volby do říšské rady.
30. Útokem proti stávajícímu kuriovému systému chtěli mladočeši jednak odstranit nespravedlivé přidělování mandátů, a jednak čelit rostoucímu vlivu sociální demokracie, která po překonání rozkolu ve straně na konci 80. let začala rovněž agitovat za reformu volebního práva.
31. Nutnost revize volebního řádu si uvědomovala i vláda.
32. Mladočeský návrh počítal s poslaneckou sněmovnou o 400 členech (z toho mělo být 146 z českých zemí), přičemž aktivní volební právo měl mít každý muž od 24 let a pasivní od 30 let.
33. Přestože si tento návrh získal značnou podporu u veřejnosti, neměl naději na prosazení v parlamentu.
34. Rostoucí vliv sociálních demokratů se zřetelně projevil již během roku 1893, z podnětu rakouské sociální demokracie se uskutečnily v červnu t. r. na třiceti místech v českých zemích masové protestní akce za všeobecné hlasovací právo (zvláště bouřlivý průběh měly v Praze a v Brně).
35. Docházelo při nich ke zranění a zatčení účastníků.
36. Hrabě Taaffe se pokusil čelit těmto tlakům vlastním kompromisním návrhem volební reformy, který předložil na zahájení podzimního zasedání říšské rady počátkem října 1893.
37. I když tento návrh zachovával kuriový volební systém, přece jen podkopával privilegiované postavení špiček aristokracie a buržoazie (v kurii venkovských a městských obcí mělo být zavedeno takřka všeobecné hlasovací právo, tj. 247 z celkového počtu 353 poslanců mělo být voleno novým způsobem).

38. Protitaaffovská opozice (většina německých poslanců, jak konzervativců, tak i liberálů) však návrh odmítla.
39. Vláda s konečnou platností ztratila v parlamentě většinu.
40. Počátkem listopadu podal hrabě Taaffe s celou vládou demisi.
41. Jeho kabinet dokázal za relativně dlouhou dobu 14 let zajistit nejstabilnější éru v dějinách Předlitavska (v letech 1867–1918 se zde vystříдалo 27 vlád, tedy průměrná doba fungování jednoho vládního kabinetu byla zhruba 22 měsíců, tedy necelé dva roky).
42. S císařovým oblíbencem Taaffem odešel celý patriarchální systém, založený na vedoucím postavení privilegovaných vrstev.
43. Do politiky vstupovaly nové sociální skupiny s novými stranami a s novými ideologiemi.
44. Do čela vlády byl císařem jmenován vnuk A. Windischgrätze, český statkář v Kladrubech, Alfred August Windischgrätz, představitel české konzervativní šlechty.
45. Jeho vláda se opírala o parlamentní koalici konzervativních aristokratů a německých liberálů.
46. K mladočeské orientaci se stále více kriticky vyslovovali radikální mladočeši, spojení víceméně s pokrokovým hnutím studentů a dělnické mládeže.
47. Pokrokářské hnutí nepředstavovalo jednotný a ideově vyhraněný proud, přitom však odmítalo politickou opatrnost starších národních vůdců a snažilo se měnit vše prudce, smělymi činy.
48. Pokrokáři směřovali myšlenky socialismu a vyhroceného nacionalismu.
49. Z toho vznikala anarchistická gesta a bouřlivé demonstrace (docházelo k nim již od roku 1889, v roce 1890 se postavili proti punktacím), končící střety s policií (od roku 1891 docházelo k protivládním manifestacím, jež vrcholily v srpnu a v září 1893 v Praze).
50. Pokrokáři chtěli dokonce založit vlastní radikální studentskou stranu a předložili návrhy na pokrokářský program, což se nelíbilo mladočechům.
51. Nakonec došlo v letech 1893–1894 k rozchodu pokrokářů s mladočechy, počátkem pádu pokrokářů bylo jejich spojení s časopisem Omladina.
52. Hnutí se silně radikalizovalo, docházelo k různým excesům u příležitosti dynastických nebo státních výročí.

53. Reakcí na ně bylo 12. září 1893 vyhlášení výjimečného stavu nad Prahou a okolím (zrušen byl až v říjnu 1895), následovalo zatčení předních představitelů pokrokářů.
54. S většinou z nich byl pak v únoru 1894 inscenován před zvláštním senátem zemského soudu v Praze monstrproces pro údajnou účast na protistátním spiknutí v organizaci Omladina (tuto organizaci si policie vymyslela).
55. S pomocí policejního provokátéra R. Mrvy stanulo před soudem 76 obžalovaných, z nichž 68 (mezi nimi F. Modráček, A. P. Veselý, S. K. Neumann, A. Hajn, A. Rašín, K. S. Sokol) bylo odsouzeno k trestům od několika měsíců do 8 let (v průměru ke 20 měsícům, nakonec byli všichni uvěznění v polovině října 1895 amnestováni).
56. Pokrokářské hnutí se již neobnovilo.
57. Přesto zanechalo v české společnosti trvalou stopu.
58. Idealistické nadšení mládeže nebylo zapomenuto.
59. Policejní perzekuce ukončila dobu veřejných vystoupení a přispěla k politickému rozštěpení celého hnutí.
60. Tyto události urychlily proces konsolidace mladočeské strany, která nemohla dlouhodoběji zůstat bez vyhraněnějšího programu a zmítat se mezi umírněným realismem a výstředním radikalismem.
61. Mezníkem se stal sjezd zemských důvěrníků v Nymburku 23. září 1894, kde bylo schváleno programové usnesení jako jednotná směrnice dalšího postupu.
62. V nymburské rezoluci (hlavní autorství bylo přičteno J. Kaizlovi) se prosadilo umírněnější realistické pojetí (vedle Kaizla ho reprezentovali K. Kramář, E. Engel, B. Pacák, G. Eim), což dostalo podobu tří ucelených částí: 1. potvrzení platnosti dosavadního programu z let 1889 a 1891, 2. zdůraznění potřeby konstruktivní opozice proti planému radikalismu, 3. formulování poměru k jiným stranám, zvláště k lidové straně na Moravě (ta byla prohlášena za část svobodomyšlné strany, která je vlastní organizací zemskou), poprvé se tak setkáváme s formálně jednotnou česko-moravskou stranou.
63. Moravská lidová strana (Neodvislá strana lidu na Moravě) se ustavila v polovině února 1891 v Olomouci, u jejího zrodu stál představitel opozičních skupin uvnitř Národní strany (staročechů) na Moravě, brněnský advokát Adolf Stránský (vydavatel Lidových novin).

64. Nová strana prezentovala daleko výrazněji své češství, svůj nacionalismus než moravští staročeši, a právě tímto postojem si získávala většinu českého obyvatelstva Moravy.
65. Sociální profil této strany představovala městská inteligence, živnostníci, drobní podnikatelé a také liberálně laděné rolnictvo (zejména na Hané).
66. Vztah Moravské lidové strany k mladočeské straně v Čechách byl v prvních letech její existence nevyjasněný.
67. Postupně se moravští mladočeši prosazovali v moravském zemském sněmu (ve volbách v říjnu 1896 získali více mandátů než moravští staročeši).
68. Na přijaté nymburské rezoluci vcelku nic nezměnila ani následující ostrá kritika mladočeské politiky z realistických pozic, jak ji představoval profesor T. G. Masaryk.
69. Ten se již v září 1893 rozešel se svými bývalými přáteli a s mladočeskou stranou, vzdal se poslaneckého mandátu za tuto stranu, který za ni před dvěma lety získal.
70. V mladočeské straně se dostal do zásadního sporu s nacionalisty z vedení, jimž bývalí realisté nebyli dosti čeští a dosti slovanští.
71. Realisté kritizovali plané vlastenectví, prázdné národní proklamace, frázovitost a nedostatek tvořivosti mladočechů.
72. Masaryk však z politického života nezmizel.
73. Svou nepolitickou politiku zformuloval do filozoficko-historických a politologických úvah, jež vyšly v několika větších pracích.
74. V letech 1894–1895 vydal čtyři spisy: Česká otázka, Naše nynější krize, Jan Hus a Karel Havlíček, v nichž se kriticky vyjadřoval k danému stavu české společnosti a pokusil se zde formulovat podstatu a smysl její existence.
75. Jednalo se o složitou myšlenkovou konstrukci, polemiky s ní a o ní (české společnosti) se periodicky vracely a nejsou uzavřeny dodnes.
76. Podstatou problému bylo Masarykovo vidění smyslu českých dějin a smyslu existence národa, tedy principiální zamyšlení nad českou otázkou, ta byla pro něj otázkou dějinné kontinuity a problémem malého národa.
77. Ten (jak zdůrazňoval) musí důkladně poznávat své nedostatky a nikoli je zastírat.
78. O proniknutí do světa se musí snažit ne násilím, ale revolucí hlav a srdcí, tedy rozvinutím svých sil podle humanistických zásad.

79. Masaryk se proto snažil vytvořit takový národní program, který by byl založený na filozofii českých dějin a vyrůstal z jejich pozitivních tradic.
80. Za nejpokrokovější období českých dějin považoval období reformace, na které pak navazovalo národní obrození.
81. Kvalitu národa měřil vnitřní vyspělostí národního společenství, které mělo na sobě nepřetržitě pracovat, stále se vzdělávat a vyspívat.
82. Tento proces se mohl dít prací drobnou, ale soustavnou, promyšlenou a cílevědomou.
83. Byla to právě humanistická tradice (od husitství po obrození), kterou připisoval českým dějinám.
84. K naplňování humanitních ideálů napomáhalo náboženství.
85. Česká otázka, vyjadřující smysl národního hnutí, proměňovala svůj obsah: zpočátku jím bylo prosté zajištění existence národa, později se jednalo o naplňování této již zaručené existence o úroveň a výsledek národní činnosti a o příspěvek českého národa do evropského a světového vývoje.
86. Masarykův pozitivní vztah k národnostní otázce a k Rakousku byl zformulován ve zmíněných spisech z poloviny 90. let.
87. Masaryk vlastně prošel podobnou cestou jako Palacký a Havlíček, nejdříve se postavil za Palackého ideu státu rakouského, když zformuloval svůj názor do slov: Naše politika nemůže být úspěšná, nebude-li nesena opravdovým a silným zájmem o Rakousko.
88. Proto sdílel i Palackého nevíru v samostatnost Čech a podporoval zachování monarchie nejen v zájmu samotné existence českého národa, ale i celé Evropy.
89. Současně si byl vědom důležitosti česko-německého vztahu, takže i na problém české samostatnosti se díval právě prostřednictvím tohoto vztahu.
90. Zdůrazňoval, že tu samostatnost musejí připustit a chtít i Němci, kteří ji přijmou tehdy, když mezi námi nastane spravedlivé a rozumné dohodnutí.
91. Možnost mocenského řešení české otázky proti Němcům Masaryk nepřipouštěl, touto cestou se dal však až za první světové války.
92. Masaryk odmítal nacionální a nacionalistický radikalismus, proto ve své knize Naše nynější krize kritizoval pokrokaře i Omladinu.

93. V politice jako takové odmítal všechny formy radikalismu, i když jeho poměr k revoluci nebyl vždy jednoznačný (uznával např. správnost, zásluhy i význam revoluce 1848).
94. Podle něj však musela politické revoluci předcházet revoluce hlav a srdcí (měl tím na mysli revoluci národní).
95. Svůj vztah k problému sociální revoluce, k dělnické otázce a k marxismu vyslovil Masaryk v Sociální otázce, která byla pokusem o filozofickou revizi marxismu.
96. Masaryk svými názory měl však poměrně malý vliv na svou generaci, svým mravním individualismem stál osamocen v českém prostředí pozitivistickém, nacionalistickém a marxistickém.
97. Je známo, že nové a správné ideje pronikají obtížně.
98. Jeho spisy vyvolávaly rozporná přijetí.
99. V každém případě však rozhybaly českým duchovním a politickým životem.
100. Vůdčí představitelé mladočeské strany v čele s J. Kaizlem, který odpověděl Masarykovi polemickým spisem České myšlenky (1895), se ohradili jak vůči Masarykově filozofii českých dějin, tak především proti jeho hodnocení praktické mladočeské politiky.
101. Kaizl odmítl Masarykovo pojetí humanity a jeho kategorickou kritiku liberalismu.
102. Vyčetl mu nerealistické myšlenky a rozebral jeho protikladné pojetí státu.
103. Dospěl k filozofickému ocenění liberalismu a radikálnějšího socialismu.
104. Proti státoprávnictví a nacionalismu vyzdvihoval demokratické mladočeské směřování, v němž rozlišoval proud starší (nacionálně liberální) a proud novější (pokrokový), přinášející výsledky i v ekonomické sféře.
105. Masarykovy exkurze do dějin (objevující se v jeho spisech) vyvolávaly kritiky ze strany předních českých historiků, především Josefa Pekaře.
106. Masarykovi však nešlo o výklad minulosti, hledal v ní jen východisko k aktuálním politickým úvahám.
107. Po dvaceti měsících existence Windischgrätzův vládní kabinet v červnu 1895 padl.
108. Po krátkém období úřednické vlády hraběte Kielmansegga byla koncem září 1895 opět jmenována řádná vláda, v jejím čele stanul představitel haličských aristokratických velkostatkářů, bývalý haličský místodržitel, hrabě Kazimír Badeni.
109. Jeho vláda se snažila hned od počátku ukázat vlídnější tvář, byla ochotná vyjít vstříc všem požadavkům, které zůstanou ve státoprávních mezích.

110. Nabízela tak vlastně reformní politiku.
111. Badeni vyhlásil, že je třeba v Rakousku respektovat tradiční vůdčí postavení Němců, ale na druhou stranu dodal, že jeho vláda má důvěru v český národ a že společně bude řešit problémy ve státě.
112. Prvním konkrétním krokem Badeniho bylo zrušení výjimečného stavu v Praze a amnestování omladinářů.
113. Následovalo řešení otázky volební reformy.
114. Premiér Badeni podal 15. února 1896 v poslanecké sněmovně návrh volební reformy (tím bylo navázáno na Taaffeho návrh z října 1893) pro volby do říšské rady.
115. Dosavadní čtyři kurie měly být zachovány a k nim měla přibýt pátá kurie (tzv. všeobecná), v níž se přiznávalo volební právo všem zletilým mužům (starším 24 let).
116. K dosavadním 353 poslancům (v I. až IV. kurii) tak nově přibylo 72 mandátů z V. kurie (z českých zemí 27: z Čech 18, z Moravy 7, ze Slezska 2).
117. Volební právo se tím podstatně rozšířilo a zevšeobecnilo (místo dosavadních 1,7 milionu voličů mělo v celém Předlitavsku volit 5,3 milionů občanů – mužů), avšak zůstávalo nadále nerovné.
118. Tato nerovnost volebního práva je naprosto zřejmá z následujících údajů: v I. kurii (velkostatkářské) volilo 85 poslanců přibližně 5 000 voličů, zatímco 72 poslanců V. všeobecné kurie volilo 5,3 milionů voličů, v této V. kurii směli totiž volit podruhé všichni muži z I. až IV. kurie.
119. První volby do říšské rady podle nové volební reformy proběhly v polovině března 1897.
120. Potvrdily předpokládaný rozklad německého liberálního tábora.
121. Ve sněmovně se vytvořilo více než dvacet politických skupin a klubů.
122. S 60 poslanci byl nejsilnější mladočeský klub, za ním následoval polský klub s 59 poslanci, německé strany a ústavověrní velkostatkáři měli 26 mandátů, 5 mandátů obdržela sociální demokracie z českých zemí (z celkových 14 míst celorakouské sociální demokracie).
123. Pokračoval tlak mladočechů na úpravu užívání národních jazyků v úředním styku.
124. Badeni se rozhodl problémy v českých zemích vyřešit jazykovými nařízeními.
125. Po zdlouhavých jednáních byla konečně 5. dubna 1897 vydána pro Čechy (pro Moravu 22. dubna t. r. pro Slezsko nebyla vydána vůbec) nová jazyková nařízení, nazývaná Badeniho jazykovými nařízeními, jimiž se potvrzovala platnost dosavadních

Stremayrových nařízeních z roku 188, navíc se zaváděla čeština v určitých případech také jako tzv. vnitřní úřední jazyk.

126. Podle těchto nařízeních měla být jednání ve všech instancích a na všech úrovních (spadajících pod ministerstva vnitra, spravedlnosti, financí, obchodu a zemědělství) vedena v jazyku původního podání na celém území Čech a Moravy.
127. V souladu s tím se měla od července 1901 požadovat od všech úředníků povinná znalost obou zemských jazyků (češtiny i němčiny).
128. Vydání jazykových nařízeních znamenalo konec mladočeské opozice z let 1891–1896.
129. Současně však vyvolalo kategorický odpor ze strany německých liberálů.
130. V německém prostředí byla jazyková nařízení chápána jako omezování dosavadních práv německého obyvatelstva.
131. Okamžitě proti nim zahájili na jaře 1897 němečtí nacionalisté (strana všenněmců) v říšské radě bouřlivou obstrukci, připojily se k nim další německé strany.
132. Říšská rada se proměnila na arénu s nechutnými scénami (rvačkami, ničením nábytku apod.).
133. Toto napětí se přeneslo do vídeňských ulic, kde docházelo k demonstracím s útočnými projevy proti českým hordám.
134. Do protičeských akcí se zapojily i pohraniční oblasti českých zemí, docházelo k propouštění českých dělníků, k vypovídání Čechů z bytů, české menšinové školy se staly terčem nevybíravých útoků, a dokonce i na hřbitovech byly poškozovány náhrobky s českými nápisy.
135. Vrcholu surovosti dosáhli němečtí nacionalisté v Chebu, který během několika dnů vyčistili od nenáviděných Čechů.
136. Tohoto příkladu následovali zfanatizovaní nacionalisté i v jiných pohraničních městech.
137. Mnohé německé obecní rady vypovídaly české rodiny ze svých obcí (dělo se tak v Žatci, v Děčíně, v Mostě, v Ústí nad Labem).
138. K protičeským reakcím docházelo i v sousedním Německu, kde se to zvláště projevovalo v kruzích německé univerzitní inteligence.
139. Tak např. přední německý historik T. Mommsen tehdy vyzval Němce k boji proti slovanským apoštolům barbarství, usilujícím pohřbít pětisetletou německou práci v propasti nevzdělanosti.

140. Obstrukce v říšské radě pokračovaly i na podzim 1897 a zcela ochromily práci parlamentu.
141. Masové protivládní demonstrace ve Vídni vedly císaře koncem listopadu 1897 k rozpuštění Badeniho vládního kabinetu (byla jmenována nová úřednická vláda barona P. Gautsche, v úřadě však setrvala jen do března 1898).
142. Pražští Němci na tento krok reagovali halasnými oslavami, které vyvolaly odvetné akce Čechů.
143. V ulicích docházelo k rvačkám, lidé rozbíjeli okna německých kaváren a obchodů (došlo i ke ztrátám na životech – tři mrtví a desítky vážně zraněných).
144. Pražské demonstrace měly i antisemitský charakter plynoucí z názoru, že Židé patří většinou k německým nacionalistům.
145. Dne 2. prosince 1897 bylo nad Prahou a sousedními okresy vyhlášeno stanné právo (trvalo jen do ledna následujícího roku).
146. Nacionální napětí mezi českým a německým obyvatelstvem dosáhlo (zatím) nejvyšší podoby, prosinec 1897 se stal na dlouhou dobu výrazem nacionálního německo-českého souboje a nepříznivě poznamenal vzájemné vztahy.
147. Badeniho nástupce Paul von Gautsch se pokoušel zmírnit německý odpor k jazykovým nařízením, a proto dal počátkem března 1898 publikovat revidovaná Badeniho nařízení, Čechy byly rozděleny na oblast českou, německou a smíšenou.
148. Nová Gautschova jazyková nařízení upravovala užití češtiny jako vnitřního jazyka.
149. V prvních dvou oblastech měl být vnějším i vnitřním jazykem výhradně jazyk český nebo německý, v třetí oblasti (smíšené) se mělo používat obou jazyků, přičemž čeština měla být zavedena jen v těch smíšených okresech, které byly z více než poloviny české.
150. Na Moravě měla vzniknout jen dvě pásma – německá a smíšená.
151. V jednojazyčných okresech měl být úředním jazykem jen zemský jazyk, k němuž se hlásí tamní obyvatelstvo podle nejnovějších výsledků sčítání lidu.
152. Tento kompromis neuspokojoval ani českou, ani německou stranu, což vedlo k demisi vlády barona Gautsche, jazyková nařízení byla v polovině října 1899 zrušena.
153. Zdánlivě slibnější šance měla od března 1898 nová vláda bývalého českého místodržícího Františka Thuna.

154. Mladočeská strana přešla v této době od vládní podpory k přímé vládní politice, když její představitel J. Kaizl se stal ministrem financí v Thunově vládě.
155. I když se této vládě podařilo získat některé etapové koncese (jako např. prosadit v září 1899 založení, vedle již existující německé techniky od roku 1855, České vysoké školy technické v Brně, v níž byla počátkem listopadu t. r. zahájena výuka přednáškami v oboru stavebního inženýrství), v nejdůležitější otázce jazykových nařízení ani ona neuspěla.
156. Počátkem července 1898 sice schválila ministerská rada návrh Thunova jazykového zákona, který předpokládal zachování Stremayrových nařízení v otázkách vnitřního úřadování a vytvářel modifikovaná jazyková pásma, avšak po neúspěšných jednáních se zástupci obou národů a po obstrukci německých liberálních poslanců na říšské radě bylo od realizace jazykového zákona v létě 1899 upuštěno.
157. Mladočeská politika se dostala do defenzivy.
158. K ofenzivě se naopak zformovaly německé strany (pokrokáři, lidovci, ústavní velkostatkáři a křesťanští socialisté, s vyloučením všenněmců), které se sjednotily 19. května 1899 na podkladě tzv. svatodušního programu, v něm byl vysloven požadavek jednotného Rakouska a byly odmítnuty české státoprávní aspirace i způsob řešení jazykových otázek cestou vládních nařízení, přičemž němčina byla označena za zpravidla úřední jazyk zprostředkovatelský jazyk, tj. jazyk říšské rady a centrálních úřadů.
159. Thunova vláda ztratila jakékoliv vyhlídky na parlamentní podporu a počátkem října 1899 byla nucena odstoupit.
160. Nově ustavený úřednický kabinet Manfreda hraběte Clary-Aldringena za několik dnů nato zrušil Gautschova jazyková nařízení a obnovil stav, jaký byl před 5. dubnem 1897, tj. před vydáním Badeniho jazykových nařízení.
161. Čeští nacionalisté vyvolali na mnoha místech protiněmemecké a protižidovské kravály (např. v Holešově, ve Vsetíně).
162. Mladočeši ohlásili přechod k obstrukci.
163. V opozici zůstali mladočeši po celou dobu vlády Ernsta Koerbera (1900–1904), i když se jednalo o poměrně zdrženlivou a takticky proměnlivou opozici.
164. V atmosféře vypjatého nacionalismu v českých zemích v posledních letech 19. století se vytvořila živná půda pro otevřený antisemitismus, vyvolaný v širším evropském měřítku tzv. Dreyfusovým případem.

165. Největší pozornost v této souvislosti vzbudila v českých zemích politická aféra, zvaná hilsneriáda.
166. Jednalo se o jednu z nejostudnějších morálních a politických sfér v moderních českých dějinách.
167. Na jejím počátku došlo o Velikonocích 1899 k vraždě mladé dívky Anežky Hrůzové v lese nedaleko městečka Polná na Českomoravské vysočině.
168. Z vraždy (a to údajně rituální) byl na základě pochybných indicií obviněn židovský mladík Leopold Hisner.
169. Soudní proces, zahájený v polovině září 1899 v Kutné Hoře, přerostl v obrovskou politickou událost.
170. V katolickém a nacionálním tisku probíhala před procesem mohutná kampaň proti Židům.
171. V ní se jako argumenty uváděly absurdní rasové předsudky a barbarské pověry hračící se ztrátou racionálního myšlení.
172. Proti pověře rituální vraždy vystoupila malá část české pokrokové inteligence v čele s profesorem Masarykem.
173. Soud přesto, ovlivněn hysterií a pravděpodobně vlastními předsudky, odsoudil Hilsnera k trestu smrti.
174. Masaryk, bez ohledu na to, že se nenávistná kampaň antisemitů obrátila proti němu (dokonce uvažoval o odchodu z univerzity a z Prahy), reagoval v listopadu t. r. polemicky v brožuře Nutnost revidovat proces polenský, v níž poukázal na scestnost celého procesu a morální zvrhlost rituální pověry a i celého antisemitismu.
175. Krajský soud v Písku, u něhož probíhalo odvolací řízení, potvrdil kutnohorský rozsudek.
176. Celá aféra přerostla hranice českých zemí a dostala se na stránky zahraničních novin.
177. V této situaci zasáhl císař František Josef I. tím, že změnil rozsudek na doživotní žalář (1901).
178. Teprve při amnestii císaře Karla I. v roce 1918 byl Hilsner propuštěn z vězení.
179. V důsledku sociálně ekonomických a politických změn i proměn uvnitř české i německé společnosti v našich zemích se zde vytvořil v posledním desetiletí 19. století nový stranicko-politický systém.

180. Rozložily se původní národní strany a vznikly strany založené převážně na stavovském, případně ideovém principu.
181. Nastal doslova obrovský politický kvas, který korespondoval s rozmachem v kulturní a umělecké oblasti.
182. V českém politickém stranictví se prosazovala tendence k propojení podobných politických proudů v rámci zemí Koruny české – Čech, Moravy a Slezska.
183. Němci v českých zemích nevytvářeli samostatné vlastní strany a v zásadě se sdružovali v národnostně německých stranách, jež působily na území celého Předlitavska.
184. Národní strana (staročeská) utrpěla ve volbách do říšské rady v roce 1891 zdrcující porážku, takže do zemských voleb českého sněmu nekandidovala, svůj vliv si ponechali staročeši jen v místní samosprávě a v různých vědeckých, kulturních a hospodářských institucích.
185. Jejich dlouholetý uznávaný vůdce F. L. Rieger byl postupně ve vedení strany nahrazován profesorem národohospodářství na pražské univerzitě Albínem Bráfem (Riegerovým zetěm).
186. Víceméně samostatnou politiku na stejných základech prováděla Národní strana na Moravě, kde po odchodu Aloise Pražáka do vládní funkce (na počátku 80. let) převzal vedení strany Alois Šrom a později Jan Žáček.
187. Oproti staročešům z Čech si moravští staročeši uchovali určité parlamentní i sněmovní pozice (v moravském zemském sněmu) i v 90. letech.
188. Po nezdaru punktací došlo na sjezdu v Brně v polovině června 1890 k rozkolu, Národní strana se rozložila na tři politicky vyhracené skupiny: svobodomyslnou (mladočeskou), reprezentovanou Moravskými listy, katolickou (soustředěnou kolem časopisu Hlas) a staročeskou (s novinami Moravská orlice).
189. Moravští staročeši ve volbách do říšské rady v roce 1891 získali 10 poslaneckých mandátů, kdežto mladočeši vyšli naprázdno (opačný výsledek než v Čechách).
190. Národní strana svobodomyslná (mladočeská) prošla složitým vývojem a představovala v tomto období hlavní nositelku české politiky (od roku 1891 byla nejsilnější českou stranou).
191. Navazovala na dědictví staročeské Národní strany, přičemž procházela vnitřními proměnami, v jejím vedení postupně ztráceli vliv bratři Grégrové a do popředí se dostávali J. Kaizl, K. Kramář a G. Eim.

192. Strana konzervativního velkostatku (historické šlechty) opouštěla po roce 1890 postavení z doby, kdy spolupracovala se staročechy, i když se stále opírala o kuriový systém, který jí poskytoval značné výhody.
193. Byla loajální k monarchii, ale vyslovovala se pro federaci.
194. Po smrti dlouholetého vůdce Clam-Martinice (1887) hledala novou vůdčí osobnost.
195. Hlásili se k ní představitelé nejvýznamnějších šlechtických rodů jako Clam-Martinicové, Schwarzenberkové, Lobkowicové, Buquoyové (v Čechách) a Belcredi-ové, Serényiové (na Moravě).
196. Katolické strany vznikaly od počátku 90. let v důsledku rozpadu staročeské strany a také z podnětu papeže Lva XIII., který ve své encyklice Rerum novarum z května 1891 přímo vyzýval katolické věřící ke vstupu do politiky, encyklika požadovala čelit „bezbožnému materialismu“ uplatňováním křesťanských zásad v politice, i sociálně motivované.
197. Na křesťanských světonázorových základech se utvářely dva sociálně odlišné proudy, a to měšťanské katolické strany a křesťanské-sociální strany s lidovým programem.
198. Nejsilnější stranou katolického hnutí byla Křesťansko-sociální strana pro Čechy a Moravu, založená počátkem září 1894 v Litomyšli, a reorganizovaná v letech 1898–1899, jejím předsedou se stal mladý kněz Jan Šrámek.
199. Hojně získala přívrženců na Moravě.
200. Počátkem září 1899 došlo k rozdělení strany na českou a moravskou část.
201. Pod vedením J. Šrámka byla formálně ustavena na Velehradě Moravskoslezská křesťansko-sociální strana (svůj program přijala na III. sjezdu v červenci 1902).
202. O něco později, až v roce 1904, došlo v Čechách také k založení samostatné České křesťansko-sociální strany.
203. Vedle toho vznikaly katolické národní strany – nejdříve byla v polovině září 1896 v Přerově ze staročeských politiků založena Katolická strana národní na Moravě a ve Slezsku, předsedou strany se stal olomoucký právník Mořic Hruban.
204. Na podzim 1896 vzniklo v Praze z podnětu a za vedení hraběte Vojtěcha Schönborna Katolické sdružení v Čechách, které do volebního boje na jaře 1897 již oficiálně vstoupilo jako Národní strana katolická v Království českém.
205. Programově se nelišila od moravské sesterské katolické strany, avšak nezískala si výraznější podporu u veřejnosti.

206. Agrární strana se na rozdíl od katolických stran postupně vyčleňovala z mladočeské strany, proces vyčleňování agrárního křídla započal již v 80. letech 19. století pod vlivem sedláka Alfonse Šťastného z Padařova (u Tábora).
207. Aktivisté tohoto hnutí oslavovali zejména venkovské obyvatelstvo a na přelomu let 1896–1897 sjednotily své přívržence (pod vedením statkáře S. Kubra z Kněževsi u Prahy) do Sdružení českých zemědělců, které bylo také závislé na mladočeské straně, avšak v hospodářských otázkách již bylo samostatné.
208. Po sloučení s jinými skupinami rolnictva byla 6. ledna 1899 založena S. Kubrem a K. Práškem Česká strana agrární, brzy k ní přistoupila Českomoravská strana hospodářská (založená v roce 1891 A. Šťastným) a v roce 1903 i skupina východočeských zemědělců pod vedením F. Udržala.
209. V prosinci 1904 vznikla v Olomouci samostatná Moravskoslezská agrární strana (do čela zvolen J. Vaca z Přerova), která se v květnu následujícího roku sloučila s Českou stranou agrární, současně byl zvolen jednotný ústřední výbor (v něm vedle Kubra a Práška se začal prosazovat A. Švehla).
210. Strana začala vydávat Selské listy a od roku 1906 list Venkov.
211. Agrárníci začali vystupovat jednotně a vyhlásili samostatný program, v němž stáli na pozicích státoprávního ohrazení, hájili samostatnost českého státu a vyhlásili svou stranu jako radikálně-státoprávní.
212. Agrární strana zastupovala hlavně zájmy velkých a středních rolníků, zčásti též drobných podnikatelů v potravinářském průmyslu.
213. Během několika let agrární strana zaujala významné postavení v českém politickém žebříčku.
214. Strana radikálně pokroková byla ustavena 4. dubna 1897 skupinou středu v pokrokovém hnutí (vedenou A. Hajnem, a dále A. Čížkem, A. Kalinou) jako protíváha mladočechů, kteří se z jejich pohledu posunuli příliš doprava a ztratili charakter skutečně demokratické strany (přitom mladočeskou stranu akceptovali jako vůdčí stranu), nevyklučovali spolupráci se sociálními demokraty (odmítali však jejich teorii třídního boje).
215. Naopak vylučovali jakoukoliv spolupráci s kleriky, s konzervativními aristokraty a se staročechy.
216. Snažili se o radikální reformu veřejného života.

217. Svým nacionálním cítěním byli v podstatě umírnění, daleko rozhodněji vystupovali v otázkách náboženských, kulturních a školských.
218. Své sympatizanty nacházeli mezi maloburžoazní inteligencí a ve středních vrstvách české společnosti.
219. Levice, která zdůrazňovala sociální zájmy (A. P. Veselý, F. Soukup, F. Modráček), splynula již v roce 1897 se sociální demokracií.
220. Tiskovým orgánem radikálně pokrokové strany byl časopis Samostatnost a později Radikální listy.
221. Československá sociálně demokratická strana dělnická neměla ještě na přelomu 80. a 90. let vlastní sjezdy, řídila se usneseními celorakouské sociální demokracie a teprve postupně se od ní organizačně oddělovala, takže od roku 1896 se stala jen jejím federativním článkem s vlastní organizační základnou.
222. Během druhé poloviny 90. let si vybuodovala v českých zemích poměrně širokou síť organizací (s úmyslem vytvořit masovou dělnickou stranu) a v některých otázkách (jako např. v národnosti) se odlišovala od postojů celorakouské strany.
223. Od roku 1897 se stala parlamentní stranou.
224. Požadovala zrušení kapitalistických výrobních vztahů (jejich nahrazení socialistickými vztahy), bojovala za osmihodinovou pracovní dobu a za všeobecné hlasovací právo.
225. Předními jejími vůdci byli A. Němec (předseda výkonného výboru), J. Steiner, J. Hybeš, P. Cingr, F. Modráček.
226. Postupně si rozšiřovala vlastní žurnalistiku, vydávala oficiální deník Právo lidu (1897) a další politické, ale i humoristické listy.
227. Národně sociální strana v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Horních a Dolních Rakousích představovala typickou sociálně reformní stranu národně smýšlející části středních vrstev (živnostníků, státních zaměstnanců, učitelů) a lépe situovaného dělnictva (národních dělníků).
228. Ustavující sjezd této strany proběhl počátkem dubna 1898, v době ostré protisocialistické kampaně, v čele strany stanul V. Klofáč.
229. Cílem strany byly sociální reformy a sbližování všech vrstev obyvatelstva, přičemž se v její politice projevoval antimilitarismus a český nacionální radikalismus.
230. Tiskovým orgánem strany se od roku 1907 stalo České slovo.

231. Strana státoprávně radikální vznikla z pravicového křídla pokrokového hnutí, formálně byla ustavena v únoru 1899 aktivitou K. S. Sokola, A. Rašína, J. Peisse a K. Baxy.
232. Její ideologie se vyznačovala ostrým nacionalismem a antisemitismem.
233. Zůstala stranou intelektuálskou s poměrně malým vlivem na voličstvo.
234. Vydávala Radikální listy (vycházely do ledna 1901, kdy byly zastaveny).
235. Česká strana lidová (realistická) se ustavila na sjezdu v Praze na přelomu března a dubna 1900, už 17. března byl zřízen prozatímní výbor strany ze stoupenců týdeníku Čas.
236. Přijatý program z pera T. G. Masaryka (a částečně i prof. národohospodářství J. Grubera, prof. filozofie F. Drtiny a novináře J. Herbena) tvořila brožura o 100 stranách, program se dovolával Palackého Ideje státu rakouského a požadoval zavedení všeobecného volebního práva, rovnoprávnosti všech národů monarchie na základě přirozeného práva, zeslabení centralizmu apod.
237. Byla to strana české inteligence, sice nepočetná, avšak se značným vlivem.
238. Nijak výrazněji se nerozrostla ani po lednu 1906, kdy došlo na sjezdu v Pardubicích k jejímu sloučení s pokrokářskou frakcí A. Hajna, nazývanou Pokrokový občanský klub pro Pardubicko a Chrudimsko (Klub byl založen v roce 1904 z původní Radikálně pokrokové strany, sdružené kolem časopisu Osvěta), ideologem strany zůstal prof. T. G. Masaryk.
239. Nově vznikající české politické strany zůstávaly zatím v pozadí mladočeského primátu, vedle mladočechů si v prvních letech 20. století stále udržovala své postavení strana konzervativního velkostatku.
240. To dosvědčují výsledky voleb do říšské rady, které proběhly v období prosinec 1900 – leden 1901: v českých zemích byli zvoleni 53 poslanci za mladočechy, 19 zástupců konzervativního velkostatku, 5 agrárníků, 3 národní socialisté a po dvou křesťanských sociálech a sociálních demokratech.
241. Ostatní politické strany zastoupení nezískaly.
242. Mezi přibližně 250 členy panské sněmovny říšské rady zasedali z českých zástupců vedle některých politiků (A. Pražák, F. L. Rieger, A. Bráf, K. Habietinek aj.) a podnikatelů (J. Hlávka, F. Křížík aj.) také mnozí významní činitelé české vědy a kultury (J. Gebauer, J. Vrchlický, A. Dvořák, J. V. Myslbek).

243. Také v německém stranickém životě v českých zemích a v Rakousku došlo během 90. let 19. století k pronikavým změnám.
244. Vznik sjednoceného Německa (1871) měl vliv na státně a národně politické koncepci liberální politiky.
245. Jednotná německá liberální politika se sice již od 70. let diferencovala, avšak teprve po roce 1882 se začaly projevovat změny.
246. Tehdy založila skupina mladších německých politiků v Linci německo-nacionální spolek a přijala tzv. linecký program, z něhož se v polovině 80. let vyvinulo ostře nacionální a silně antisemitské Všeněmecké hnutí v čele s G. von Schönererem.
247. I na Moravě vznikla nacionální německá strana s názvem Německá národní strana Moravy, došlo k tomu v roce 1890 a vedle radikálního nacionalismu prosazovala vyhraněný antisemitismus (prosazovala se zejména na severní Moravě).
248. Koncem 80. let 19. století se ve Vídni a v Rakousku vytvářelo křesťansko-sociální hnutí, které propagoval vídeňský starosta Karl Lueger.
249. Německá liberální strana (dosud převažující) podstatně ztrácela v polovině 90. let, kdy vznikla samostatná německá Lidová strana a němečtí liberálové v Čechách se ustavili jako samostatná Pokroková strana.
250. Rozdělení sil v německém prostředí nejlépe dokumentují volby do říšské rady v roce 1897: ústavověrní liberálové získali na Moravě a ve Slezsku 12 mandátů (celkově ve všech zemích 27), pokrokaři získali v Čechách 22 mandátů, Lidová strana obdržela ve třech českých zemích 13 mandátů, Schönererovi všněmci 5 mandátů, naopak křesťanští sociálové pouze 2 mandáty.
251. Němečtí sociální demokraté získali 5 mandátů, tato strana přijala v září 1899 na brněnském sjezdu národnostní program, který navrhoval přetvořit Rakousko v demokratický, národnostní stát spolkový, přičemž dosavadní historické země měly být rozděleny na samosprávné, národně ohraničené obvody, jež by se pro každou národnost seskupily v národnostní svaz.
252. Zhruba v tomto politickém rozložení vstupovaly jednotlivé německé strany do nového století.
253. Vláda E. Koelbera poněkud uklidnila vzednuté nacionální vlny racionální hospodářskou a sociální politikou a dobrou vůlí řešit národnostní spory.
254. Mladočeši zůstávali nadále v obstrukci (zahájili ji po zrušení jazykových nařízení za vlády C. Aldringena).

255. Byla to právě velkorysá korupce ve formě velkých státních investic Koerberovy vlády, která přiměla mladočechy výrazně oslavit obstrukční politiku, realizace plánu na regulaci vodních toků v Čechách přinášelo obrovské zisky českým podnikatelům.
256. Podobně bylo mnoho milionů uvolněno na asanaci Prahy, velkostatkáři byli uspokojováni zvýšenou vládní dotací na melioraci půdy.
257. Stavěly se nové tratě a regulovaly řeky, města se modernizovala asanací, podporu dostávala výstavba veřejných budov (v posledních dvou desetiletích to byly také mnohé budovy škol).
258. Národnostní problém ovšem Koerberova vláda nedokázala vyřešit.
259. Z iniciativy premiéra proběhly ve Vídni od února do března roku 1900 československé vyrovnávací konference za účasti 13 politických stran (ale bez nacionálně radikálních stran), šlo o první setkání českých a německých zástupců od punktačních jednání (1890).
260. Jednání skončilo neúspěšně.
261. Počátkem května t. r. předložil premiér Koerber v říšské radě dva vládní návrhy zákonů: 1. o užívání jazyků při státních úřadech v Čechách, 2. o vytvoření deseti krajských úřadů v Čechách, a to pěti českých- Pražského, ale bez Prahy, Chrudimského, Jičínského, Královédvorského a Tábořského, tří německých-Chebského, Libereckého a Litoměřického, a dvou smíšených – Budějovického, Plzeňského (a samostatně města Prahy).
262. Oba návrhy spolu úzce souvisely a měly vytvořit slibovaný národnostní zákon.
263. Návrh jazykového zákona koncipoval tři pásma: české, německé a smíšené.
264. Území Moravy bylo pokládáno za smíšené pásmo, tj. dvojjazyčné území.
265. Krajské úřady měly převzít část kompetencí místodržitelství.
266. Mladočeši oba návrhy odmítli.
267. Koerber učinil ještě jeden pokus o národnostní smír.
268. Počátkem ledna 1903 byly zahájeny (opět ve Vídni) nové česko-německé rozhovory, které však po několika jednáních byly již koncem téhož měsíce ukončeny, aniž dosáhly nějakého pozitivního výsledku.
269. Názory obou stran se zejména rozcházely ve dvou otázkách: v názoru na reformu volebního řádu do zemského sněmu, v otázce národnostních menšin.

270. Místo hledání kompromisu došlo k vyhocení celého problému, takže Němci extrémně požadovali němčinu jako státní jazyk, a naopak Češi žádali uznání češtiny jako vnitřní úřední řeči.
271. Mladočeši se v reakci na neúspěšné jednání opět vrátili k mírné obstrukci, a to přesto, že Koerber jmenoval se svým progresivním hospodářským programem zvelebování země.
272. Jeho vláda však nevydržela odolávat národnostním sporům a v prosinci 1904 podlehla nacionálním tlakům a podala demisi.
273. Snazší cesta k možnému národnostnímu smíru existovala na Moravě, kde nebyly tyto spory tak vyostřené.
274. Po zdoluhavých jednáních došlo 22. listopadu 1905 na moravském zemském sněmu k uzavření kompromisní česko-německé dohody (národnostního smíru) neboli tzv. moravského paktu.
275. Dohoda představovala čtyři zákonné osnovy, kterými se měnilo a doplňovalo zemské zřízení, utvářel nový volební řád do zemského sněmu a upravovaly se záležitosti školství a užívání jazyků u samosprávných úřadů.
276. Moravský pakt zaváděl národnostní rozdělení země (volebních katastrů), přinášel reformu volebního řádu do zemského sněmu, i když zůstával zachován kuriový systém, ale zaváděl všeobecnou volební kurii (podle vzoru volebního zákona do říšské rady).
277. Celkový počet poslanců moravského zemského sněmu byl zvýšen z dosavadních 100 na 151, z nichž bylo 149 voleno (dva byli tzv. virilisté – olomoucký arcibiskup a brněnský biskup).
278. Ve velkostatkářské kurii bylo voleno 30 poslanců, v kurii městských obcí i obchodních a živnostenských komor 46 poslanců, v kurii venkovských obcí 53 poslanci a ve čtvrté – všeobecné kurii – 20 poslanců.
279. Došlo rovněž k dohodě o národnostním rozdělení mandátů (Češi získali 73 místa, Němci 46 mandátů).
280. Císař uvedené změny potvrdil 27. listopadu 1905.
281. Počet členů slezského zemského sněmu zůstal zachován (31 poslanec), stejně jako tři kurie (velkostatkářská, živnostenských a obchodních komor, venkovských obcí).

282. Ve Slezsku působilo šest politických stran, přičemž zde značně narůstaly národnostní rozpory mezi vůdčí německou politickou (i hospodářskou) reprezentací a českými i polskými činiteli (započaly jazykové boje).
283. Podle nového volebního řádu proběhly na Moravě první volby do zemského sněmu v listopadu 1906, kdy české strany získaly 73 mandátů (nejsilnější byli klerikálové s 24 mandáty, za nimi skončili mladočeši – 18 mandátů, následovali agráři – 14 poslanců, staročeši – 7 poslanců, sociální demokraté a staročeši po 5 poslancích).
284. Díky velkostatkářské kurii však ani za těchto okolností české strany netvořily majoritu.
285. Moravský kompromis byl součástí rozsáhlého a politického pohybu, který přinesla bouřlivá léta 1905–1907.
286. Česká veřejnost živě reagovala na revoluci v Rusku a pod jejím vlivem byly zahájeny rozsáhlé akce za uskutečnění demokratické reformy volebních řádů.
287. Sociální demokracie (a postupně se přidávaly další politické strany) strhla do této laviny značnou část veřejnosti a organizovala dosud nebývalé rozsáhlé akce, od září do listopadu 1905 docházelo na mnoha místech v českých zemích k bouřlivým demonstracím (začátkem října 1905 se vedl v Brně, zejména v okolí Besedního domu, zápas o zřízení druhé české univerzity v Brně), které vyvrcholily v den nového zasedání říšské rady 28. listopadu 1905 generální stávkou v Praze a ve Vídni.
288. Po těchto událostech slíbila rakouská vláda připravit takový návrh reformy, který by bez dalších dílčích úprav naprosto odstranil kuriový parlamentarismus.
289. Hnutí za volební reformu bylo také vyjadřováno rozličnými petičními akcemi.
290. Celý rok 1906 byl naplněn otázkou volební reformy.
291. Sám císař vyzval Gautschovu vládu, aby volební právo reformovala.
292. Vláda to přislíbila učinit do tří měsíců.
293. A skutečně 23. února 1906 premiér Gautsch předložil v parlamentě vládní návrh volební reformy, který se stal předmětem sporů, dohadů a skrytých útoků proti principu rovnosti.
294. Na konci roku 1906 byla volební reforma oběma sněmovnami říšské rady přijata a 26. ledna 1907 potvrzena císařem Františkem Josefem I.
295. Volební reformou se zavádělo všeobecné a rovné hlasovací právo.
296. Změny byly obsaženy ve čtyřech zákonech: 1. v zákonu č.15/1907 byl stanoven počet členů poslanecké sněmovny na 516 (z Čech 130, z Moravy 49, ze Slezska 15) a

současně přiznával rovné aktivní volební právo všem mužům starším 24 let (pasivní volební právo, tj. být volen, od 30 let), 2. v zákonu č. 16/1907 byl stanoven tzv. numerus clausus v panské sněmovně (maximální počet 170, minimální 150), 3. zákon č. 17/1907 obsahoval vlastní volební řád (z volební účasti byli vyloučeni vojáci z povolání, nesvéprávné osoby, osoby v chudinské péči a odsouzení za trestní činnost), 4. zákon č. 18/1907 stanovil trestní postih za maření svobodného průběhu voleb.

297. Zákon stanovil tresty odnětí svobody až do 6. měsíců a případný peněžitý postih pro toho, kdo by se pokoušel podplácením, nátlakem, rozšiřováním falešných zpráv, „hoštění“ apod. mařit svobodný průběh předvolebních příprav a vlastního volebního aktu.

298. Kuriální systém pro volby do říšské rady byl sice odstraněn, avšak volební právo nebylo ani formálně rovné.

299. Mandáty byly v zásadě přidělovány zemím a v jejich rámci rozděleny na nestejně obvody, takže např. jeden německý poslanec zastupoval 39 363 obyvatele, jeden polský poslanec 51 859 obyvatele, jeden český poslanec 55 658 obyvatele a jeden ruský poslanec 102 472 obyvatele.

300. Podle volební geometrie mělo pak 100 Němců stejnou hodnotu jako 132 Poláci, 141 Čechů a 260 Rusínů.

PŘÍLOHA č. 2: Jazykový materiál excerpovaný z lékařského textu.

SMITH, E. W. L. *Tělo v psychoterapii*.

Praha: Portál, s.r.o., 2007.

kapitola: Čtení těla

1. Nyní bych chtěl přejít ke čtení těla s pomocí typologie.
2. Typologie je systém klasifikace založený na určitých charakteristikách.
3. Při čtení těla definuje přítomnost určité kombinace strukturních rysů tělesné typy.
4. Pokud existují psychobiologické charakteristiky, které odpovídají tělesným typům, může čtení těla odhalit organismický syndrom.
5. První práce týkající se vztahu fyzických rysů a chování spočívaly ve vytváření slovníku lidových přesvědčení o těchto vztazích.
6. Příklad takového přístupu nabídl Lavater v roce 1804 a Gall a Spurzheim v roce 1809.
7. Dalším krokem bylo pečlivé pozorování a zkoumání, zda tyto vztahy mezi fyzickými rysy a chováním opravdu existují.
8. Těmto prvním empirickým pracím a následnému vytváření přehledů se věnovali Rostan (1824), Viola (1909), Sigaud (1914), Naccarati (1921) a Kretschmer (1925).
9. Zajímavé je, že jejich dílo nenalezlo ve Spojených státech příliš široké publikum.
10. Hall a Lindzey (1970) jsou přesvědčeni, že tyto konstituční teorie byly v rozporu se silným environmentalismem americké psychologie.
11. Protože je všeobecně přijímáno, že fyzické rysy úzce souvisí s genetickými faktory, byly pokusy formulovat vztahy mezi fyzickými a psychobiologickými charakteristikami pravděpodobně vnímány jako prosazování genetického determinismu, tvrdí Hall a Lindzey.
12. Genetický determinismus se pak zdá v rozporu s ideály americké demokracie, protestantské etiky a dogmatem člověka, který se vypracoval jen vlastními silami.
13. Pojetí charakterové struktury Reicha a neoreichiánů nepodporuje pozice genetického determinismu.
14. Na rozdíl od něj je zde fyzická struktura nahlížena jako odraz psychobiologické historie.
15. Blíže o tom pojednávám dále v této kapitole.

16. Stručný přehled konstituční psychologie bude užitečný k tomu, abychom začlenili Reichovu a neoreichiánskou charakterologii do souvislostí a mohli ji plněji docenit.
17. Hall a Lindzey definují, že konstituční psycholog je ten, kdo zkoumá biologický podklad člověka a hledá v něm faktory, jež jsou důležité pro vysvětlení lidského chování.
18. Konstituční pohledy jsou o mnoho století starší než akademická psychologie.
19. Jeden z nejstarších, které známe, je Hippokratova typologie.
20. Hippokrates navrhl typologii tělesné konstituce a temperamentu podle koncepce tekutin (tělesných šťáv), která je konzistentní se současnými úvahami o roli endokrinní sekrece v lidském chování.
21. Hippokratova tělesná typologie obsahuje dva typy – malý a tlustý versus vysoký a hubený.
22. První typ je náchylný k mrtvici, zatímco druhý k tuberkulóze.
23. Pokud jde o temperament, navrhl Hippokrates čtyři základní typy, z nichž každý je determinován převažující tělesnou tekutinou.
24. Dva extrémní typy jsou choleric a melancholik.
25. Mezi těmito extrémy jsou dva mírnější typy sangvinik a flegmatik.
26. Tyto typy odpovídají převaze žluté žluči, černé žluči, krve a hlenu.
27. Zajímavá poznámka: Pavlov rozdělil své experimentální psy do čtyř typů podle Hippokrata; pro extrémní typy používal pojmy „s převahou vzruchu“ a „s převahou útlumu“ a pro méně extrémní či vyrovnané typy pojmy „živý“ a „klidný“.
28. Pavlov byl přesvědčen, že tyto čtyři typy lze aplikovat na temperament zvířat i člověka.
29. Dále pak v roce 1927 interpretoval Adler Hippokratovy čtyři temperamenty ve světle své „individuální psychologie“.
30. V roce 1935 představil vlastní typologii založenou na dvou dimenzích: úrovni aktivity a úrovni sociálního zájmu.
31. Adlerův „dominantní“ či „řídící“ typ odpovídá cholericovi, „získávající“ typ flegmatikovi, „vyhýbavý“ typ melancholikovi a „sociálně prospěšný“ typ sangvinikovi.
32. Ve Francii v roce 1824 navrhl Rostan tělesnou typologii se čtyřmi typy: digestivním, muskulárním, cerebrálním a respiračním.

33. Rostanův digestivní muskulární a cerebrální typ jsou pak základem pozdějších tělesných typologií.
34. Italský antropolog Viola zjednodušil Rostanův systém na tři typy.
35. „Mikrosplanchnický“ je charakterizován malým tělem a dlouhými končetinami, „makrosplanchnický“ velkým tělem a krátkými končetinami a normosplanchnický je něco mezi nimi.
36. Viola přinesl do konstituční psychologie nové důrazy – pečlivé, objektivní a standardní měření těla.
37. Posun směrem k přesnosti a objektivitě při vytváření tělesných typologií pokračoval prací německého psychiatra Kretschmera.
38. Jeho metoda spočívala v tom, že pozorovaný člověk stál nahý před výzkumníkem a ten vyplňoval podrobný seznam obsahující deskriptivní fráze pro všechny hlavní části těla.
39. Byla to velmi systematická a pečlivá procedura.
40. Výsledkem komplexní analýzy tohoto hodnocení a objektivních měření byly tři základní tělesné typy.
41. Prvním je člověk s křehkou a vytáhlou tělesnou stavbou, „astenik“, druhým člověk svalnatý a mohutný, „atletik“, a třetí je „pyknik“, boubelatý a zaoblený typ.
42. Kretschmer přidal ještě čtvrtý typ, do něhož patří lidé s neobvyklou stavbou těla, která je „vzácná, překvapivá a ošklivá“.
43. Nazýval je „dysplastický“ typ.
44. Na základě studie 260 psychotických pacientů došel Kretschmer k závěru, že existuje „zřetelná biologická afinita“ mezi pyknickým typem a maniodepresivní psychózou a mezi astenickým, atletickým a některými dysplastickými typy a schizofrenií.
45. Kretschmer vnímal normalitu a psychózu jako kontinuum, takže hovořil o následujících dimenzích: (normální) – schizotypní – schizoidní – schizofrenie a (normální) – cyklotypní – cykloidní – maniodepresivní.
46. V souladu s vnímáním kontinua mezi normálním a psychotickým byl Kretschmer přesvědčen, že existuje vztah mezi tělesným typem a chováním u normálních lidí.
47. William Sheldon rozvinul tuto linii uvažování na vysokou úroveň.
48. Jeho konstituční psychologie je komplexní, avšak pro účely této knihy podávám pouze její stručný přehled.

49. Pokud vás zajímají další detaily, odkazují vás na práci Halla a Lindzeye nebo na výše citované Sheldonovy práce.
50. V Sheldonově pohledu existuje morfogenotyp neboli hypotetická biologická struktura, která je podkladem pro fenotyp neboli pozorovatelnou tělesnou stavbu.
51. Morfogenotyp hraje klíčovou roli jak v determinaci vývoje tělesné stavby, tak v ovlivnění chování.
52. Prostřednictvím měření fenotypu lze nepřímě hodnotit morfogenotyp.
53. Na základě měření je určen somatotyp.
54. Somatotypy byly poprvé identifikovány pomocí „testu somatotypů“.
55. Ten obnáší fotografování zkoumaných osob proti standardnímu pozadí ve standardní pozici zepředu, zezadu a z boku.
56. Pečlivá analýza 4 000 fotografií odhalila tři primární komponenty tělesné konstituce.
57. Každý tělesný typ pak reprezentuje kombinaci určitého stupně každé z těchto komponent.
58. První komponentou tělesné konstituce je endomorfie.
59. Člověk, který má vysoký stupeň endomorfie a nízký stupeň dvou ostatních komponent, je charakterizován měkkostí a kulatostí.
60. Má málo vyvinuté kosti a svaly a nízký poměr mezi povrchem a hmotností (takže má nízkou hustotu, a proto lehce plave ve vodě).
61. Trávicí trakt, odvozený od endodermální embryonální vrstvy, je vysoce vyvinutý.
62. Dominantní je tedy vegetativní systém a takový člověk snadno přibývá na váze.
63. Nakládá se světem přednostně skrze zažívací trakt.
64. Druhou komponentou je mezomorfie.
65. Pokud silně převažuje tato komponenta, člověk je tvrdý a hranatý a má dobře vyvinuté kosti a svaly.
66. Takový člověk je silný, odolný a dobře vybavený pro těžkou fyzickou činnost.
67. Kostí a svaly jsou odvozené hlavně od mezodermální embryonální vrstvy.
68. Kůže těchto lidí je silná.
69. Nakládají se světem převážně skrze motorický systém.
70. Třetí komponentou je ektomorfie.
71. Když má člověk vysoký stupeň ektomorfie a nízký stupeň zbylých dvou komponent, je štíhlý, křehký, má plochou hrud' a je celkově jemný.

72. Protože jsou tito lidé štíhlí a mají lehké svaly, převažuje hmotnost nad povrchem.
73. Díky proporčně velkému povrchu jsou snadno zahlceni podněty z okolí.
74. Nejsou dobře uzpůsobeni pro namáhavou práci.
75. Mozek a nervový systém, odvozené z ektodermální zárodečné vrstvy, jsou velké a dobře vyvinuté.
76. Tito lidé nakládají se světem přednostně skrze senzorické orgány.
77. Sheldon vyvinul metodu odvození somatotypů s použitím sedmnácti antropometrických charakteristik, které lze získat měřením člověka či z fotografie.
78. Naměřené hodnoty vyjádřil v poměru k výšce člověka.
79. Výsledkem je skór od jedné do sedmi pro každou komponentu.
80. Takže somatotypický skór obsahuje informaci o míře (od jedné značící minimální míru po sedm označující maximální míru), v jaké je každá z primárních komponent tělesného typu přítomna ve specifickém fenotypu.
81. Kromě toho Sheldon vytvořil systém pro hodnocení každé ze tří komponent ve specifických částech těla: hlavě a krku, hrudní části trupu, pažích a rukou, břišní části trupu a nohou.
82. V praxi lze somatotyp odvodit ze znalosti výšky, váhy a věku člověka a tabulek vytvořených Sheldonem.
83. Výška člověka je dělena třetí odmocninou jeho váhy a srovnána s tabulkami vytvořenými pro věkové skupiny.
84. Kromě toho jsou k dispozici fotografie různých somatotypů pro srovnání získaného skóru s vizuálním dojmem.
85. Sheldon tak vytvořil plně statistickou metodu stanovení somatotypu založenou na třech objektivně měřitelných proměnných: výšce, indexu hmotnosti (výška dělená třetí odmocninou hmotnosti) a indexu trupu (poměr mezi horní a dolní částí trupu).
86. Somatotyp je pak charakterizován třemi čísly od jedné do sedmi, přičemž první číslo vyjadřuje endomorfii, druhé mezomorfii a třetí ektomorfii.
87. Například hodnocení 1-7-1 reprezentuje osobu s extrémně mezomorfní tělesnou konstitucí s minimálním podílem endomorfie a ektomorfie.
88. Číslo 4-4-4 charakterizují vyrovnaný typ s průměrným podílem všech tří primárních komponent.
89. Sheldon navrhl další sekundární komponenty tělesné konstituce, které umožňují úplnější popis.

90. Jednu z nich, dysplazii, si vypůjčil od Kretschmera.
91. Dysplazie označuje nesoulad mezi poměrem tří komponent v různých částech těla.
92. Počítá se tak, že posoudíme somatotyp v pěti částech těla, zjistíme rozdíly mezi hodnotami každé komponenty v těchto částech a tyto rozdíly sečteme.
93. Skór dysplazie lze odvodit pro jednotlivé složky nebo jako celek.
94. Zjistilo se, že dysplazie je častěji spojená s ektomorfní komponentou než se zbylými dvěma primárními komponentami, že je častější v tělesné konstituci žen než mužů a více se vyskytuje u psychotiků než u jejich spolužáků.
95. Další sekundární komponentou tělesné konstituce je gynandromorfie, nazývaná také „g index“.
96. Tento index se vztahuje k míře, v jaké jsou v tělesné konstituci obsaženy charakteristiky, které jsou obvykle přítomné u osob opačného pohlaví.
97. Rozsah je od jedné, tzn. žádné známky charakteristik vyskytujících se u opačného pohlaví, do sedmi, tzn. hermafroditismu.
98. Příklady gynandromorfie u mužů zahrnuje měkkost těla, širokou pánev, velké boky, dlouhé řasy a drobné rysy obličeje.
99. Sheldon rozlišuje primární gynandromorfii, která je patrná z fotografie, a sekundární gynandromorfii, kterou lze zjistit přímým pozorováním, např. výrazu tváře, vlastností hlasu a kinetického chování.
100. Za snad nejdůležitější ze sekundárních komponent tělesné konstituce považuje Sheldon texturní aspekt, „t index“.
101. Jeho hodnocení je také nejsubjektivnější, protože jde v podstatě o index estetické půvabnosti.
102. Jde o dimenzi od hrubosti po jemnost.
103. Sheldon přirovnává člověka s vysokým t indexem k čistokrevnému zvířeti s jemnými rysy, půvabnému na pohled.
104. Primární t lze pozorovat na fotografii, zatímco sekundární t se odvozuje z blízkého pozorování.
105. Sheldon předkládá příklady somatotypů hodnocených na škále g indexu a t indexu od jedné do šesti.
106. Dokonalé „sedmičky“ nenalezl.
107. Podobným způsobem jako primární komponenty tělesné konstituce Sheldon odvodil také primární komponenty temperamentu.

108. Začal s 650 lidskými rysy, které našel v literatuře o osobnosti, a vyloučil ty, jež se zjevně překrývaly, čímž snížil jejich počet na 50.
109. Dále pracoval s osobami, které byly pozorovány při každodenních aktivitách a u kterých byly tyto rysy hodnoceny na sedmistupňové škále.
110. Korelační analýzou pak dospěl ke třem shlukům rysů.
111. Pak ke každému z těchto shluků přidal další rysy a znovu aplikoval korelační analýzu.
112. Nakonec došel k rysům, které definují tři primární komponenty temperamentu.
113. První komponenta, viscerotonie, zahrnuje lásku k pohodlí, společenskost, nenasytnost v jídle, společnosti, náklonnosti a sociální podpoře.
114. Primární je přivlastnění a uchovávání energie.
115. Viscerotonie je charakterizována uvolněným postojem a pohyby, pomalými reakcemi a tokem emocí, tolerancí vůči druhým, samolibostí, extravertizací, hlubokým spánkem a orientací na dětství a rodinu.
116. Druhou komponentou je somatotonie, která je charakterizována průbojným postojem a pohyby a touhou po svalové aktivitě.
117. Primární je akce a síla.
118. Somatotonie zahrnuje lásku k fyzickému dobrodružství, riskování, odvahnost, silný hlas, agresivitu, bezohlednost a tvrdost vůči druhým, nadměrně zralý vzhled, extravertizaci, potřebu akce při problémech a orientaci na mladistvé cíle a činnosti.
119. Cerebrotonie, třetí komponenta, zahrnuje zábrany v postoji a v pohybech, omezení viscerotonní i somatické exprese a nadměrně rozvinutou schopnost uvědomování.
120. Primární je vyhýbání se nadměrné stimulaci a z něj plynoucí uzavřenost.
121. Cerebrotonie je charakterizována sebereflexí, tajnůstkářstvím, strachem z lidí, mladistvým vzhledem, příliš rychlými reakcemi, špatným spánkem a chronickou únavou, preferencí samoty při problémech, introvertizací, zábrany v hlasovém projevu, láskou k soukromí, velkou intenzitou myšlení, agorafobií, odporem k rutině, nevypočitatelným postojem, hypersenzitivitou k bolesti a orientací na pozdější životní období.
122. Sheldon předložil škálu temperamentu, která pro každou ze tří primárních komponent obsahuje 20 rysů, jež příslušnou komponentu definují.
123. Tuto škálu je možné použít pro hodnocení osoby z hlediska viscerotonie, somatotonie a cerebrotonie.

124. Obsáhlý výzkum Sheldona a jeho kolegů ukázal silný vztah mezi primárními komponentami tělesné konstituce (struktury) a temperamentu (funkce).
125. Souvisí spolu: endomorfie a viscerotonie, mezomorfie a somatotonie, ektomorfie a cerebrotonie.
126. Sheldon dále vytvořil složitý a fascinující psychiatrický rejstřík, ve kterém interpretuje psychiatrické kategorie z hlediska interakcí nadměrné či nedostatečné přítomnosti primárních složek tělesné konstituce a temperamentu.
127. Práce Sheldona a jeho kolegů je pečlivá a metodologicky seriózní.
128. Orientoval se na vědecký typ práce – důkladný výzkum osobnosti či přesněji konstituční psychologie.
129. Jeho dílo představuje příkladný úspěch konstitučních psychologů.
130. Z hlediska klinické praxe mohou být Sheldonovy metody příliš časově náročné.
131. Jeho zjištění však přispěla k umění čtení těla.
132. Cílem je podívat se na pacientovo tělo a odhadnout relativní podíl endomorfie, mezomorfie a ektomorfie, z čehož lze vyčíst analogickou přítomnost viscerotonie, somatotonie a cerebrotonie.
133. Z toho je pak možné hypoteticky vyvodit výskyt rysů, které jsou podle Sheldona spojeny s těmito komponentami temperamentu.
134. Kromě toho si také můžeme všimnout sekundárních složek tělesné konstituce (dysplazie, gynandromorfie a texturních aspektů), a pokud jsou přítomné ve významné míře, můžeme odhadovat, které faktory v psychobiologické historii pacienta pravděpodobně k rozvoji těchto rysů přispěly a jak se tyto rysy asi projevují v jeho současném životě.
135. Díky vztahu mezi somatotypy a temperamentem, na který Sheldon poukázal, mohou uvažovat o tom, jaký je vztah mezi somatotypy a fungování v cyklu kontaktu/stažení.
136. Viscerotonie zahrnuje „nevybíravou přívětivost“, společenskost pod vlivem alkoholu, viscerotonní extraverci, nenasytnou touhu po náklonnosti a souhlasu, oblibu zdvořilostních rituálů a potřebu kontaktu s lidmi, když má člověk starosti.
137. Pokud je viscerotonie extrémní a není vyvážena dalšími složkami temperamentu, máme zde obraz člověka, který vyžaduje neuvěřitelné množství kontaktu.
138. To je konzistentní s tím, co Karen Horney označila jako neurotickou potřebu „pohybu směrem k druhým lidem“.
139. Je to jedno ze tří neurotických řešení pocitů izolace a bezmoci, které zaznamenala.

140. Takové řešení či strategie získává pro člověka ve stresu charakter pudu.
141. U viscerotonie pak můžeme očekávat pohyb směrem k lidem s cílem získání výživy a podpory.
142. Soudím, že v kontaktním cyklu bude člověk s vysokou mírou viscerotonie schopen procházet kontaktní epizodou (jak částí uvědomění, tak vyjádření), ale bude nesnadno přecházet do epizody stažení.
143. Takový člověk se zasekne v bodu uspokojení a bude mít stále velkou chuť.
144. Druzí lidé jej budou vnímat jako vyčerpávajícího a překračujícího hranice.
145. To je extrémní endomorfie.
146. V případě extrémní a nevyvážené somatotonie odpovídající extrémní a nevyvážené mezomorfní tělesné konstituci můžeme očekávat „pohyb proti druhým lidem“, použijeme-li termín Horneyové.
147. Toto očekávání je souhrnným označením toho, co Sheldon zjistil o somatotonickém temperamentu: láska k dominanci, neohrožený a přímý způsob chování, kompetitivní agresivita, necitlivost, lhostejnost, somatotonní extraverze, asertivita a agresivita pod vlivem alkoholu, potřeba akce, pokud má člověk starosti.
148. Na základě toho odhaduji, že mezomorfní člověk snadno prochází expresivní částí kontaktní epizody a epizodou stažení.
149. Hlavním problematickým místem je uvědomění.
150. Pravděpodobně má nejčastěji potíže zanechat impulzivní akce na dobu dostatečně dlouhou k tomu, aby si mohl uvědomit, co se děje, a nechal toto uvědomění řídit expresí.
151. Rozšíření uvědomění často takovému člověku sdělí, že akce – interakce, ke které se chystá, je bezohledná, bezcitná, tvrdá a v konečných důsledcích není v jeho nejlepším zájmu.
152. Ale příliš pozdě.
153. Vyjádření již proběhlo, člověk již odešel a zanechal druhého s pocitem, že byl použit či poražen, nebo v lepším případě jen s pocitem frustrace.
154. Pohyb proti lidem je orientován na moc.
155. Extrémní ektomorf s odpovídající cerebrotonií potřebuje při starostech samotu.
156. Sheldon charakterizuje cerebrotonii následovně: obliba soukromí, utajení pocitů, sociální fobie, introverze a inhibovaný sociální projev.

157. Odpovídá to třetímu neurotickému řešení podle Horneyové, kterým je „pohyb od lidí“.
158. Na základě toho se zdá samozřejmé, že extrémní ektomorf je vysoce kompetentní v provádění epizody stažení.
159. Kromě toho však Sheldon dává s cerebrotonií do souvislosti nadměrnou intenzitu myšlení, nadměrnou fyziologickou reaktivitu a nadměrnou ostražitost.
160. Takže část kontaktní epizody související s uvědoměním je také známým teritoriem.
161. Předpokládám tedy, že extrémní ektomorf bude mít tendenci zůstat u uvědomění a stažení a jeho slabinou bude část kontaktního cyklu související s expresí.
162. Ještě jednou opakuji, což také vyplývá z tohoto pojednání, že tvořivost a bohatství života přichází s celostí a vyvážeností.
163. S nerovnováhou a neúplností přichází ztráta.
164. Plné uspokojení nelze zakusit při žádném z výše popsaných nevyvážených stylů.
165. Ať už jde o endomorfní potíže stáhnout se, mezomorfní bezohlednost a vyjádření, které postrádá uvědomění, nebo endomorfní omezené a inhibované vyjádření, uspokojení bude přinejlepším částečné.
166. Můžeme očekávat, že ve stresu se zřejmě nerovnováha projeví daleko zřetelněji.
167. Shrnutí je na obrázku 16.
168. Nejrozšířenější, ačkoli ani mezi klinickými pracovníky ne příliš známý systém čtení těla vytvořil Alexander Lowen.
169. Tento systém vychází z práce W. Reicha a je rozpracováním Reichových pozorování, která se týkají vzorců tělesného pancíře u různých charakterových typů.
170. Reichův-Lowenův systém poznávání charakteru prostřednictvím těla je spíše klinickým a diagnostickým nástrojem než přesnou laboratorní metodologií, a není tedy založen na měření tělesných parametrů.
171. V tomto ohledu se liší od Sheldonových somatotypů.
172. Na rozdíl od Sheldonovy teorie somatotypů není Reichova-Lowenova teorie charakteru založena na genetickém determinismu.
173. Z jejich pohledu se charakter vyvíjí z raných životních zkušeností.
174. Odpovídající struktura těla je odrazem toho, jak bylo tělo užíváno, nepoužíváno či zneužíváno v souvislosti s těmito zkušenostmi.

175. Podle Lowena: „Charakterová struktura, viděno jak psychologicky, tak fyzicky, ...reprezentuje poměrně fixní vzorec chování stanovený určitým souborem zážitků v dětství.“
176. V kapitole 1 jsem zmínil, že se Reich a Lowen ve svém přístupu ke čtení těla trochu odlišovali.
177. V reichiánském přístupu je důraz na objevení základního pancíře a následného odvození charakterového stylu pacienta.
178. Lowen má na druhou stranu tendenci zkoumat celkovou tělesnou stavbu a z ní usuzovat na charakterový styl.
179. Nejprve se chci podívat na reichiánský přístup, jak ho – velmi pěkně – popisuje Baker.
180. Vývoj charakteru závisí na míře fixace na různých erotogenních úrovních.
181. Převedeno na tělesnou rovinu pak vývoj charakteru závisí na míře opancéřování v každé z erotogenních zón.
182. Symptomy „charakteristické“ pro tyto úrovně se objevují, když je v erotogenní zóně přítomen blok energie.
183. Většina lidí má hlavní blok na jedné z vývojových erotogenních úrovní a menší bloky na další úrovni či úrovních.
184. To znamená, že svalový pancíř je u většiny lidí nejsilnější v jedné určité erotogenní zóně, přičemž v dalších zónách je slabší.
185. Pancíř je přítomen také v dalších částech těla (neerotogenních zónách), ale jak Baker zdůrazňuje „charakterový typ je určen pouze pancířem v erotogenních zónách“.
186. Pancíř v neerotogenních zónách vytváří individuální rozdíly v rámci charakterového typu.
187. Baker hovoří o čtyřech hlavních erotogenních zónách, z nichž každá reprezentuje vývojové stadium.
188. Zónami jsou oči, ústa, řitní otvor a genitálie a odpovídajícími vývojovými stadii jsou okulární, orální, anální, falické a genitální stadium (přičemž falické stadium je ve skutečnosti časnou a neúplnou fází genitality).
189. Všimněte si, že erotogenní zóny jsou lokalizovány na kraniální a kaudální části těla, kde je kontakt s okolním prostředím nejdůležitější.

190. Jeden orgán z kraniální (ústa) a jeden z kaudální (genitálie) dvojice umožňují spojení s druhým člověkem a jsou schopné vyvolat orgasmické křeče (ústa u dětí a genitálie u dospělých).
191. Vývoj se odehrává skrze čtyři zóny od kraniálního pólu (očí) směrem dolů ke genitáliím.
192. Proto se okulární, orální, anální a falické stadium označují jako pregenitální.
193. Při normálním vývoji je postupně každé stadium primárním ohniskem energie, a když se vývoj člověka přesune k dalšímu stadiu, dřívější zóny zůstávají důležitým zdrojem rozkoše.
194. Pokud však člověk prožije v určitém stadiu trauma, vznikne v příslušné erotogenní zóně blok či pancíř.
195. Toto zastavení vývoje brání dosažení genality, a tak zabraňuje člověku dosáhnout plného genitálního zacházení s energií.
196. Akumulace energie v pregenitálních erotogenních zónách vytváří klinické symptomy.
197. Baker dále tvrdí, že emoční trauma v kterémkoli stadiu může mít dva důsledky: vytěsnění nebo trvalé neuspokojení.
198. Při vytěsnění se u člověka nikdy nevyvine uspokojivý způsob fungování v příslušném stadiu, nikdy se nenaučí mít z příslušné erotogenní zóny požitek.
199. V případě neuspokojení je člověk neukojitelný a neustále se snaží získat jednou poznané uspokojení.
200. Při vytěsnění je pancíř úplnější než v případě trvalého neuspokojení.
201. V tomto druhém případě je úsilí pocíťováno, ale pancíř brání dostatečnému vyjádření, které by přineslo plné uspokojení.
202. Výsledkem je téměř konstantní touha po vyjádření.
203. Pomocí zjištění, v kterém místě je pancíř nejsilnější, lze identifikovat okulární, orální, anální, falický a genitální charakter.
204. Rozpoznání pancíře je popsáno výše v této kapitole.
205. Kromě nalezení pancíře pomocí pohledu a dotyku můžeme pacienta vyzvat, aby popsal symptomy, které mohou přinést důkaz pro přítomnost pancíře.
206. Kde jsou bolesti, nemoci, dysfunkce?
207. Když tyto jevy zahrnují erotogenní zóny, jsou důkladem určitého charakterového typu.

208. Tyto informace převzaté od Bakera jsem shrnul na obrázku 17.
209. V rámci tohoto schématu pěti základních charakterových typů vymezuje Baker několik specifických syndromů pro každý z nich.
210. Tyto syndromy, z nichž některé odpovídají tradičním diagnostickým kategoriím, jsou založeny na vzorci sekundárního pancéřování erotogenních a neerotogenních zón (vzhledem k primárnímu pancíři erotogenní zóny, která definuje základní charakterový typ).
211. Zájemce o obohacení tímto detailním popisem odkazují na knihu *Man in a trap* (Člověk v pasti, Baker, 1967).
212. Přejděme nyní k Lowenovi a podívejme se, jak rozvinul Reichův způsob vysuzování charakteru z tělesné stavby.
213. Pojem charakteru, stručně řečeno, se vyvíjel následovně.
214. V roce 1908 napsal Freud esej „Charakter a anální erotika“, ve kterém poukázal na vztah mezi anální erotikou a třemi rysy, které se často vyskytovaly současně: ukázněností, tvrdohlavostí a lakomstvím.
215. Formuloval myšlenku „charakterové struktury“, která podle něj souvisí se stadii psychosexuálního vývoje: orálním, análním, falickým, latence a genitálním.
216. Tuto linii myšlení dále rozšířil Abraham v roce 1921 v článku o anální charakterové struktuře a jejím vztahu k dětským zážitkům.
217. Abraham navrhl teoretickou léčbu orální a genitální charakterové struktury v roce 1924 a 1925.
218. Ačkoli psychoanalytická literatura obsahuje odkazy i na další charakterové typy (kompulzivní, hysterický masochistický), nevznikl žádný integrovaný systém.
219. Zajímavé je, že Freud se vydal jiným směrem svým pojednáním o charakterových typech z roku 1931, ve kterém identifikoval charakter se svou strukturální teorií psyché místo se stadii psychosexuálního vývoje a odpovídajícími erotogenními zónami.
220. Šlo o erotický typ (dominance id), narcistický typ (dominance ega) a kompulzivní typ (dominance superega).
221. Do roku 1933 popsal Reich několik neurotických charakterových typů – hysterický, kompulzivní, falicko-narcistický, masochistický, pasivně-femininní a depresivní.
222. A také zdravý typ – genitální charakter.

223. Jak již bylo zmíněno výše, Baker psal o okulárním, orálním, análním, falickém a genitálním typu charakterové struktury.
224. Kromě toho Baker podrobně popsal tři „sociopolitické“ charakterové typy.
225. Tato práce však přesahuje rozsah toho, co chci zahrnout do této knihy.
226. Lowen udělal spoustu práce na systematizaci a rozpracování teorie charakteru.
227. Spolu s tím definoval typy z hlediska viditelné tělesné stavby.
228. V práci z roku 1971 (poprvé publikované 1958) popsal následující charakterové typy: orální, masochistický, hysterický, falicko-narcistický, pasivně-femininní, schizofrenický a schizoidní.
229. Později teorii charakteru dále systematizoval a definoval pět hlavních charakterových typů a jejich vztahů.
230. „Charakter“ je hypotetický konstrukt.
231. Nikdo není čistým charakterovým typem, spíše má každý člověk prvky různých charakterových typů.
232. To, co hledáme, je, jaký charakterový typ je dominantní a jaký další typ nebo typy jsou v dynamice člověka sekundární.
233. Pět charakterových typů tvoří vývojovou řadu z hlediska etiologie.
234. Nejranějším typem je schizoidní typ, pak orální, psychopatický, masochistický typ a nakonec rigidní typy.
235. Typ charakteru záleží na stadiu vývoje, kdy dítě zažilo trauma.
236. Pokud je trauma relativně časné, pak bude mít člověk pravděpodobně potíže projít i následujícími vývojovými stadii.
237. Proto jsou charakterové typy seřazeny s klesající komplexitou – čím je trauma časnější, tím více témat náležejících k jednotlivým typům je přítomno.
238. Čím výše se také pohybujeme ve vývojové sekvenci charakterových typů, tím jsou syndromy mnohotvárnější, protože před traumatem došlo k větší diferenciaci osobnosti.
239. Než je dosaženo rigidního typu, proběhla již sexuální diferenciaci, takže rigidní typ se rozděluje na mužskou (falicko-narcistický a kompulzivní typ) a ženskou formu (hysterický typ).
240. Nejčasnějším charakterovým typem je schizoidní typ.
241. Související trauma je pocit, že je člověk odmítnut a není ve světě vítán.
242. Matka může dítě odmítnout ještě před narozením.

243. Určitě ale může pocit odmítnutí přijít během prvních několika měsíců, převážně od matky, a buď bývá posílen, nebo zmírněn širším okolím dítěte.
244. Odmítnutím je dítě trestáno za pouhou svoji existenci, a proto v sobě začne zadržovat všechny svoje pocity, spoutávat veškerou energii.
245. Schizoid se bojí jakékoliv expanze do světa, je proti životu.
246. Testování reality je špatně vyvinuto.
247. A protože není vítán na světě, často utíká do světa fantazijního.
248. Skutečný svět je děsivý a je třeba se mu vyhnout.
249. Extrémem schizoidního charakteru je schizofrenie.
250. Z hlediska rozeznání schizoidního charakteru podle těla je primární pancíř v okulárním segmentu.
251. Oči se mohou jevit zvláštní, neexpresivní, prázdné a může se zdát, že schizoid hledí skrz vás místo na vás.
252. Časté je napětí ve svalech těsně pod týlem.
253. Může se rozšířit do pásu napětí okolo hlavy a kolem očí.
254. Sekundární k tomuto pancíři v očním segmentu jsou další tělesné rysy společné schizoidům.
255. Celé tělo se může zdát napjaté, strnulé a klouby jsou ztuhlé.
256. Díky konstantnímu napětí kloubů vypadají linie těla jako zlomené.
257. Zvláště hlava může být postavena v úhlu do strany.
258. Tělo se zdá špatně koordinované.
259. Výraz tváře je chladný a rty nejsou plné či smyslné.
260. Ve tváři, rukou, chodidlech a genitáliích je málo energie.
261. Někdy schizoid vypadá zle nebo dokonce jeho smích zní jako zlý.
262. Horní a dolní část těla vypadají, jako by k sobě nepatřily.
263. Vývojově dalším charakterovým typem je orální typ.
264. Pro orální charakter je traumatem deprivace a ohroženo je právo cítit se v bezpečí.
265. Takže se člověk bojí mít nějaké potřeby.
266. Podkladem vytvoření orálního charakteru je dítě toužící po jídle a kontaktu, které je ponecháno samotné, až to vzdá.
267. Rozhodnutí, které dítě učiní, je, že potřeby jsou nebezpečné, protože se nikdy nenaplní, a nikdo tu pro něj není.
268. Následkem toho mají orální typy problémy související s výživou a podporou.

269. Mají hlubokou touhu někoho se držet, přilnout a být podporován.
270. Avšak jakkoli jsou drženi, objímáni a vyživováni, nikdy nemají dost, protože to plně nepřijímají.
271. Orální charaktery mají obvykle nějaké problémy s jídlem a mohou mít gastrointestinální potíže.
272. Často mají silné reakce na zklamání a citlivost vůči pocitu, že nejsou milováni, takže mají těžkosti s žádáním.
273. Pro oralitu je patognomická klinická deprese.
274. Orální člověk je často bledý, hubený a vypadá nezrale.
275. Potřeba podpory a průvodní pocit slabosti je u orálního charakteru často evidentní podle zablokovaných kolen a úzkých chodidel.
276. Časté jsou ploché nohy.
277. Hlava je nakloněna dopředu, hrudník propadlý, břicho měkké a vystupující.
278. Celkový dojem je málo nabité, zhroucené tělo, které musí být podpíráno.
279. Svalstvo je málo vyvinuté.
280. V očích může být výraz úpěnlivé prosby o podporu.
281. Spolu s hubeným propadlým hrudníkem se často vyskytuje charakteristická prohlubeň v dolní části hrudní kosti.
282. Orální orgány jako takové se vyznačují plnými rty a „vyšpulenými“ ústy.
283. Kůže je často tenká a snadno se na ní dělají modřiny.
284. Dalším charakterovým typem je psychopatický typ.
285. Trauma, o které zde jde, je pocit přemožení, zahlcení, pocit, že jsem malý a slabý.
286. Ohroženo je přání dítěte být svobodný, takže tématem je moc.
287. Po dítěti bylo požadováno, aby ovládalo své pocity, a zabránilo tak svému podrobení.
288. Následkem je, že psychopat má potřebu ovládat a řídit.
289. Pocity jsou popírány.
290. Psychopat investuje spoustu energie do svého image.
291. Matka dítě skrytě sváděla, aby je k sobě připoutala.
292. Psychopat se tak naučil, že sexualita je oblastí soutěžení a mocenských her, tudíž má sklon k sadismu a používá sex k vyjádření moci.
293. V určitém smyslu je psychopat vágním typem, který obsahuje prvky typu orálního a masochistického (vývojově následujícího typu).

294. Psychopati očekávají, že se lidé budou snažit je ovládnout a nebudou je respektovat.
295. Takže popírají své pocity a jsou klidní.
296. Psychopat se zřídka kdy rozčílí.
297. Velmi investuje do image své síly a nezranitelnosti.
298. Ve skutečnosti existují dva typy psychopatického charakteru: tyran, který se snaží druhé přemoci, ignoruje jejich pocity a je oportunistický, a svůdce, který je jemný, velmi zdvořilý a lstivý – opravdu okouzující člověk, který ovládá druhé tím, že je ničí.
299. Napětí je v okolí lebeční báze.
300. Bránice je stažená.

PŘÍLOHA č. 3: Jazykový materiál excerpovaný z přírodovědeckého textu.

LANE, N. *Vývoj života: deset velkých vynálezů evoluce.*

Zlín: Kniha Zlín, 2011.

kapitola: DNA, kód života

1. Pokaždé, když se organismus rozmnoží, předá potomstvu kopii své DNA.
2. Jediné, co musí udělat, je roztrhnout šroubovice od sebe a vytvořit tak dvě identické kopie originálu.
3. Zatímco podrobnější fungování molekulární mechaniky je dost náročné na pochopení, samotný princip je tak nádherně prostý, až to bere dech.
4. Genetický kód je vlastně sledem písmen (přesněji „bází“).
5. Abeceda DNA má pouhá čtyři písmena – A, T, G a C.
6. Ta zastupují adenin, thymin, guanin a cytosín, ale s těmito chemickými názvy si nemusíme dělat starosti.
7. Hlavní je, že s omezením daným tvarem a vazební strukturou se A vždy páruje jen s T a C s G (viz Obrázek 2.1).
8. Odtrhněte vlákna od sebe a každé se bude hemžit nespárovanými písmeny.
9. Na každé obnažené A se může navázat pouze T; na každé C písmeno G a tak dál.
10. Nejenže se tyto páryází doplňují, ony se na sebe přímo touží vázat.
11. Nudu jednotvárného chemického života písmena T může rozehnat jedině, a to blízkost písmena A.
12. Dejte je k sobě a v okamžiku překrásné harmonie dojde k vazbě.
13. Tak vypadá pravá chemie: jde o učebnicovou ukázkou „základní přitažlivosti“.
14. DNA tedy není jen jakousi pasivní šablonou; každé vlákno je jako magnet přitahováno ke svému protějšku.
15. Odtrhněte vlákna od sebe a ony zase spontánně splynou, nebo pokud je udržíte odděleně, budou jako samostatné šablony nesmírně toužící po dokonalém partnerovi.
16. Sled písmen v DNA se zdá být nekonečný.
17. V lidském genomu jsou například téměř 3 miliardy písmen (párůází) – v odborné hantýrce tedy 3 gigabáze.

18. To znamená, že jediný set chromozómů v jádru buňky v sobě nese seznam 3 000 000 000 jednotlivých písmen.
19. Kdyby měla být písmena lidského genomu vytištěna, zaplnila by asi 200 svazků, z nichž každý by byl velký jako telefonní seznam.
20. A lidský genom zdaleka není ze všech největší.
21. Rekord poněkud překvapivě drží nepatrná měňavka, Amoeba dubia, s obrovským genomem o rozsahu 670 gigabází, tedy zhruba 220krát větším, než je náš vlastní.
22. Většina toho je zřejmě jen jakési „harampádí“, zbytečné kódy bez skutečného významu.
23. Kdykoli se buňka rozdělí, zreplikuje veškerou svou DNA v procesu, který trvá jen několik hodin.
24. Lidské tělo je monstrozita složená z patnácti bilionů buněk, z nichž v sobě každá nese svou věrnou kopii té samé DNA (přesněji řečeno dvě kopie).
25. Aby se vaše tělo z jediné buňky vajíčka zformovalo, musela se vaše šroubovice DNA rozdělit 15 bilionkrát (a vlastně ještě mnohem vícekrát, protože buňky celou dobu umírají a musí být nahrazovány).
26. Každé písmeno se s bezmála zázračnou přesností kopíruje a znovuvytváří přesnou podobu originálu, přičemž k chybě dochází jen zhruba u jednoho písmena z miliardy.
27. Kdyby měl pro srovnání podobné přesnosti dosáhnout písař, musel by s maximálně jednou chybou 280krát přepsat Bibli.
28. Ve skutečnosti se písařům samozřejmě zdaleka tolik nedaří.
29. Údajně se dochovalo 24 000 rukopisů Nového zákona a žádné dvě kopie nejsou zcela identické.
30. Dokonce i v DNA ale mohou přibývat chyby, už jen proto, že genom je tak rozsáhlý.
31. Takové chyby se nazývají „bodové mutace“, kde je jedno písmeno omylem nahrazeno jiným.
32. Kdykoli se lidská buňka rozdělí, dá se očekávat výskyt asi tří mutací v každém setu chromozómů.
33. A kdykoli se lidská buňka rozdělí, pak takových mutací přibude, což nakonec nevyhnutelně vede k chorobám, jako je rakovina.
34. Mutace také přecházejí z generace na generaci.

35. Pokud se oplodněné vajíčko vyvíjí jako ženské embryo, je k vytvoření nové buňky vajíčka potřeba asi třiceti opakování buněčného dělení; a počet mutací se při každém z nich zvyšuje.
36. U mužů je to ještě horší: k vytvoření spermie je potřeba sto opakování buněčného dělení a množství mutací při nich neúprosně roste.
37. Protože k tvorbě spermií dochází po celý život a jedno kolo buněčného dělení střídá druhé, s přibývajícím věkem je to u mužů čím dál tím horší.
38. Jak to podal genetik James Crow, tím největším zdravotním rizikem pro populaci jsou z hlediska mutací plodní staří muži.
39. Ale dokonce i průměrné dítě mladých rodičů má ve srovnání se svými rodiči kolem 200 nových mutací (ačkoli jen hrstka jich může být přímo nebezpečná).
40. A tak i přes pozoruhodnou přesnost, se kterou se DNA kopíruje, dochází ke změnám.
41. Každá generace se liší od té předcházející – nejen proto, že naše geny promíchává sex, ale také proto, že všichni nesou nové mutace.
42. Mnoho z nich jsou „bodové“ mutace, o kterých jsme se už zmínili, tedy změny jediného písmena DNA, ale některé jsou zásadnější.
43. Dochází ke zdvojení nebo k nerozdělení celých chromozómů; vymazání nesmírně rozsáhlých úseků DNA; viry vkládají nové sekce; části chromozómů se převracejí a obracejí přitom posloupnost písmen.
44. Možností je nekonečně mnoho, i když ty nejrazantnější změny jsou jen vzácně sluchitelné se životem.
45. Z pohledu z tohoto úhlu se genom jako jáma plná hadů hemží neustálou aktivitou a hadům podobné, věčně neposedné chromozómy se v něm slučují a rozdělují.
46. Přírozený výběr umí naprostou většinu těchto monster zlikvidovat a působí tak vlastně jako stabilizátor.
47. DNA se přetváří a proměňuje, přírozený výběr změny vyrovnává.
48. Veškeré pozitivní změny jsou uchovávány, zatímco ty závažnější chyby nebo změny jsou doslova utráceny.
49. Další, méně vážné mutace mohou být v pozdějším životě příčinou onemocnění.
50. Proměnlivý sled písmen v DNA je cosi mnohem ohromnějšího, než by se ze skoro všech prací o našich genech mohlo zdát.

51. Například takové testy DNA – používané k určování otcovství, diskreditaci prezidentů nebo k usvědčování podezřelých desítky let poté, co spáchali zločin – jsou založené na hledání rozdílů v písmenné sekvenci mezi jednotlivci.
52. Protože je v DNA tolik rozdílností, každý z nás má svůj unikátní DNA „otisk“.
53. Podobně se i naše náchylnost k mnoha chorobám odvíjí od nepatrných odlišností v sekvenci DNA.
54. Lidé se od sebe v průměru liší přibližně vždy v jednom písmenu z 1 000, takže v lidském genomu je mezi 6 a 10 miliony jednotlivých odlišných písmen, známých jako „snipy“ (což je zkratka pro „single nucleotide polymorphisms“ neboli „jedno-nukleotidové polymorfismy“).
55. Existence snipů znamená, že v sobě všichni neseme mírně se lišící verze většiny genů.
56. Zatímco mnoho snipů je téměř určitě nepodstatných, další se dle statistik pojí s nemocemi, jako jsou cukrovka nebo Alzheimerova choroba, i když jak konkrétně je způsobují je často nejasné.
57. Nehledě na uvedené odlišnosti lze stále ještě hovořit o „lidském genomu“; i přes přítomnost snipů je v nás 999 písmen z 1 000 identických.
58. Má to dvě příčiny: čas a přirozený výběr.
59. Z evolučního hlediska ještě od doby, kdy jsme všichni byli jen lidoopi, mnoho času neuplynulo; ostatně lecjaký zoolog by mě patrně ujistil, že jimi stále ještě jsme.
60. Za předpokladu, že se lidé od předka společného se šimpanzi odštěpili před zhruba 6 miliony let a od té doby hromadili 200 mutací za generaci, jsme měli čas na přeměnu pouhého 1 % svého genomu.
61. Vzhledem k tomu, že šimpanzi se vyvíjeli podobným tempem, bychom mezi námi a jimi očekávali rozdíl 2 %.
62. Ve skutečnosti je rozdíl o trochu menší; co se týče sekvence DNA, jsou šimpanzi a lidé asi z 98,6 % identičtí.
63. To je způsobeno přirozeným výběrem, jenž většinu škodlivých změn eliminuje a proces tak brzdí.
64. Jsou-li tyto změny přirozeným výběrem vyřazovány, pak si přeživší sekvence musí být navzájem podobnější, než kdyby změny probíhaly bez omezení; znovu se dostáváme k vyrovnávacímu efektu přirozeného výběru.

65. O něco dále proti proudu času spolu oba prvky, čas i přirozený výběr, utkaly jednu z nejúžasnějších a nejrafinovanějších tapisérií vůbec.
66. Veškerý život na naší planetě je spřízněný a údaje psané písmeny DNA onu spřízněnost přesně vysvětlují.
67. Srovnáním sekvencí DNA můžeme statisticky vypočítat, jak blízce příbuzní jsme k čemukoli jinému, od lidoopů k vačnatcům, plazům, obojživelníkům, rybám, hmyzu, koryšům, červům, rostlinám, prvokům i bakteriím – stačí si vybrat.
68. Všichni jsme díky své přesně srovnatelné sekvenci písmen specifičtí.
69. Dokonce i některé úseky sekvencí, zachované společným přirozeným výběrem, sdílíme, zatímco jiné jejich části se změnilly k nepoznání.
70. Přečtete si králíčí DNA sekvenci a naleznete v ní nekonečný sled bází s některými sekvencemi stejnými, jako jsou naše, i s odlišnými, které se divoce mísí a prolínají jako kaleidoskopický obraz.
71. Stejně je to i s bodlákem: sekvence je v některých částech identická nebo alespoň podobná, ale teď už se liší v delších úsecích, čímž odráží předlouhou dobu uplynulou od chvíle, kdy jsme byli naším společným předkem, a naprosto odlišné způsoby života, jež vedeme.
72. Ale naše nižší biochemie je pořád stejná.
73. Všichni jsme postaveni z buněk, které fungují velice podobně a které jsou stále ještě specifikovány podobnými sekvencemi DNA.
74. Vzhledem k těmto společným biochemickým vlastnostem bychom čekali, že narazíme na podobné sekvence i u těch nejvzdáleněji příbuzných forem života, jako jsou bakterie, a také že ano.
75. Ale ve skutečnosti je zde prostor pro nejasnosti, protože podobnost sekvencí se neměří na škále mezi 0 a 100 %, jak by možná někdo čekal, ale mezi 25 a 100 %.
76. To odráží skutečnost, že v DNA jsou čtyři písmena.
77. Platí, že je-li náhodně zvolená část DNA od základu uměle vytvořena v laboratoři, pak je 25 % podobnosti sekvence předáno náhodně zvolenému z genů – pravděpodobnost, že se každé písmeno bude shodovat s písmenem lidské DNA, je čtvrtinová.
78. Proto lze říct, že myšlenka, že jsme „napůl banány“, jelikož se sekvence našeho genomu z 50% shoduje s DNA banánu, je mírně řečeno zavádějící.

79. Se stejnou logikou bychom mohli usuzovat, že každý náhodně vytvořený úsek DNA bude ze čtvrtiny lidský.
80. Dokud nezjistíme, co písmena doopravdy znamenají, budeme tápat v naprosté tmě.
81. A to je příčinou skutečnosti, že Watson a Crick toho rána roku 1953; poznali z tajemství života jen polovinu.
82. Znali strukturu DNA a chápali, jak to, že každé vlákno dvojšroubovice může sloužit jako šablona pro to druhé a tak tvořit dědičný kód každého organismu.
83. Ve svém slavném díle nezmínili, co ten kód písmenné sekvence vlastně vyjadřuje, a trvalo jim dalších deset let pečlivého bádání, než na to přišli.
84. Rozluštění kódu života sice nemělo takový symbolický význam, jako tomu bylo u dvojšroubovice, která písmena na vláknu sama o sobě nijak neovlivňovala, ale přesto bylo značným úspěchem, za nímž stál především sám Crick.
85. Pro tuto kapitolu je rozluštěný kód, původně jedno z nejzáhadnějších zklamání v moderní biologii, významný především tím, že skýtá zajímavou možnost nahlédnout do počátku vývoje DNA před bezmála 4 miliardami let.
86. DNA se zdá být tak moderní, že není snadné si uvědomit, jak málo se toho v roce 1953 vědělo o základech molekulární biologie.
87. DNA se odpoutala od původní práce Watsona a Cricka a Crickova umělecky nadaná manželka Odile ji zobrazila jako onen známý pokroucený žebřík, kopírovaný víceméně beze změny ještě půl století (viz Obrázek 2.2).
88. A Watsonova slavná kniha *The Double Helix* napsaná v 60. letech přišla s moderním, vědeckým náhledem.
89. Byla tak působivá, že život díky ní začal připomínat umění.
90. Já například Watsonovu knihu četl ve škole a přitom jsem snil o Nobelových cenách a originálních objevech.
91. S odstupem můžu říct, že mé představy o povaze vědecké práce se prakticky výhradně zakládaly na Watsonově knize; a nevyhnutelné rozčarování, které mne potkalo na univerzitě, mohlo pramenit z neschopnosti reality poskytnout mi takové vzrušení, jaké jsem původně očekával.
92. Abych si to vynahradil, začal jsem místo toho s horolezectvím.
93. Ještě pár let trvalo, než se mě znovu zmocnilo intelektuální vzrušení spojené s vědou.

94. Ale skoro nic z toho, co jsem se vlastně na univerzitě naučil, Watson s Crickem v roce 1953 neznali.
95. Dnes už je běžně přijímáno, že „geny kódují bílkoviny“, ale na začátku 50. let ani ohledně toho nepanovala kdovíjaká shoda.
96. Brzy poté, co Watson v roce 1951 přišel na Cambridge, ho otevřený skepticismus Maxe Perutze a Johna Kendrewa začal rozčilovat.
97. Nepřišlo jim ještě dostatečně prokázané, že se geny skládají z DNA a nikoli z bílkovin.
98. Zatímco molekulární struktura DNA byla dosud neznámá, její chemické složení bylo více než zřejmé a mezi různými živočišnými druhy se téměř nelišilo.
99. Pokud mělo platit, že geny byly základem dědičnosti a byl v nich zakódován nepočet rozdílů mezi druhy i jednotlivci, jak mohlo něco tak jednotvárného a neměnného ve složení u zvířat, rostlin i bakterií vysvětlovat rozmanitost a bohatost života?
100. Bílkoviny se ve své nekonečné rozmanitosti zdály pro tak nesmírný účel mnohem vhodnější.
101. Sám Watson patřil mezi několik biologů, přesvědčených pilnými experimenty amerického biochemika Oswalda Averyho.
102. Ty byly zveřejněny roku 1944 a poukazovaly na to, že se geny skládají z DNA.
103. Jen Watsonův zápal a přesvědčení přiměly Cricka pustit se do úkolu, jenž se nabízel – vyřešit otázku struktury DNA.
104. Jakmile se to podařilo, stalo se rozluštění kódu mnohem naléhavějším.
105. Znovu je třeba říct, že pro moderní generaci je tehdejší neznalost až překvapující.
106. DNA je nekonečný sled pouhých čtyř různých, zdánlivě náhodně seřazených písmen.
107. V zásadě nebylo obtížné si odvodit, že jejich pořadí může nějakým způsobem kódovat bílkoviny.
108. I bílkoviny se skládají ze sledu stavebních prvků zvaných aminokyseliny.
109. Podle všeho sekvence písmen DNA kódovala sekvenci aminokyselin v bílkovinách.
110. Ale jestli byl použitý kód univerzální, jak se jevil, pak musel být univerzální i výčet aminokyselin.
111. O tom ale v žádném případě nepanovala shoda.

112. Sotva se o tom vůbec uvažovalo, dokud si Watson s Crickem nesedli U Orla a nad obědem nese-psali kanonický „seznam dvaceti“, který je dnes v každé učebnici.
113. Je pozoruhodné, že se jim to podařilo hned na první pokus, a to i přesto, že ani jeden z nich nebyl biochemik.
114. Objevila se nová výzva a rychle se z ní stala hra čísel, neomezovaná žádnými poznatky o molekulách, memorovanými pozdějšími generacemi.
115. Čtyři různá písmena v DNA se musela kódovat pro 20 aminokyselin.
116. Tím se vyloučila možnost přímého přepisu – jedno písmeno v DNA na jednu aminokyselinu nestačilo.
117. Stejně tak byl vyloučen dvouciferný kód, neboť by z něj nemohlo vycházet více než 16 aminokyselin (4×4).
118. Byla potřeba nejméně tři písmena: tripletový kód (což později potvrdili Click a Sydney Brenner), ve kterém vždy trojice písmen DNA kódovala jednu aminokyselinu.
119. Ale tak by zřejmě docházelo ke značnému plýtvání.
120. Čtyři písmena mohla vytvářet 64 trojmístných kombinací ($4 \times 4 \times 4$) a tak kódovat 64 různých aminokyselin.
121. Proč tedy jen 20?
122. Zázračná odpověď musela vysvětlit, jak a proč abeceda o čtyřech písmenech, seskupených po trojicích do 64 slov, kóduje 20 aminokyselin.
123. Je asi příhodné, že tím prvním, kdo s nějakou odpovědí přišel, nebyl biolog.
124. Byl to temperamentní americký fyzik ruského původu George Gamow, známější pro své teorie o Velkém třesku.
125. Pro Gamowa byla DNA doslova šablonou pro bílkoviny: aminokyseliny se vtiskávaly do kosočtvercových mezer mezi záhyby šroubovice.
126. Ovšem Gamowova teorie byla v podstatě numerologická a zjištění, že bílkoviny se v jádru buňky vůbec netvoří a tedy se nikdy nemohou dostat do přímého kontaktu s DNA, jej poněkud vyvedlo z míry.
127. Jeho teorie se pak jednoduše přesunula do abstraktnější roviny.
128. V zásadě navrhl možnost překrývajícího se kódu, který má tu významnou, kryptografy ceněnou výhodu, že umožňuje maximální zhuštění informací.
129. Představte si sekvenci písmen ATCGTC.

130. První „slovo“ – nebo odborněji „kodon“ by bylo ATC, druhé TCG, třetí CGT a tak dále.
131. Velmi důležité je, že překrývající se kódy vždy určují možnou sekvenci aminokyselin.
132. Jestli je ATC kódem pro určitou konkrétní aminokyselinu, pak ji musí následovat aminokyselina, jejíž kodon začíná na TC; a ta další musí začínat písmenem C.
133. Při laboratorním procházení všech permutací je velká část trojici jednoduše vyřazena – nemohou být částí takového překrývajícího se kódu, protože A musí vždy sousedit s T, T s C a tak dále.
134. Kolik trojic tak zbývá na kódování aminokyselin?
135. Přesně 20!, prohlásil Gamow, jako by tahal králíka z klobouku.
136. Byla to první z mnoha chytrých myšlenek, které měly podlehnout útoku nemilosrdných dat.
137. Překrývající se kódy doplácují na svá vlastní omezení.
138. Tak zaprvé říkají, že určité aminokyseliny se v bílkovinách mohou vyskytovat jen vedle sebe, ale tou dobou se Fred Sanger – tichý génius, který získal jednu Nobelovu cenu za sekvencování bílkovin a druhou za sekvencování DNA – zabýval sekvencováním inzulínu.
139. Brzy se ukázalo, že jakákoli aminokyselina může sousedit s jakoukoli jinou: sekvence bílkovin tedy ve skutečnosti nijak omezená není.
140. Druhý velký problém byla skutečnost, že jakákoli bodová mutace (při které dochází k záměně jednoho písmena za jiné) by musela v překrývajícím se kódu ovlivnit více než jednu aminokyselinu, ale výsledky experimentů ukázaly, že ke změně dochází jen u jediné.
141. Kód se tedy ve skutečnosti očividně nepřekrýval.
142. Gamowova myšlenka překrývajících se kódů tak byla vyvrácena už dlouho před tím, než bylo zjištěno, jak vypadají doopravdy.
143. Kryptografové si už začínali myslet, že matka Příroda něco opomněla.
144. Další na řadě byl sám Crick.
145. Ten přišel s myšlenkou tak líbeznou, že ji všichni ihned přijali, a to i přesto, že jemu samotnému dělал starosti nedostatek dat, o něž by svou teorii opřel.

146. Crick využil nových poznatků, pocházejících od několika laboratoří zabývajících se molekulární biologii, mezi nimi především od Watsonovy nové laboratoře na Harvardu.
147. Watsona se zmocnila posedlost RNA, kratší verze DNA s jediným vláknem, která se nachází jak v jádru buňky, tak v cytoplazmě.
148. A nejen to, napadlo Watsona, RNA je také nezbytnou součástí miniaturních strojů, dnes nazývaných ribozomy, které se zdály být zodpovědné za syntézu bílkovin.
149. A tak DNA, netečná a nehybná, sedí v jádru buňky.
150. Kdykoli je potřeba bílkovina, je část DNA využita jako šablona, podle které se vytvoří RNA kopie, a ta poté fyzicky opustí jádro buňky a zamíří k ribozomům, čekajícím venku.
151. Tomuto rychlému kurýrovi se říká mediátorová RNA, resp. mRNA.
152. Tak dochází k tomu, že, jak napsal Watson Crickovi už v roce 1952, „DNA vytváří RNA a ta vytváří bílkovinu“.
153. Cricka zaujala následující otázka: jak je přesná písmenná sekvence v poselské RNA převáděna do sekvence aminokyselin v bílkovině?
154. Crick se nad tím zamyslel a posléze vyslovil domněnku, že by zpráva RNA mohla být překládána s pomocí několika různých „adaptérových molekul“, jedné pro každou aminokyselinu.
155. I ty by musely být vytvořené z RNA a každá z nich by disponovala „antikodonem“, který by dovedl rozpoznat kodon v mediátorové RNA a navázat se na něj.
156. V principu, pravil Crick, je to úplně stejné jako u DNA: C tvoří dvojici s G, A s T a tak dále.
157. Existence takových molekulárních adaptérů byla v té době stále ještě ryze hypotetická, ale během pár dalších let byly náležitě objeveny – a skládaly se z RNA, jak to předpověděl Crick.
158. Dnes se jim říká transferová RNA neboli tRNA.
159. Celá konstrukce začínala připomínat stavebnici Lego, jejíž dílky se spojují a zase rozpojují a vytvářejí sice prchavá, ale zato úchvatná díla.
160. V tomto bodě se Crick spletl.
161. Takto obšírně to vysvětlují proto, že přestože je skutečnost o něco bizarnější, než se Crick domníval, jeho teorie stále ještě usnadňuje pátrání po tom, jak to vlastně všechno začalo.

162. Crick přirovnával mediátorovou RNA v cytoplazmě k prasnici ve chlévě -stejně jako jsou cecíky prasnice připraveny k tomu, aby se k nim přisála selátka, jsou kodony mediátorové RNA připraveny navázat na sebe transferovou RNA.
163. Nakonec se všechny tRNA spokojeně usadí jedna vedle druhé po celé délce mediátorové RNA a chrlí kolem sebe aminokyseliny, jako když selata pokojně vrtí ocásky.
164. Jsou připravené k proměně v bílkovinu.
165. Crickův problém spočíval v tom, že tRNA se objevovaly náhodně a napojovaly se na nejbližší volný kodon.
166. Ale jestli nezačínaly na začátku a nekončily na konci, jak mohly poznat, kde jeden kodon začíná, a druhý končí?
167. Jak mohly najít správný čtecí rámeček?
168. Pokud vypadá sekvence stejně jako v předchozím případě, tedy ATCGTC, jedna tRNA by se mohla napojit na ATC a druhá na GTC; ale co brání tRNA, aby si uprostřed sekvence vyhlédla CGT a napojila se na něj, což by celou zprávu popletlo?
169. Crickovým rozhodným řešením bylo celé to zakázat.
170. Má-li zpráva jako celek vyznívat jednoznačně, nemohou platit všechny kodony.
171. Ale které vyřadit?
172. Sekvence složené jen z písmene A, C, U nebo G byly rovnou odepsány; v řadě AAAAAA by nešlo najít správný čtecí rámeček.
173. Crick pak prošel všechny možné písmenné kombinace.
174. Stručně řečeno, kdyby připadalo v úvahu ATC, pak by všechny cyklické permutace těchto tří písmen musely být vyřazeny (takže je-li přípustné ATC, blokují se TCA a CAT).
175. Kolik možností pak zbude?
176. Znovu přesně 20!
177. Ze 64 možných kodonů jsou předem vypuštěny AAA, UUU, CCC a GGG, což jich ponechává 60; a je-li přípustná jen jedna cyklická permutace ze 3, pak se 60 dělí 3 a výsledkem je 20.
178. Na rozdíl od případu překrývajících se kódů Crickův kód nijak neomezoval varianty pořadí aminokyselin v bílkovině, ani neznamenal, že bodová mutace nevyhnutelně ovlivní dvě až tři aminokyseliny.

179. Když byla tato myšlenka představena, krásně vyřešila problém čtecího rámce zredukováním 64 kodonů na 20 aminokyselin, a to matematicky uspokojivě – a byla zcela v souladu s veškerými známými daty.
180. Ale i přesto byla chybná.
181. Během několika málo let se ukázalo, že syntetická RNA složená výhradně z AAA (tuto možnost Crick zapověděl) se přese všechno kóduje pro aminokyselinu lyzin a že se může přeměnit na bílkovinný polymer, složený výhradně z lyzinu.
182. Jak měli experimentátoři postupem času k dispozici čím dál pokročilejší vybavení, dalo postupně několik skupin výzkumníků v polovině 60. let dohromady skutečný kód.
183. Po vytrvalých kryptografických snahách o prolomení kódu se dostavilo zklamání, neboť skutečnost je očividně chaotická.
184. Matematicky elegantní řešení se ani zdaleka nekonalo, kód je jednoduše degenerovaný (což jinak řečeno znamená: plný nadbytečnosti).
185. Trojice aminokyselin je zakódovaná celkem šesticí rozdílných kodonů, ostatní jen jedním nebo dvěma.
186. Všechny kodony mají i své uplatnění, kdy tři říkají „zastav se u nás“, zatímco všechny ostatní se kódují na aminokyseliny.
187. Zdálo se, že chybí jak krása, tak pořádek; byla to skutečně dokonalá zbraň proti myšlence, že právě krása je klíčem k vědeckému poznání.
188. Dokonce se ani nezdálo, že by panoval nějaký zvláštní konstrukční řád, který by fungování kódu objasňoval – mezi aminokyselinami a jednotlivými kodony neexistovala žádná silnější chemická či fyzická spojení.
189. Crick onu neuspokojivou podobu kódu nazval „zamrzlou pohromou“ a většina ostatních mu mohla jen dát za pravdu.
190. Byla zamrzlá, jak prohlásil, protože jakékoli její narušení – rozmrazení kódu – by mělo závažné následky.
191. Jedna bodová mutace změní tu či onu aminokyselinu, ale jakákoli změna v samotném kódu by znamenala katastrofální změny úplně ve všem.
192. Je to jako rozdíl mezi občasným překlepem v knize, který na významu nic moc nemění, a proměnou celé abecedy na nesrozumitelné klikyháky.

193. Jakmile by se to potvrdilo, pokračoval Crick, byla by veškerá další manipulace s kódem jistě zakázána pod trestem smrti; a tento názor je mezi biology značně rozšířený i dnes.
194. Ale to, že kód měl charakter „pohromy“, představovalo pro Cricka další problém.
195. Proč jen jedna pohroma, proč ne hned několik?
196. Je-li povaha kódu libovolná, neplynul by z žádného kódu relativně větší užitek než z jakéhokoli jiného.
197. Nebyl by žádný důvod pro existenci „selektivního bodu“, v němž by jedna z verzí kódu měla, jak řekl Crick, „takovou selektivní výhodu nad všemi svými konkurenty, že se jí jako jediné podařilo přežít“.
198. Jestli ale žádný takový bod neexistoval, přemýšlel dál Crick, proč v různých organismech neexistovalo několik různých kódů?
199. Nabízí se odpověď, že všechny organismy na Zemi mají společného předka, jehož kód už byl daný.
200. Filozofičtěji řečeno, život na Zemi vznikl jen jednou jedinkrát, což této události dodalo nádech jedinečnosti, nepravděpodobnosti a snad až bizarnosti.
201. Pro Cricka z toho vyplývalo, že došlo k zavlečení – k jakémusi jednorázovému naočkování.
202. Život, uvažoval, byl na Zemi „zaset“ jako bakteriální klon, pocházející z jediného mimozemského organismu.
203. Šel ještě dál a vyslovil domněnku, že bakterie úmyslně „vysela“ z hvězdné lodi vyslané k Zemi jakási mimozemská inteligence – tuto myšlenku nazval „řízená panspermie“.
204. Téma dále rozvinul v knize *Life Itself* neboli *Sám život*, která vyšla v roce 1981.
205. Jak se ve vynikajícím Crickově životopise vyslovil Matt Ridley: „Obsah toho díla mnohé udivil.“
206. Sám velký Crick píše o mimozemských formách života, které z hvězdné lodi osévají vesmír?
207. Popletly mu snad úspěchy hlavu?“
208. Zda ona kódová pohroma ospravedlňuje tak mimořádný postoj, to už je věc názoru.
209. Samotný kód nepotřeboval žádné zvláštní výhody či nevýhody, aby prošel selektivním bodem: výběr výrazně zvýhodňující jakýkoli specifický rys nebo dokonce i tak

nepravděpodobná nehoda jako dopad asteroidu mohly vyhladit všechny klony až na jeden, který by logicky měl jen jeden kód.

210. Ať to bylo jakkoli, Crickovi se nepovedlo načasování.
211. Od začátku 80. let, tedy od doby, kdy Crick psal, jsme stačili zjistit, že kód života není ani zamrzlý, ani nejde o žádnou pohromu.
212. V kódu existuje skrytý systém, „kód v kodonech“ jenž o svém 4 miliardy let starém původu leccos vypovídá.
213. A dnes už víme, že kód zdaleka není žádnou zavrženíhodnou, kryptografy odsuzovanou šifrou, ale jedním vyvoleným kódem z milionu, schopným odolávat změnám a současně i popohánět proces evoluce.
214. Kód v kodonech!
215. V kódu ze 60. let byly odhaleny různé pravidelnosti, ale většinou je šlo opomíjet s tím, že jde sotva o víc než o jakousi kuriozitu, statistickou chybu, jak to ostatně dělal i sám Crick.
216. Dokonce, i když se přihlédlo ke všem najednou, nezdálo se, že by jejich uspořádání dávalo smysl.
217. Proč tomu tak bylo, to je dobrá otázka, kterou zodpověděl kalifornský biochemik Brian K. Davis, jenž se o původ genetického kódu dlouhodobě zajímá.
218. Davis poznamenává, že zájem o původ kódu rozptýlila samotná idea „zamrzlé pohromy“: proč by kdo měl zkoumat pohromu?
219. Pohromy se prostě stávají.
220. Kromě toho podle Davise ještě onu hrstku výzkumníků, jejichž zájem přesto neupadl, svedla špatným směrem převládající myšlenka prvotní polévky.
221. Kdyby kód vzešel z polévky, pak by měl mít původ v molekulách, k jejichž vzniku by ve fyzikálních i chemických procesech v polévce docházelo nejpravděpodobněji.
222. A to by znamenalo, že základ kódu tvořilo pevné jádro aminokyselin a že ty další se přidaly až později.
223. Tato teorie byla právě tak pravdivá, aby její důkazy byly sice matoucí, ale přesto trýznivě nadějně.
224. Jen pokud pojmem kód jako produkt biosyntézy – tedy produkt buněk, schopných tvorby vlastního stavebního materiálu z vodíku a oxidu uhličitého – začnou všechny pravidelné vzorce dávat smysl.
225. A co že ty nepolapitelné vzorce vlastně jsou?

226. Ke každému písmenu tripletového kódu se pojí odlišný pravidelný vzorec.
227. Ten u prvního písmena je nejvýznamnější, neboť souvisí s procesem, kterým se jednoduchý prekurzor přemění na aminokyselinu.
228. Jeho podstata je natolik překvapivá, že si zaslouží alespoň stručnou zmínku.
229. V dnešních buňkách se aminokyseliny vytvářejí sérií biochemických kroků, které začínají u několika různých jednoduchých prekurzorů.
230. Překvapivé je to, že mezi prvním písmenem třípísmenného kodonu a těmito jednoduchými prekurzory existuje spojení.
231. Všechny aminokyseliny vytvořené z prekurzoru zvaného pyruvát tak sdílejí stejné první písmeno v kodonu – v tomto případě písmeno T.
232. Příklad pyruvátu využívám proto, že jsme na tuto molekulu narazili už v první kapitole.
233. Může vznikat v hydrotermálních průduších z oxidu uhličitého a vodíku, které jsou katalyzovány průduchovými minerály.
234. Ale pyruvát v tomto směru není ojedinělý.
235. Veškeré prekurzory předcházející aminokyselinám jsou součástí niterného biochemického procesu všech buněk, Krebsova cyklu, a k jejich vytváření by mělo docházet v druhu hydrotermálních průduchů popsaném v první kapitole.
236. Z toho lze, prozatím ještě na vcelku chatrných základech, které ale brzy posílí, odvodit, že mezi hydrotermálními průduchy a prvním písmenem tripletového kódu je spojitost.
237. A co druhé písmeno?
238. Zde je spojovacím článkem stupeň rozpustnosti či nerozpustnosti aminokyseliny ve vodě, jiným slovem její hydrofobnost.
239. Hydrofilní aminokyseliny se ve vodě rozpouštějí, zatímco hydrofobní aminokyseliny jsou nemísitelné a rozpouštějí se namísto toho v živočišných či rostlinných tucích, jako jsou tukové buněčné membrány.
240. Aminokyseliny lze roztřídit do stupnice začínající na „silně hydrofobní“ a končící na „silně hydrofilní“, a právě tato stupnice má vztah k druhému písmenu tripletového kódu.
241. Pět ze šesti nejhydrofobnějších aminokyselin má uprostřed písmeno T, zatímco všechny nejhydrofilnější mají jako prostřední písmeno A.
242. Ty mezi tím tam mají buď G, nebo C.

243. Podtrženo sečteno lze říct, že mezi prvními dvěma pozicemi každého kodonu a kódovanou aminokyselinou panují silné deterministické vztahy, ať už je příčina jakákoli.
244. V posledním písmenu spočívá zmiňovaná degenerace, přičemž osm aminokyselin je (a je to skutečně půvabný pojem) čtyřnásobně degenerovaných.
245. Zatímco většina lidí si pod „čtyřnásobně degenerovaným“ představí potácejícího se opilce, který se tak tak zvládne postupně zhroutit do čtyř různých stok, biochemici tím myslí jen to, že třetí písmeno kodonu nenese žádnou informaci: nezáleží na tom, která báze na této pozici je, protože všechny čtyři možnosti kódují stejnou aminokyselinu.
246. Například u glycinu, kódovaného trojicí GGG, může být poslední G bez obav zaměněno za T, A nebo C – všechny trojice jsou tak jako tak kódem pro glycin.
247. Degenerovanost kódu ve třetím písmenu má několik zajímavých důsledků.
248. Už jsme zaznamenali, že dubletový (dvojmístný) kód může kódovat 16 ze 20 různých aminokyselin.
249. Pokud vyřadíme 5 nejsložitějších aminokyselin (takže nám jich zbude 15 a jeden zastavovací kodon), vzorce spojené s prvními dvěma písmeny kódu se stanou ještě významnějšími.
250. Mohlo by to tedy být tak, že prvotní kód býval dubletový a že až později se rozšířil na kód tripletový, a to prostřednictvím „lapaní kodonu“; aminokyseliny mezi sebou o třetí písmeno soutěžily.
251. Pokud by to platilo, pak by ty nejstarší aminokyseliny měly v „zabírání“ trojmístných kodonů „neférovou“ výhodu, a zdá se, že to tak i platí.
252. Například 15 aminokyselin, nejpravděpodobněji kódovaných raným dubletovým kódem, si mezi sebou rozebralo 53 ze 64 možných trojic, v průměru tedy na jednu aminokyselinu připadá 3,5 kodonu.
253. Oproti tomu 5 „pozdějších“ aminokyselin nasbíralo jen 8 kodonů, průměrně tedy pouhých 1,6.
254. Skutečně se zdá, že kdo dřív přijde, ten dřív mele.
255. Připusťme teď možnost, že kód byl původně dubletový, nikoli tripletový, a kódoval celkem 15 aminokyselin (plus jeden „zastavovací“ kodon).
256. Tento raný kód se zdá být téměř beze zbytku deterministický, jinak řečeno je určen fyzikálními a chemickými faktory.

257. Pravidla, že první písmeno souvisí s prekurzorem a že druhé písmeno se pojí s hydrofobností aminokyseliny, připouštějí jen minimum výjimek.
258. Je zde jen nepatrný prostor pro náhodu a fyzikální pravidla neponechávají ničemu volnost.
259. Ale se třetím písmenem je to jinak.
260. Díky jeho flexibilitě zde byl prostor pro působení náhody, a přirozený výběr tak dostal možnost kód „optimalizovat“.
261. Tak každopádně zněla radikální teze dvou anglických molekulárních biologů, Lawrence Hursta a Stephena Freelanda, zformulovaná ve druhé polovině 90. let.
262. Tato dvojice se dostala na první stránky vědeckých časopisů, když porovnála genetický kód s miliony kódů, náhodně vygenerovaných počítačem.
263. Vzali v potaz škody napáchané bodovými mutacemi, při nichž se jedno písmeno kodonu mění za jiné.
264. Který kód, tázali se, dovedl takovým bodovým mutacím nejlépe čelit, ať už zachováním původní podoby, nebo nahrazením měněné aminokyseliny jinou, podobnou?
265. Zjistili, že skutečný genetický kód je překvapivě odolný vůči změnám: bodové mutace často zanechají sekvenci aminokyselin neporušenou, a i když dojde ke změně, bývá kompenzována fyzicky podobnou aminokyselinou.
266. Hurst s Freelandem vlastně prohlásili, že genetický kód je lepší nežli milion jiných, náhodně vygenerovaných kódů.
267. Kód zdaleka není jen výsledkem zaslepeného kryptografického poblouznění Matky přírody – je doslova jedním z milionu.
268. Nejenže je odolný vůči změnám, pokračovali, ale omezováním katastrofálních následků přeci jen proběhnuvších změn kód ve skutečnosti urychluje evoluční proces: je logické, že pokud následky mutací nejsou katastrofální, je pravděpodobnější, že jsou prospěšné.
269. Kromě zásahu vyšší moci existuje pro optimalizaci jen jediné vysvětlení, a tím je proces přirozeného výběru.
270. V tom případě se kód života musel vyvinout.
271. Množství nevýznamných variací v „univerzálním“ kódu mezi bakteriemi a mitochondriemi jistě ukazuje, že kdyby nic jiného, kód se vyvíjet může, přinejmenším za výjimečných okolností.
272. Ale stejně jako Crick se můžete ptát, jak se mění, aniž by způsobil katastrofu?

273. Odpověď zní: odděleně.
274. Je-li aminokyselina kódována čtyřmi nebo dokonce šesti různými kodony, některé bývají využívány častěji než ostatní.
275. Ty málo používané kodony je prakticky možné přidělit jiné (i když pravděpodobně podobné) aminokyselině bez katastrofálních následků.
276. A tak se kód vyvíjí.
277. Vzato kolem a kolem, „kódem v kodonech“ je myšlen fyzický proces, původně související s biosyntézou a rozpustností aminokyselin, následovanými expanzí a optimalizací.
278. Otázka zní, u kterého druhu fyzického procesu se přirozený výběr projevil nejdříve?
279. Odpověď je nejistá a v otázce se skrývá několik obtížných překážek.
280. Jednou z těch nejstarších je problém vejce nebo slepice vztažený na DNA a bílkoviny.
281. Spočívá v tom, že DNA je víceméně inertní a i k tomu, aby se mohla sama replikovat, potřebuje určité bílkoviny.
282. Na druhou stranu určité bílkoviny se nestávají určitými náhodou.
283. Vyvíjejí se prostřednictvím přirozeného výběru, a aby k tomu mohlo docházet, musí být jejich stavba jednak dědičná a jednak nestálá.
284. Bílkoviny nejsou samy sobě žádným dědičným vzorem: kóduje je DNA.
285. A tak se bílkoviny nemohou vyvíjet bez DNA a DNA se nemůže vyvíjet bez bílkovin.
286. Pokud by se jedno nemohlo vyvíjet bez druhého, pak by nikdy nemohl začít přirozený výběr.
287. Poté, uprostřed 80. let, přišlo nečekané zjištění, že RNA působí jako katalyzátor.
288. RNA jen zřídka vytvoří dvojšroubovici, namísto toho utváří složitě tvarované molekuly, které se zapojují do katalýzy.
289. RNA tak nekonečnou smyčku přerušuje.
290. V hypotetickém „světě RNA“ přebírá roli jak bílkovin, tak DNA a spolu s ještě mnoha dalšími reakcemi funguje jako katalyzátor vlastní syntézy.
291. Najednou už kód nemusel vycházet jen z DNA: mohl vzniknout z přímých interakcí RNA s bílkovinami.
292. To dávalo smysl s přihlédnutím k fungování moderních buněk.

293. V dnešních buňkách nedochází k žádným přímým interakcím mezi DNA a aminokyselinami, ale během bílkovinné syntézy jsou mnohé základní reakce katalyzovány enzymy RNA, zvanými ribozomy.
294. Pojem „svět RNA“ poprvé použil Watsonův kolega z Harvardu jménem Walter Gilbert v jednom z nejčtenějších článků všech dob časopisu Nature.
295. Ta myšlenka měla na obor úžasný vliv a pátrání po tajemství kódu života se přesunulo od otázky „jak DNA kóduje bílkoviny“ k „jaké interakce musely proběhnout mezi RNA a aminokyselinami“.
296. Odpověď však ještě ani zdaleka nebyla zřejmá.
297. Vzhledem k nadšenému zaujetí světem RNA je možná překvapivé, že katalytické vlastnosti menších fragmentů RNA byly z větší části přehlíženy.
298. Pokud dovedou velké molekuly RNA katalyzovat různé reakce, je pravděpodobné, že malé fragmenty – jednotlivá „písmena“ nebo dvojice „písmen“ – mají také katalytické schopnosti, i když ne tak silné.
299. Nový výzkum obávaného amerického biochemika Harolda Morowitze, spolupracujícího s molekulárním biologem Shelleyem Copleym a fyzikem Erikem Smithem, přesně na tuto možnost ukazuje.
300. Jejich myšlenka může být chybná, ale domnívám se, že právě po takovém druhu teorie bychom se ve snaze objasnit původ kódu života měli poohlížet.

PŘÍLOHA č. 4: Jazykový materiál excerpovaný ze společenskovedního textu.

SLAMĚNÍK, I. *Emoce i interpersonální vztahy.*

Praha: Grada Publishing, a.s., 2011.

kapitola: Emoce v interpersonálních vztazích

1. Emoční výraz sděluje informace o prožívaných emocích vysilatele, jeho záměrech chování a vnímání vztahu s druhou osobou, ale také o světě mimo vztah a usnadňuje tak koordinaci případné společné reakce na okolní události a situace (např. ohrožení).
2. Vyvolávání emoční odpovědi v interakcích může mít zdvořilostní podobu, souhlasnou i odmítavou, může vzbudit soucit či empatii.
3. Pobídky prostřednictvím emočního výrazu směřují k očekávanému chování, obvykle ve smyslu potvrzení sdělovaného významu (např. dítě si projevením radosti žádá o další laskání).
4. Projevy emocí v interakcích ovšem podléhají regulaci, která závisí na tom, jak jiní lidé ocení jedincovo prožívání a jeho výraz.
5. Adekvátní emoční chování je v sociální situaci jinými oceňováno, nepřiměřené chování vyvolává odmítavé reakce a je podnětem k přehodnocení regulace emocí.
6. U negativních emočních projevů může odmítavá reakce okolí vyvolat podrážděnost a její zvládnutí jedincem zhoršit.
7. Podle Grosse a Thompsona (2007) je regulace emocí v sociálních vztazích jedním ze znaků civilizace.
8. Jsme vystaveni sociálním požadavkům a tlakům, jak emoce prožívat a vyjadřovat.
9. Emoce facilitují i inhibují interpersonální interakce, mohou jim prospívat stejně jako škodit, když jsou projeveny v nevhodnou chvíli nebo v nevhodné intenzitě.
10. Emoční výraz má důležité sociální důsledky a může dramaticky změnit probíhající interakci.
11. Eisenberg et al. (2000) hovoří v této souvislosti o sociální kompetenci, kdy optimální regulace emocí znamená širokou variabilitu přizpůsobení emocí dané situaci.

12. Schopnost regulovat emoce přináší ve vztazích pozitivní výsledky, zatímco nízká kontrola (zejména negativních emocí) napovídá o malé sociální kompetenci a potížích v sociálních vztazích.
13. Rimé (2007) dokládá svými výzkumy, že v interpersonálních vztazích podléhají emoce regulaci ve smyslu jejich sdílení.
14. Vyjádřeným prožíváním emocí aktér informuje partnera, jaká událost nastala, a očekává odezvu.
15. Událost, kterou aktér prožil a jiné osobě sděluje okolnosti, které vedly k vyvolání emoce, je druhou osobou emočně sdílena v 80–95% případů (Rimé, 2007 a jiné jeho práce).
16. Podle tohoto autora jsou společně prožívány události vyvolávající strach, hněv nebo smutek, stejně tak jako štěstí nebo lásku.
17. V poněkud menší míře jsou sdíleny emoční události vyvolávající stud a vinu.
18. Sdílení emocí je vyšší a trvá delší dobu, když nastane bezprostředně po emoční události a nemusí být typické jen pro těsné vztahy.
19. Trvání emočního stavu, resp. jeho odeznění, závisí také na intenzitě vyvolané emoce.
20. Emoční prožívání pozitivní i negativní vyvolává ve vztahu proces sociálního sdílení.
21. U pozitivních emočních událostí není regulační úsilí orientováno na redukci prožívané emoce, ale naopak na snahu udržet, podporovat a prodloužit její prožívání jak je to jen možné.
22. Sdílené prožívání přispívá k psychické pohodě jedinců v interakci, překračuje bezprostředně přínosnou hodnotu dané události (tj. působí dlouhodoběji) a posiluje sociální pouto.
23. U negativních emočních událostí se regulace soustřeďuje na zmírnění intenzity prožívání, na redukci negativních důsledků, zvládnutí situace a zkrácení doby negativního prožívání.
24. Ovšem i negativní emoce posilují sociální svazky (podrobněji viz níže), ale hlavně jiní lidé výrazně působí na regulaci prožívání jedince.
25. Rimé (2007) dále upozorňuje na to, že pozitivní události jsou ukládány do paměti a že lidé jsou motivováni k jejich dalšímu sociálně sdílenému prožívání, kdy se jejich

- efekt umocňuje a dál zhodnocuje a kdy jejich opětné prožívání zvyšuje těsnost vztahu a přispívá k psychické pohodě.
26. Opětovný výskyt negativních událostí vyvolává zjevnou averzi vůči nim doprovázenou negativními emocemi a snahu vyhnout se sdílení těchto negativně působících událostí.
 27. U velmi těsných vztahů prožívání např. smutku druhé osoby je ovšem dokladem empatie, podpory, zájmu či pochopení partnera, bez ohledu na vlastní negativní prožitky.
 28. Proč lidé v interakcích vyjadřují vlastní emoce a sdílí emoce jiných?
 29. Rimé (2007, s. 476) na základě rozboru čtyř studií shrnuje několik motivů: potřebu dát průchod emocím (ulevit si, ventilovat emoce), získat podporu a pomoc, hledat porozumění, získat pozornost a udělat dojem na druhé, vyjádřit blízkost druhé osobě (otevřít se) s cílem posílit vztah, informovat ji o svém stavu, vyjádřit nebezpečí či ohrožení v dané situaci, pobavit druhého, dát najevo empatii, v opakujících se situacích projevit stejné emoce jako výraz sdílené zkušenosti.
 30. Otázku si ovšem můžeme položit i s opačným znaménkem: proč lidé v interakcích nevyjadřují vlastní emoce a nesdílejí emoce jiných.
 31. Důvodů je zjevně rovněž více.
 32. I v těsných vztazích nemusí být sdělovány emoce, za které se lidé stydí (např. dojetí, zklamání), může to být obava z nepochopení okolností emoční události, „nenaladění“ druhého pro přijetí a pochopení emočního stavu aktéra, nesoulad zájmu a hodnot.
 33. U povrchních vztahů je hlavním důvodem neochota sdělovat emoce jako výraz nepatřičného sebeodhalování a pro sdílení emocí druhého (snad s výjimkou silně negativně emočních událostí) je to neochota emočně do druhého investovat.
 34. Obecně ovšem platí, že emočním událostem jsme otevření a potřeba reagovat na ně či sdílet emoce druhých vzrůstá s intenzitou emočních událostí a že emoční vnímavost je výsledkem socializace.
 35. Bez odezvy nezůstávají např. tragické dopravní nehody, živelné pohromy, rozsáhlé teroristické útoky, dramatické příběhy, výjimečné výkony apod.
 36. Tyto události, o kterých třeba jen slyšíme, prožíváme intenzivně, ačkoli se dotýkají lidí neznámých.

37. Důvodem je většinou soucítění a schopnost představit si, že by se takové události mohly týkat nás samotných nebo našich blízkých.
38. V případě osob i jen v minimální těsnosti vztahu, které byly nebo jsou vystaveny dramatickým okolnostem, se zvyšuje míra prožívání a zároveň potřeba vyjádřit emoce i gesty, jako dotyky, obětím, polibky.
39. Není výjimkou, že u silných emocí jsou zcela potlačeny verbální projevy a nahrazeny jsou projevy neverbálními.
40. Těsné vztahy se mimo jiné vyznačují emoční otevřeností a potřebou sdílet emoce.
41. Jestliže jeden z partnerů prožívá nějakou emoci, má potřebu ji sdílet s druhou osobou.
42. Vypráví nejen o tom, co prožívá, ale také o události, která emoci vyvolala.
43. Motivem je potřeba podělit se o prožitek, ale zároveň očekávání, že druhá osoba vyjádří porozumění a bude emočně adekvátně reagovat.
44. Pokud se tak nestane, prožívá jedinec zklamání.
45. Příčinou může být nepochopení situace druhých, ale také jeho nevnímavost či nepřístupnost v důsledku vlastních, většinou v danou chvíli odlišných starostí, zájmů, potřeb, cílů.
46. Přijetí emočního podnětu druhou osobou nastoluje emoční souznění, které v případě pozitivních emocí může vést k jejich stupňování s každým emočním projevem a stává se svědectvím o vzájemné empatii.
47. Podobně je tomu u negativních emocí, kdy ale sdílení negativně zabarvených prožitků naopak vede k jejich utlumení.
48. Sdílená emoční reakce (spontánní i předstíraná) je obvykle partnerem v méně těsných vztazích přijímána jako sociálně očekávaný akt, jako naplnění normy chování v interakcích, v těsných vztazích je především výrazem pochopení a podpory partnera, prostředkem k posílení svazku.
49. Obzvláště při zvládání událostí vyvolávajících negativní emoce u jednoho z partnerů je sdílená emoční reakce druhého partnera prostředkem zabraňujícím nebo alespoň snižujícím případně rozkolísání vztahu a odcizení partnerů.
50. Sdílení negativní emoce druhého mu navíc ulehčuje zvládnout událost, která ji vyvolala, přispívá k zachování jeho sebepojetí a nabytí emoční rovnováhy.

51. Lidé vyhledávají a navazují těsné vztahy s lidmi přibližně stejné fyzické i osobní atraktivitu a socioekonomického statusu, protože je spojuje stejné nebo podobné vidění světa a vzájemně se tím odměňují.
52. To zároveň znamená, že podobné vidění světa je provázeno podobnými emočními reakcemi.
53. Případná regulace emocí je tak řízena snahou o jejich sblížení a tím také posílení těsnosti vztahu.
54. Vyjadřování podobných emocí jako osoba blízká nebo osoba, se kterou se chceme sblížit, je projevem náklonnosti k ní; platí stejně tak opačně, že vyjadřování odlišných či až protikladných emocí znamená tendenci k zachování odstupu či vzdalování se jiným lidem.
55. Anderson a Keltner (2004) vyslovili hypotézu o emoční konvergenci, podle které se s dobou trvání těsného vztahu sblížují emoční reakce.
56. Sbližování emocí je pro jedince ve vztahu přínosné ze tří důvodů.
57. Emoční podobnost koordinuje pozornost, myšlenky a chování a napomáhá tak společnému prožívání různých událostí, jejichž zvládnutí jedincem by bylo obtížnější.
58. Když dva lidé pociťují podobné emoce, jsou schopni lépe vzájemně si rozumět; snadněji se vžívají do vidění světa druhého a mohou tak přesněji vzájemně predikovat chování a koordinovat interakce.
59. Lidé se cítí těsněji spojeni a spokojenější s těmi, kdo prožívají podobné emoce; emoční podobnost zvyšuje soudržnost a solidaritu, zatímco emoční rozdílnost zvyšuje nespokojenost a pravděpodobnost konfliktu.
60. V těsných vztazích lidé spolu většinou tráví hodně času a střetávají se s různými emočními událostmi, které vytvářejí možnost pro sblížování emočních reakcí.
61. Dochází-li k emočnímu sblížení při společně prožívaných událostech, znamená to zároveň názorovou blízkost projevující se v podobném hodnocení situace.
62. Emoční sblížení je pak doložitelné tím, že partneři reagují stejně či podobně na tuž událost, aniž sledují emoční výraz druhého.
63. Longitudinální studie Andersona a Keltnera (2004, s. 148) potvrzuje, že u romantických vztahů po šesti měsících známosti a s odstupem dalších šesti měsíců nastává významná konvergence u pozitivních, negativních i souhrnně všech emocí (podobně je tomu i u přátel stejného pohlaví).

64. V těsných vztazích s postupem času se emoční reakce sblíží a upevňují a přenášejí se i mimo vztah, aniž si toho lidé musí být vědomi.
65. Emoční konvergence se stává dobrým ukazatelem těsnosti vztahu.
66. Jiný výzkum Andersona a Keltnera (2004) zjistil, že páry, které byly na počátku emočně blízké, vykazovaly o šest měsíců později uspokojení ze vztahu a větší emoční konvergenci, zatímco páry na počátku vykazující nízkou emoční podobnost se po šesti měsících většinou rozpadly.
67. Páry, jejichž vztah přesto přetrval, však vykazovaly emoční konvergenci.
68. Emoční konvergence se může vyvíjet dvěma odlišnými způsoby (Anderson, Keltner, 2004, s. 152).
69. Může probíhat jako symetrický proces, kdy oba partneři se v průběhu času ovlivňují rovnocenně.
70. Proces sblížování tak skončí na průměru výchozích pozic.
71. Druhý způsob má asymetrickou podobu a vyznačuje se tím, že jeden z partnerů se více přizpůsobuje druhému, více mění své emoční reakce.
72. Tento asymetrický proces emoční konvergence nastává tehdy, když jeden z partnerů je vlivnější nebo disponuje větší sociální mocí (ve smyslu možnosti poskytovat odměny a tresty).
73. Ukazuje se, že asymetrická emoční konvergence se vyskytuje nejen u romantických, ale také přátelských a rodinných vztahů a rovněž ve skupinách (Anderson, Keltner, 2004).
74. Emoční sblížení významně přispívá k uspokojení ze vztahu a jeho trvání.
75. To se týká především těsných vztahů všech druhů, ale i skupinových vztahů.
76. Emoční podobnost je tak další komponentou, která vedle podobnosti postojové a hodnotové, osobnostní či socioekonomického statusu rozhoduje o přitažlivosti partnerů a jejich snaze udržet vztah.
77. Lze také říci, že lidé si vybírají partnery s blízkými emočními reakcemi, kteří jsou pro ně atraktivnější než lidé s odlišnou emocionalitou.
78. Přesto nelze absolutizovat pozitivní přínos emoční blízkosti pro těsné vztahy.
79. Škodlivost spíše než prospěšnost je zřejmá u extrémní konvergence, kdy např. lidé depresivní nebo úzkostní významně ovlivní své partnery tímto směrem převažujícího prožívání.

80. Vzájemná emoční závislost se stává velmi silnou, a pokud se mezi partnery rozvine závazek, je obtížné se z ní vymanit.
81. Frijda (1986, 1988) považuje za jeden z nejdůležitějších znaků emocí navození připravenosti jednat, a to jako excitaci nespécifikovanou ve způsobu jednání a excitaci se zjevným záměrem jednat určitým způsobem.
82. Emoční událost může případně změnit zaměření již existující excitace, která se přenesse do nové situace.
83. Excitační potenciál se může sčítat v případě pozitivních i negativních emocí, tj. když stávající emoční naladění je vystaveno nové události stejného emočního ladění.
84. Hněv např. může být posílen při výskytu další negativní emoční události, stejně tak radost může zesílit při výskytu pozitivně laděné nové události.
85. Stávající emoční stav ale může být redukován výskytem události s opačným emočním nábojem, kdy radost „zkalí“ nepříjemná zpráva, naopak např. smutek se může zmírnit při pozitivní zprávě.
86. Aplikováno na interpersonální vztahy při odhlédnutí od partnery společně prožívané situace to znamená, že prožívaná a vyjadřovaná emoce jednoho z nich se pro druhého stává emoční událostí navozující stav připravenosti reagovat.
87. Odpověď partnera bude záviset na jeho emočním stavu, na podněcující emoci a charakteru interpersonálního vztahu.
88. Tyto souvislosti jsou důležité zejména u projevených negativních emocí v těsných vztazích.
89. V případě hněvu, obvykle spojovaného s obviňováním jiného člověka nebo jiných osob za vzniklou situaci, může partner sdílet emoční stav druhého a dávat mu tak najevo svou podporu, ale může také mírnit projevy této emoce.
90. Jestliže partner prožívá lítost či smutek, je to pro druhého partnera emoční událost, která může vést ke sdílení emoce, ale může být také impulzem k rozebrání situace a vysvětlení, že událost není tak dramatická, jak se jeví.
91. Sdílení emoce a poskytnutí útěchy posilují pouto mezi dvěma lidmi, přičemž na straně povzbuzujícího jde často o značnou psychickou investici.
92. Prožívání druhého člověka zejména v těsných vztazích tak vyvolává stav připravenosti reagovat určitým způsobem v závislosti na vyhodnocení situace.

93. Očekávání partnera se přitom zaměřuje na pochopení, porozumění, podporu a emoční shodu nebo alespoň blízkost.
94. Vedle jednostranně sdělovaných emocí jedním z partnerů jde také o sdílení emocí ve společně prožitých událostech.
95. Společná přítomnost partnerů v emoční situaci ovlivňuje intenzitu jejich prožívání.
96. Příjemné situace za přítomnosti jiné osoby zvyšují radost obou partnerů (zvláště v těsném vztahu), zatímco společná účast při negativně laděné události snižuje smutek obou osob.
97. Mnozí autoři připisují emocím komunikační funkci; např. Parkinson (1996, s. 676) při zdůrazňování sociální povahy emocí poukazuje na to, že hlavním rysem emocí je jejich komunikační funkce a že emoce proto mohou být nahlíženy jako forma komunikace, ve které si vytváříme hodnotící reprezentaci o druhých.
98. Emoční komunikace je důležitá pro uchování všech sociálních vztahů, protože usnadňuje koordinaci vzájemně prospěšných aktivit, posiluje svazky, napomáhá identifikovat potenciální rozpory, přináší uspokojení z těsných vztahů (Reis, Collins, Berscheid, 2000, s. 857).
99. Podívejme se podrobněji na to, co je sociální komunikace, jak probíhá a jakou podobu má emoční komunikace.
100. „Přirozeným východiskem sociální komunikace je komunikace meziosobní.
101. Spočívá v tom, že člověk sděluje něco o něčem druhému člověku.
102. Taková meziosobní komunikace je aktem současně individuálním i společenským“ (Janoušek, 1968, s. 43).
103. „Komunikace je komplexním jevem, zahrnujícím psychické, jazykové a sociální, případně i další komponenty“ (Janoušek, 2007a, s. 51).
104. Průběh meziosobní komunikace analyzuje Janoušek na svém pojetí komunikačního aktu.
105. Na straně mluvčího (původce sdělení) vstupuje do komunikace jeho motivace, záměr, smysl sdělení pro mluvčího, rozhodování o podobě zprávy a způsob jejího zakódování, promluva s věcným obsahem sdělení.
106. Na straně příjemce jde o rozhodnutí o přijetí zprávy a její dekodování, smysl sdělení pro příjemce, odhad záměru mluvčího, efekt sdělení na příjemce včetně jeho motivace k odpovědi (Janoušek, 2007a, s. 51).

107. Janouškovo pojetí komunikace a komunikačního aktu považujeme za výjimečně vhodné pro analýzu emočního sdělování.
108. Nejprve však připomeňme, že – stejně v komunikaci jako takové – i zde platí, že jedinec sděluje něco sám o sobě samém, sděluje něco o objektu mimo partnera v komunikaci a sděluje něco příjemci samotnému.
109. Problémem je, že původce sdělení může zvolit pouze verbální prostředky (tj. bez emočního výrazu), kdy slovně vyjádří, co prožívá sám, ve vztahu k jinému objektu a ve vztahu k partnerovi, může zvolit pouze neverbální prostředky (emoční výraz chápáný v celé šíři) a může spojit verbální a neverbální prostředky sdělení.
110. Navíc u emočního výrazu má mimořádnou roli jeho spontánní či hrané vyjádření, což je podmíněno druhem vztahu, situací a sociokulturními zvyklostmi.
111. Všechny tyto aspekty se v reálném životě kombinují a prolínají, a mohou tak ztěžovat věrohodné vyhodnocení zprávy příjemcem.
112. Prvotní otázkou je, proč a s jakým záměrem původce sdělení něco sděluje o svém prožívání.
113. Jedna z hlavních příčin spočívá v tom, že chce upozornit partnera v interakci, o čem je připraven komunikovat, chce předurčit ráz komunikace.
114. V extrémní podobě např. prožívaného smutku není ochoten žertovat a spíše očekává, že partner se bude zajímat o příčiny tohoto stavu, případně mu vyjádří podporu, než aby poslouchal jeho případné stesky.
115. Stejně tak v opačném případě radostí či štěstí naznačuje, že je připraven k nezávazné komunikaci, ale také třeba k naslouchání partnerovi.
116. To platí spíše pro těsné vztahy; u povrchních či formálních vztahů (např. vztahu nadřízeného a podřízeného) se spíše očekává hraný emoční projev, který se bude řídit sociokulturními pravidly.
117. Za záměrem vyjádřit emoce vůči nějakému objektu za přítomnosti partnera může být potřeba dát průchod emocím (u negativních – úleva, u pozitivních – potěšení, obojí většinou spontánně), ale také hraný výraz, který má udělat dojem na druhého.
118. Sociální emoce (láska, nenávisť, žárlivost, vina aj. – viz kap. 13) mají z hlediska dopadu na partnera nejvýznamnější důsledky, ať už jsou vyjádřeny spontánně nebo hraně, verbálně či neverbálně.
119. Záměrem je potěšit nebo zranit partnera.

120. Smysl sdělení se vztahuje spíše k jazykovému vyjádření – v našem případě emočního stavu a vyjadřuje vztah motivu k cíli.
121. Ačkoli je mnoho sporů kolem smyslu a významu slov (znaků), považujeme smysl za vyjádření souvislostí (především subjektivně chápaných, tj. pro druhého nikoli nutně zřejmých) mezi významy.
122. Obecně řečeno, tytéž znaky a jejich významy lze uspořádat různým způsobem, který může mít (subjektivně i objektivně) smysluplné nebo smysluprosté vyznění.
123. Smysluplné může být pro původce, smysluprosté pro příjemce sdělení, což je samozřejmě častou příčinou nedorozumění.
124. Smysluplnost či nesmyslnost se týká věcného obsahu, uspořádanosti či neuspořádanosti jeho významové struktury.
125. Přeneseno na verbální sdělování o emočních stavech to může vypadat např. takto: „mám radost, co jsi dokázal/a“ – „dokázal/a jsi to, abys mi udělal/a radost“.
126. V obou případech se konstatuje stejný význam (dokázat – schopnost, radost – emoce), v obou případech se týká vztahu já a ty, ale smysl je odlišný.
127. V obou případech já jako původce zprávy oceňuji druhého, ale v prvním případě za jeho výkonnost jako takovou, ve druhém případě za jeho výkonnost orientovanou na mne, přičemž prožívám (ve druhém případě mohu a nemusím) radost.
128. Jako ne zcela smysluplné sdělení by pak mohlo znít: „on/a dokázal/a radost“.
129. Významy slov zůstávají zachovány, ale abychom takovému tvrzení (gramaticky správnému) dali smysl, budeme se ptát: kdo, komu, proč.
130. U emočního výrazu, který je sám o sobě nositelem většinou zřetelně identifikovatelného významu, určuje smysl kontext situace.
131. „Proč se usmívá, když situace je vážná“, opačně „proč se nesměje, když situace je humorná“.
132. Smysl emočního výrazu v těchto situacích je obtížně pochopitelný bez vysvětlení původce výrazu, přičemž jako partneři (účastníci, pozorovatele) nemůžeme vyloučit spontánní ani hraný emoční výraz.
133. Rozhodnutí o zakódování zprávy se vztahuje k tomu, jakým způsobem sdělit zamýšlený význam zprávy, tj. jestli s pomocí slov nebo neverbálními prostředky, přesněji řečeno emočním výrazem.

134. Není pochyb o tom, že emoční výraz je rychlejší (např. ušklíbnutí jako výraz opovržení), má silnější dopad na příjemce, protože je považován za spontánní projev a je vše vyjadřující.
135. Slovní vyjádření trvá delší dobu, je nebo může být přesnější a může případně přesněji „dávkovat“ míru emoce.
136. Specifičnost neverbální komunikace emocí oproti verbální komunikaci je v tom, že jejich spontánní vyjádření původcem i jejich dekodování příjemcem je snazší.
137. Spontánnost neverbální komunikace emocí nemusí být původcem plně uvědomovaná.
138. Specifičnost neverbální komunikace emocí je dále v tom, že hrané vyjádření emocí je pro původce obtížnější než jejich neverbální spontánní vyjadřování a možná i než verbální vyjádření hrané emoce.
139. Pro příjemce je neverbálně vyjadřovaná hraná emoce původce snáze dešifrovatelná než původcovo skutečné emoční ladění (to většinou zůstává skryté, nejasné, záhadné).
140. Patrně stejná složitost platí o příjemcově dešifrování původcovy hrané emoce verbálně vyjadřované a původcova skutečného emočního ladění.
141. Věcný obsah sdělení je souhrnem sdělovaných významů s nějakým záměrem, z hlediska původce sdělení smysluplným a zakódovaným ve verbální, neverbální či obojí podobě.
142. Z pohledu emocí (resp. jejich exprese) jakožto nástroje komunikace je důležité, že samy o sobě jsou nositeli významu vypovídající o původci.
143. Samy o sobě jsou většinou dobře rozlišitelné a identifikovatelné díky sociální a kulturní zkušenosti.
144. Složitější je situace, kdy verbální komunikaci provází výraz emocí.
145. Pokud jsou obě složky významově v souladu, nemívá příjemce problém s jejich vyhodnocením, pokud si odporují (nebo jsou až protikladné), nastává pro příjemce složitější úkol jejich výkladu.
146. Obvykle se za rozhodující považuje neverbální složka; např. sdělení „už tě nemiluji“ (vyslovené na základě nějakého malicherného důvodu) a provázené láskyplným výrazem, pohlazením či objetím, je vyjádřením škádlení, pošťuchování, žertování, které je specifickým způsobem vyznání lásky.

147. Komunikace emocí – ať už verbální či neverbální – může být v dané situaci buď ústřední, nebo doprovodná.
148. Jako doprovodná komunikace emocí vyjadřuje uspokojení nebo neuspokojení z průběhu dané ústřední komunikace a tím je jejím usnadňujícím nebo ztěžujícím činitelem.
149. Když je sdělení emocí v dané situaci ústřední, je jejím věcným obsahem především sama emoce; smysl jejího předávání a sdílení či nesdílení pro původce stejně jako smysl jejího přijímání a sdílení či nesdílení pro příjemce je emočně mocnější u obou účastníků.
150. Na straně příjemce musí nejprve proběhnout dekodování sdělení.
151. Předpokladem dekodování je znalost (obecně) znakové soustavy použité původcem.
152. V běžných podmínkách jde o znalost mateřského jazyka a kulturně vytvořených neverbálních výrazových prostředků.
153. Následuje fáze hledání smyslu sdělení pro příjemce, kdy jej považuje buď za smysluplné (rozumí mu), nebo za smysluprosté (nerozumí mu).
154. Pokud je sdělení pro příjemce smysluplné, klade si otázku po jeho záměru.
155. To je zřejmě kritický moment celého komunikačního aktu, který rozhoduje o efektu sdělení na příjemce a jeho reakci na zprávu původce.
156. Vrátime-li se k možným záměrům sdělování emocí původcem, může např. nastat situace, kdy původce sděluje příjemci svůj emoční stav, aby předurčil ráz komunikace.
157. Nepochopení tohoto záměru bude mít s největší pravděpodobností za následek, že nenastane emoční konvergence (očekávaná původcem třeba ve smyslu sympatie či empatie), ale rozpaky, rozladění, smutek s možnými negativními dopady na vztah ze strany původce.
158. Typickým rysem komunikace je přeměna rolí mezi původcem a příjemcem komunikačních aktivit, mezi mluvčím a posluchačem (Janoušek, 1968, s. 81).
159. Přeměna rolí nastane (ale nemusí, např. když nadřízený něco sdělí podřízenému ve formě příkazu) po vyhodnocení zprávy příjemcem a rozhodnutí o záměru vyslat původci rovněž sdělení.
160. Charakter této přeměny je výrazně závislý (obecně) na stavech účastníků komunikace, z pohledu naší problematiky na povaze interpersonálního vztahu.

161. Komunikaci chápeme v souladu s Janouškem jako výměnu významů.
162. Je třeba připomenout a zdůraznit, že každá vyjádřená emoce je nositelem významu, který je v interpersonálních vztazích adresován partnerovi.
163. Aby mohla emoční komunikace probíhat, je nezbytné sdílení významů, jež obsahují především emoční výrazy.
164. V této souvislosti je třeba dále připomenout, že – na rozdíl od jazykových prostředků – mohou být emoční výrazy víceznačné, že historický vývoj kultury určil nejen jejich podobu (subjektivně vnímanou jako senzorický obraz), ale také pravidla jejich užití.
165. V kapitole 7 o vývoji a socializaci emocí jsme již uvedli, že dítě dokáže (díky sociální zkušenosti) poměrně brzy rozlišovat jednotlivé emoční výrazy, nejprve u svých blízkých rodinných příslušníků.
166. S rozšiřující se sociální zkušeností je dokáže později rozpoznat i u méně blízkých či neznámých lidí a zpřesňuje jejich pojmenování.
167. To považujeme za základ emoční komunikace, spolu s regulací emocí.
168. Dítě se učí nejen rozpoznávat jednotlivé emoční výrazy, ale učí se také pravidlům jejich použití a míře expresivity.
169. Exprese emocí jako specifikum emoční komunikace předpokládá, že jsme schopni určit a sdílet význam vnímaného emočního výrazu.
170. Široký rejstřík zvláště výrazu tváře by ztratil své opodstatnění, kdybychom nebyli schopni stanovit jeho významy.
171. Na procesu zvýznamnění emočního výrazu se podílí vnímání, ale také paměť a myšlení.
172. Senzorický obraz jako výsledek vnímání je myšlenkově porovnáván s paměťově uloženými obrazy, které většinou jsou již spojeny s určitým významem přiřazeným na základě předchozích zkušeností ze sociálních interakcí.
173. Přesto se mohou významy měnit a posouvat, protože původce sdělení se rozhoduje o způsobu a míře emoční exprese v závislosti na sociálním kontextu, např. zda jde o osobu cizí, známou, kolegu, partnera v těsném vztahu, muže či ženu, zda jde o situaci na veřejnosti či v soukromí, o situaci intimní interakce apod.
174. V důsledku sociokulturní zkušenosti a požadavků jsme na jedné straně schopni rozpoznat emoci vyjadřovanou různým způsobem, na druhé straně jsme schopni, resp.

měli bychom být schopni, zvolit expresi v souladu s požadavky a zvyklostmi dané kultury.

175. Zvláště sociální konstruktivisté zdůrazňují, že výraz tváře je ukazatelem připravenosti k interakci či jejímu odmítnutí.
176. Z jejich pohledu není podstatné, co člověk prožívá, ale nakolik je připraven komunikovat s okolím.
177. V každodenních interakcích jsou tyto výměny emočního výrazu běžné a mohou být jak nástrojem komunikace, tak doprovodným jevem (např. úsměv spojený s napětím očekávaného vyjádření partnera slouží jako pobídka ke komunikaci a sděluje zájem o jeho vyjádření, úsměv jako podtržení nevážného obsahu verbálního sdělení nebo vyjádření radostí ze sdělovaného).
178. Dobře fungující emoční komunikace je nejen výrazem určité psychické zralosti, ale má podstatný vliv na průběh a trvání jakéhokoli vztahu a uspokojení z něj.
179. Pozitivní a negativní emoce (dobré a špatné – viz Baumeister et al., 2001) nemají v interpersonálních vztazích rovnocennou roli, jak by k tomu mohlo svádět přiřazení aritmeticky chápaných znamének plus a minus.
180. V každodenním životě velmi často posuzujeme události poněkud zjednodušeně jako příjemné a nepříjemné, pozitivně či negativně laděné, aniž si plně uvědomujeme jejich asymetrický vliv na fungování psychiky (viz též Frijda, 1988 a jeho zákon hédonické asymetrie).
181. Dobré emoce přijímáme rádi a samozřejmě, zatímco špatné emoce okamžitě alarmují organismus k jejich potlačení („vymazání“).
182. Z principu hédonismu se člověk vyhýbá nepříjemným událostem a naopak usiluje o prožívání příjemných událostí.
183. Špatné a dobré emoce jsou často chápány jako protikladné a symetrický vyrovnané ve svých důsledcích.
184. Pro vyrovnanou emoční bilanci však neplatí, že jedna špatná emoce je vyvážená jednou dobrou emocí.
185. K překonání jedné špatné emoce je obvykle zapotřebí několika dobrých emocí.
186. Baumeister et al. (2001) argumentují, že špatné emoce tak mají na jedince mnohem silnější dopad než dobré emoce, a poukazují na asymetrii vlivu pozitivních a negativních emocí, která byla opakovaně prokázána řadou empirických studií.

187. O silnějším vlivu špatných emocí svědčí také to, že jsou – na rozdíl od dobrých emocí, které jsou snadno zapomínány – dobře paměťově uchovávány.
188. Určitým způsobem to dokládá výzkum Finkenauera a Rimého (1998), kteří žádali respondenty, aby si vybavili důležité emoční události, které prožili ve vztahu k jiným lidem v poslední době.
189. Ve výpovědích byly uváděny dobré i špatné emoce, ale poměr přibližně 1 : 4 svědčí zřetelně o převaze vybavovaných negativních emocí.
190. Podobně Bless, Hailton a Mackie (1992) zjistili převahu paměťového uchování špatných oproti dobrým událostem.
191. Proto nepřekvapuje, že psychologická literatura věnuje až dvojnásobně více pozornosti negativním oproti pozitivním emocím, jejich porozumění a vlivu na jedince, ačkoli pozitivní emoce jednoznačně přispívají k psychickému zdraví a kvalitě života (Fredrickson, 1998).
192. Slovníkové analýzy emočních slov zároveň ukazují, že více slov existuje pro negativní než pozitivní emoce (např. Averill, 1980b; Russell et al., 1995; Slaměník, Hurychová, 2006; Van Goozen, Frijda, 1993 aj.).
193. Také ve výčtu základních emocí převažují emoce negativní a jejich popisy výrazu tváře jsou obsáhlejší a přesnější.
194. Negativní emoční stavy, ať už vyjádřené verbálně nebo neverbálně, poutají v mezilidských vztazích větší pozornost.
195. Ohrožují psychické zdraví jedince a jeho sociální vztahy.
196. Negativní emoce ve společnosti ohrožují její stabilitu vytvářením napětí a výbušných situací.
197. Dobré emoce jsou chápány jako něco pro jedince žádoucího, prospěšného, příjemného.
198. Naopak špatné emoce jsou nežádoucí, škodlivé, nepříjemné a zasahují psychiku jedince hlouběji a dlouhodoběji.
199. Srovnání vlivu pozitivních a negativních emocí přibližně stejné intenzity vůči neutrálnímu stavu ukazuje, že návrat do výchozího neutrálního stavu je mnohem obtížnější po prožití negativní emoce.
200. Zároveň často stačí další drobná negativně laděná emoční epizoda, aby významně umocnila (prohloubila) trvající záporný emoční stav.

201. Obecně platí, že lidé chtějí porozumět událostem, které se staly, připisují jim význam, hledají jejich příčiny.
202. Události posuzované jako negativní vyvolávají více pozornosti a více úsilí o jejich pochopení, než události posuzované jako pozitivní (např. Weiner, 1985).
203. Při porovnávání identifikace šťastné a vystrašené tváře se ukázalo, že vystrašený výraz tváře byl rozpoznán mnohem rychleji než usměvavá tvář (Oehman, Lundqvist, Esteves, 2001).
204. Jiné studie (např. Krull, Dill, 1998) poukazují však na to, že při posuzování smutného a radostného chování, je složitější a zdlouhavější identifikování smutného chování, protože lidé chtějí přijít také na příčiny tohoto chování.
205. V každém případě platí, že emočně negativně laděné události přitahují více pozornosti a jsou mnohem důkladněji kognitivně zpracovávány než události laděné pozitivně.
206. Asymetrii vlivu pozitivních a negativních emocí při utváření dojmu o druhé osobě zřejmě první popsal Anderson (1965), který poukázal na to, že výsledný dojem je sice určitým průměrem kladných a záporných vlastností, ale lidé připisují větší váhu negativním vlastnostem.
207. Ve výzkumu přitom použil vlastnosti, které měly od neutrálního bodu v obou směrech stejné škálové hodnoty.
208. Negativní vlastnosti, i při převaze dalších pozitivních vlastností, významně snižovaly celkový dojem o osobě, než by odpovídalo prostému průměru.
209. Je zřejmé, že negativní vlastnosti vyvolávají silnější emoční odezvu, která určuje výsledné hodnocení a dojem o druhé osobě.
210. Riskey a Bimbaum (1974) se zabývali vlivem špatného a dobrého morálního chování v interpersonálních vztazích.
211. Zjistili, že nemorální čin může být sotva vyvážen skutkem morálním.
212. Rovněž tito autoři dospívají k závěru, že dojem o druhé osobě je určován špatnými morálními činy a že dobré skutky mají mnohem menší vliv.
213. Zejména prvotní informace o špatných morálních činech jiné osoby jsou velmi snadně měněny a „obraceny“ novějšími kladně posuzovanými morálními skutky.
214. Asymetrii vlivu pozitivních a negativních emocí také dokládá problém regulace emočních stavů.
215. Lidé používají určité techniky k navození, udržení nebo ukončení emočních stavů.

216. Je známo mnohem více způsobů, jak se vypořádat s negativními emocemi než udržet pozitivní emoce (Baumeister, Heatherton, Tice, 1994; Tice, Baumeister, Zhang, 2004).
217. Potřeba odstranit nepříjemný emoční stav má prioritu oproti jiným formám seberegulace a je vrozená.
218. Jestliže se člověk rozhodne např. držet dietu, aby se cítil lépe, ale nastane stav, kdy se cítí velmi špatně, prioritou bude cítit se lépe a v tom případě obětovat i držení diety.
219. Lidé jsou schopni regulovat chování v souladu se svými cíli, pokud se cítí dobře, ale když se dostanou do stavu silné nelibosti, jejich vzorce požadovaného chování se rozpadají.
220. Negativní emoce snižují schopnost ovládat chování (Tice, Baumeister, Zhang, 2004, s. 214).
221. Navazování a trvání interpersonálních vztahů se odvíjí od několika různých činitelů – fyzické blízkosti, podobnosti názorů, atraktivity fyzické, osobní i sexuální, vzájemného poskytování opory a uspokojování potřeb, společných zájmů, způsobu komunikace atd.
222. K těmto činitelům patří také emoční bilance vztahu, která ovlivňuje jeho trvání.
223. Dobré emoce přispívají k trvání různých typů vztahů, zatímco špatné emoce působí na vztahy destruktivně, a to i přes shody v některých oblastech (např. v životním stylu).
224. Pozitivní emoce mají jedinečnou schopnost obnovit narušenou emoční rovnováhu po negativní emoci (Fredrickson, 1998).
225. Chování partnera vyvolávající negativní emoční odezvu vyžaduje z jeho strany nápravu obvykle několikerým chováním s pozitivními emočními vlivy.
226. Gottman (1994) na základě empirických výzkumů dospěl k závěru, že pro úspěšné trvání vztahu musí pozitivně laděné události převyšovat alespoň pětkrát negativně laděné akty chování.
227. Pokud tento poměr klesne, velmi pravděpodobně se vztah rozpadne.
228. Z hlediska predikce trvání vztahu je pak zjevné, že je lépe vyhnout se chování s emočně negativními důsledky pro partnera.
229. Silnější vliv špatných emocí na trvání těsných vztahů dokládají četné longitudinální studie (přehled viz Baumeister et al., 2001).

230. Dlouhodobé zaznamenávání např. verbální i neverbální komunikace o běžných partnerských tématech ukazuje, že rozhodující (mající tudíž silnější vliv) je negativně laděná komunikace, která i přes přítomnost pozitivních emocí výrazně snižuje uspokojení ze vztahu.
231. Jinak řečeno, zvýšení pozitivních událostí ve vztahu nezvýší jeho kvalitu tak, jako snížení negativně emočně laděných událostí.
232. Podobné závěry byly zjištěny při studiu řešení různých situací v interpersonálním vztahu, a to v závislosti na konstruktivním či destruktivním řešení.
233. Těsné vztahy se vyznačují tím, že si v nich lidé vzájemně poskytují oporu a pomoc.
234. Je to jeden z podstatných momentů, který podporuje trvání vztahu, zároveň je pozitivně emočně přijímán a přispívá k psychické pohodě jedince.
235. Pokud se ovšem vzájemná opora, pomoc, spolehnutí, důvěra začnou ze vztahu vytrácet, partneři prožívají tuto situaci velmi negativně, často s dopadem na jejich psychické zdraví, protože ztrácejí jistotu určité zakotvenosti v sociálním světě.
236. V závislosti na důležitosti rozpadajícího se vztahu se může objevit pocit osamění, provázený pochybnostmi a výčitkami, zda jedinec sám nepřispěl nějakým způsobem k tomu, že mu sociální okolí přestalo poskytovat oporu.
237. Emočně negativní události mají silnější dopad na jedince než srovnatelné emočně pozitivní události.
238. V těsných vztazích vyvolávají hluboké a často nevratné důsledky pro jejich trvání.
239. Emočně negativně laděná komunikace, konfrontačně řešené konflikty, události ohrožující sebepojetí, nedostatek poskytované opory partnerovi atd. vedou k narušení až rozpadu těsných, ale i jiných typů mezilidských vztahů.
240. Důvodem je především to, že lidé špatně snášejí negativně laděné emoční stavy, že se s nimi složitě vyrovnávají a jejich zvládnutí vyžaduje velké úsilí a že případná snaha partnera o jejich odstranění je nedostatečná, protože se domnívá, že k nápravě a vyvážení emočně negativního aktu chování (pokud si jeho dopad vůbec uvědomuje) stačí jeden skutek s pozitivně emočně laděným vlivem.
241. Touha „vysvobodit se“ z emočně špatných stavů je mnohem silnější než navodit dobré emoční stavy.
242. To je nepochybně jedna z příčin rozpadu jakéhokoli typu vztahů: lépe žádné emoce než špatné emoce.

243. Navíc negativně emočně laděné události jsou lépe paměťově uchovávány a ovlivňují navazování případných budoucích vztahů.
244. Kognitivně důkladné zpracování negativně emočních událostí zároveň vede k ostražitosti při jejich výskytu v budoucnu a k velmi rychlému celkově negativnímu dojmu o druhé osobě.
245. Když se lidé cítí špatně, chtějí se cítit lépe.
246. Vyvíjejí často velké úsilí, aby dosáhli zmírnění či úplné odstranění negativních emočních stavů.
247. Proč lidé okamžitě reagují na špatné emoce a chtějí se jich zbavit?
248. Vcelku známé vysvětlení je, že negativní stavy zhoršují celkovou výkonnost psychiky a schopnost vyrovnat se s vlivy a tlaky prostředí.
249. Lze však předpokládat alespoň hypoteticky, že kořeny rychlých a úporných snah odstranit důsledky negativně vyhodnocených událostí a informací jsou v evoluci, kdy byly spojeny se strachem, ohrožením a obavami o existenci, a že tento pocit generalizoval na další negativní emoce a je geneticky zakódován v podstatě člověka.
250. Cílem psychické regulace pak je podvědomě zabránit ohrožení organismu a minimalizovat jeho poškození.
251. Na události a informace vyhodnocené jako pozitivně emočně laděné člověk nereaguje mobilizujícím způsobem, protože s těmito pocity a stavy se nemusí vyrovnávat – rád je přijímá.
252. Fredrickson a Cohn (2008, s. 783) na základě mnoha empirických výzkumů dospěli k závěru, že prožívání pozitivních emocí transformuje lidi – stávají se více kreativními, více znalými, odolnějšími, sociálně integrovanějšími a nezávislejšími.
253. Autoři vztahují tyto závěry na jedince a jakékoli zdroje pozitivního prožívání, což znamená, že jedním z nich jsou také interpersonální vztahy.
254. Na prospěšnost pozitivních emocí pro interpersonální vztahy bylo opakovaně poukazováno (např. Baumeister et al., 2001; Clark, Fitness, Brissette, 2003; Fredrickson, 1998; Fredrickson, Cohn, 2008; Gottman, 1994; Lyubomirsky, King, Diener, 2005; Reis, 2001; Shiota, Campos, Keltner, 2004 aj.).
255. Pozitivní emoce nepochybně pomáhají navazování, trvání i uspokojení z interpersonálních vztahů.

256. Avšak nejen pozitivní, ale také negativní emoce přispívají k udržení zejména těsných vztahů (Fischer, Manstead, 2008; Ryff, Singer, 2001), pokud ovšem nepřevažují nad kladnými a nekumulují se (pak spíše naznačují rozpad vztahu).
257. Vyjádření negativních stejně jako pozitivních emocí má důležitou roli pro psychickou pohodu jedince i pro jeho vztahy (Gottman, 1994).
258. Události negativně emočně laděné může do vztahu vnášet jeden z partnerů ventilováním událostí každodenního života (co prožil na pracovišti, při cestování, nakupování apod.) i sdělením výjimečné události (např. ztráta zaměstnání, vážné onemocnění), nebo chováním, které vzbuzuje negativní reakce u druhého partnera.
259. Vyskytují se však také události negativně laděné mimo vztah, kterým partneři musí čelit (ztráta společného blízkého člověka, živelné pohromy aj.).
260. Zvládání těchto situací je silně závislé na vzájemné podpoře a důvěře ve vztahu.
261. Vyšší vzájemná podpora a důvěra usnadňuje překonávání a vyrovnávání se někdy s až bolestnými událostmi.
262. Úspěšné zvládání zátěžových situací tak posiluje těsnost vztahu.
263. Projevení hluboce prožívaných emocí jako je např. smutek nebo strach na jedné straně vypovídá o důvěře, na druhé straně je spojeno s očekáváním podpory a pochopení partnera.
264. Podobně přiznání viny může posílit vztah, když je druhou stranou chápáno jako projev otevřenosti a upřímnosti se snahou o udržení vztahu.
265. Prožívání a projevení pozitivních a negativních emocí vede v těsných vztazích k emoční konvergenci, která přispívá k jedinečné intimitě vztahu.
266. Je mnoho poznatků o tom, že čím více intimní vztah je, tím více partneři prožívají a vyjadřují rozmanité emoce (Fischer, Manstead, 2008).
267. Ukazuje se, že intimitu vztahu nezvyšuje ani tolik společně strávený čas, jako prožité emoce.
268. To vysvětluje, proč jsou lidé ochotni vzájemně si vyjádřit emoce.
269. Sdělování a sdílení intimních emočních informací je vedeno snahou udržet nebo zvýšit sociální pouto a naplňovat tak potřebu afiliace.
270. Emoce nemusí jenom napomáhat udržovat harmonické a těsné vztahy.
271. Mohou vést k vyhýbání se druhé osobě, když dává najevo opovržení, znechucení, nenávisť, hněv.
272. Tyto emoce významově sdělují obviňování, odmítání, méněcennost.

273. Mohou být přechodnou, dočasnou reakcí na chování druhého, obvykle s cílem přimět druhého ke změně chování, které se např. vymyká sociálním normám nebo je v rozporu s hodnotami osoby projevující nevoli, ale mohou být vyjádřením nezájmu o navázání vztahu nebo ukončení trvajících vztahu.
274. Dočasné odloučení partnerů (v důsledku různých životních okolností) nebo rozpad vztahu vždy znamenají nárůst intenzity emocí, ale také výrazné ovlivnění regulace chování.
275. V prvním případě se může objevit stesk, pocit prázdnoty, obava o druhého, těšení se na jeho návrat a zároveň snaha alespoň o zprostředkovaný kontakt (telefonování, psaní), vyhýbání se ale stejně tak vyhledávání společnosti jiných lidí, zvýšené věnování se různým zálibám apod.
276. Ve druhém případě, zvláště pokud jde o jednostranný akt, prožívá silně druhá strana mnoho negativních emocí, jako je smutek, zklamání, bezradnost, bezmocnost, osamění, ale také třeba zlost, nenávisť, vinu, zoufalství aj., přičemž tyto emoce dominují prožívání a vstupují do regulace chování tím, že vedou jedince ke snaze nejrůznějšími prostředky zabránit rozpadu vztahu (podbízáním se, vyhrožováním, pronásledováním, pomlouváním, mařením cílů a záměrů druhého aj.).
277. Pro vysvětlení funkce emocí v interpersonálních vztazích se používá také scénářový přístup (v zjednodušené zkratce „když – pak“), který usiluje o popis událostí spouštějících emoce, jejich trvání a průběh, důsledky na chování druhé osoby a zpětnou reakci jedince, jež celou sekvenci odstartoval.
278. Jedním z typických příkladů je, že na projevený smutek reagují lidé snahou pomoci (Clark, Pataki, Carver, 1996).
279. Lidé si vytvářejí sociálně konstruované poznání o podstatě a průběhu emocí, jako je hněv, nenávisť, láska, žárlivost aj. v kontextu těsných vztahů a toto emoční poznání má značný vliv na percepci, očekávání a paměťové uchování emočních událostí v těsném vztahu (Fitness, 1996, s. 196).
280. Poznatkové struktury nebo scénáře obsahují různé příběhy, se kterými se partneři ve vztahu setkali při uspokojování potřeb či naplňování cílů a plánů.
281. Lidé se učí pravidlům, jak tyto (emoční) situace v interakcích zvládat, a zároveň si vytvářejí očekávání o chování pro budoucí podobné emoční události.

282. V dlouhodobých těsných vztazích si partneři utvářejí relativně stálé scénáře chování a prožívání různých situací, které jsou výsledkem společné zkušenosti a které napomáhají jak sdílení pozitivních, tak zvládnání negativních emocí.
283. S narůstající dobou trvání vztahu se upevňují a bývají automaticky spouštěny při výskytu příslušné události.
284. Bývají příznačné pro daný vztah, a proto nemusí být srozumitelné vnějšímu pozorovateli.
285. Emoční scénáře zahrnují příběhy, jež popisují události spojené s vyvoláním emocí, např. napadení, ohrožení, zmaření plánů, omezování, odmítnutí, nepochopení, uznání, ocenění apod.
286. Dále obsahují typické prožívání a chování v těchto situacích a strategie jejich zvládnání.
287. Znalost scénářů umožňuje lidem vyhnout se nebo naopak navodit emoční události, předvídat způsob prožívání i použít v minulosti osvědčené strategie jejich zvládnání, případně je modifikovat se zřetelem k novým aspektům situace.
288. Tyto scénáře bývají pro každý vztah jedinečné, ale zároveň obsahují něco obecnějšího, co umožňuje prožívané emoce označit a pojmenovat.
289. To je podstatné nejen pro oba jedince ve vztahu, ale také při případném sdělování informací o emočních událostech mimo vztah.
290. Metodologicky to znamená, že analýza scénářů umožňuje sestavit prototypický obraz jednotlivých emocí (viz např. Fehr, Baldwin, 1996).
291. Jakou roli mají scénáře (resp. poznatkové struktury – Fitness, 1996) v těsných vztazích?
292. Určité emoční události jeden z partnerů prožívá víceméně stejným způsobem a druhý partner už ví, jak na ně reagovat, samozřejmě s cílem pomoci mu tuto situaci zvládnout.
293. Role scénáře vystoupí tehdy, když se objeví nová situace, nebo není jasná příčina vyjadřovaných emocí.
294. V tom případě je prvořadou snahou partnera zjistit příčiny emočního stavu a význam, jaký je jím připisován.
295. Podstatné je, zda příčinou emoce je druhý partner, nebo události vázané na samotného jedince (zhoršený zdravotní stav, nepříjemnost v zaměstnání, konflikt v rodině aj.).

296. Teprve po vyhodnocení partner hledá „scénář“ reakce, který je potvrzen (nebo také vyvrácen) většinou až výskytem další podobné situace.
297. „Osvědčené“ scénáře typu „výbuch hněvu“ nebo „tiché domácnosti“ s cílem získat pozornost jsou zcela vědomé a jejich záměrem je manipulace s okolím.
298. Mohou dobře fungovat, ale mohou být také značně rizikové.
299. Pokud partner přistoupí na tuto hru, naplní se očekávání a záměr původce.
300. Jestliže je však odmítne (např. dáváním najevo, že zapomněl, jak má reagovat a vyjadřováním rozpačitosti), vyvolá skoro jistě konflikt.